

METHIN DOG YAHNAH DUCING

ЧАҚМОҚ УМРИ

Дунёда оз умр кўрганларни эслаганда, одатда у тирик бўлганда фалон ёшга кирган бўларди, оқсоқол бўлиб, қариялар қаторида мункиллаб юрган бўларди, деган каби гаплар айтилади. Мен негадир Лермонтов ва Есенинни, Ҳамза ва Усмон Носирни мункиллаб юрган чол сифатида кўз олдимга келтиромайман. Улар чақмоқ бўлиб дунёга келганлару, чақмоқдай оловли из қолдирив дунёдан ўтганлар.

Истеъдод шундай бир гавҳарки, у денгиз тубида, садаф ичидагавҳар; истеъдод шундай бир зилол ирмоқки, унинг ҳар қатрасида дарёлағининг қудрати, уммонларнинг теранлиги бор; истеъдод шундай бир гулки, унинг ҳар бир очилмаган ғунчасида чаманларнинг бўйи, таровати бор.

Усмон Носир истеъдоди ана шундай гавҳар, ана шундай ирмоқ, ана шундай ғунча эди.

Усмон Носир қисқа ҳаётида беш шеърий китоб, бир достон, бир шеърий драма ёзиб қолдирди. Пушкиннинг «Боғчасарой фонтани», Лермонтовнинг «Демон» асарларини ўзбек тилига юксак маҳорат билан таржима қилди. Бу китоблар ичидагайниқса «Юрак», «Медрим» деб аталган иккита тўплам Усмон Носир ижодининг қўш чўққиси ҳисобланади.

Юрак, сенсан менинг созим,

Тилимни найга жўр этдинг...

Усмон Носирнинг бирталай шеърлари, «Нахшон» достони ўзбек шеърияни хазинасидан жой олган.

Шоир қилган таржималар бу мушкул санъатнинг
еरқин намуналари сифатида, кўп авлод таржимонлар
учун маҳорат мактаби бўлиб хизмат қилади.

Усмон Носирнинг замондоши, қаҳрамон адиб, чех
халқи фарзанди, ўзбек халқининг дўсти Юлиус Фучик:
«Одамлар, ҳушёр бўлинг, мен сизни севардим!» деган
сўзларни айтган. Усмон Носир ўз ижоди билан, ўз қис-
мати билан ҳар нафас бизга: «Одамлар, ҳушёр бўлинг,
мен сизни севардим!» деб туради.

Давр халқа унинг ифтихори бўлган, унинг юраги
бўлган фарзандларни қайтариб берди. Бугун Усмон Но-
сир номли кўчада истиқомат қилувчиларнинг баҳти
болалари Усмон Носир номли мактабда ўқийдилар.
Алвон галстук таққан қизалоқ ифтихор билан: «Мен
Усмон Носир номли пионер отрядидан бўламан», дейди.

Шоир умри унинг шеърларида давом этади.

Эркин ВОҲИДОВ

ШЕЪРИМ! ЯНА ЎЗИНГ ЯХШИСАН



I

Шеърим! Яна ўзинг яхшисан,
Боққа кирсанг гуллар шарманда.
Бир мен эмас, ҳаёт шахисан,
Жоним каби яшайсан манда...

ЮРАК

Юрак, сенсан менинг созим,
Тилимни найга жүр этдинг.
Күзимга ойни беркитдинг,
Юрак, сенсан ишқбозим.

Сенга тор келди бу күкрак,
Севинчинг тошди қирғоқдан.
Тилим чарчар, ажаб, гоҳи
Сени таржима қилмоқдан.

Сен, эй, сен — ўйноқи дилбар,
Зафардан изла ёрингни.
Тўлиб қайна, тошиб ўйна,
Тирикман, куйла борингни.

Итоат эт!
Агар сендан
Ватан рози эмас бўлса,
Ёрил, чақмоққа айлан сен,
Ёрил! Майли, тамом ўлсам!..

Самарқанд, 1933

ЯНА ШЕЪРИМГА

(Сонет)

Шеърим! Яна ўзинг яхисан,
Боққа кирсанг, гуллар шарманда.
Бир мен эмас, ҳаёт шахсисан,
Жоним каби яшайсан манда.

Юрагимнинг дарди — һақтисан,
Қилолмайман сени ҳеч канда!
Үт бўлурми ишқи йўқ танда?
Дардимсанки, шеърим яхисан.

Сен орада кўприк бўлдинг-да,
Гейне билан ўртоқ тутиндим.
Лермонтовдан кўмак ўтиндим.

Бутун умрим сенинг бўйнингда.
Саҳарда қон тупурсам, майли.
Мен — Мажнунман, шеърим, сен —
Лайли!

1935

БОЛАЛИГИМГА

Капалакнинг гул эмганин кўрдим,
Эслаб кетдим сени, малагим...
Сен бердингми, шунча ширин
шеърни,
Эй, барглари кўм-кўк палагим?

1934

* * *

Гулзор — чаман. Юр, боғларга
Элтай етаклаб.
Бинафшалар териб берай
Сенга этаклаб...

Чакқанғга тақ! Тұлиб турсин
Ойдек юзларинг.
Кундай ёруғ, тундай қора
Экан күзларинг.

Тиңгla, эркам, үртoғимсан,
Күнглимни очай.
Қоним шеър бўлиб оқсин-да,
Мен қайта ичай.

Истайманки, оқар қоғим
Тамом бўлмасин.
Истайманки, севар ёrim
Ташлаб кетмасин.

Чунки, дўстлик меҳри билан
Шодлигим ўсар.
У ҳар қачон ёнбошимда
Соямдай юрар.

У, сен, қўзим. Юр, боғларга
Элтай етаклаб.

Бинафшалар териб берай
Сенга этаклаб.

Бу шоир, деб, енгил, деб
Асти ўйлама!
Үпган ўпичларим ҳақи,
Инонтираман.

Агар, даркор бўлса ҳар чоқ,
Чорласа Ватан,
Қўлёзмаларимци ташлаб,
Шинель кияман.

Уддасидан чиқолмасам
Аҳдимни, унда —
Браунингни қўлимга бер
Қоп-қора тунда.

Ўз жазомни ўзим берай,
Азоб-ла ўлай...
Йўқ!.. Ҳамдам бўл, қўлимдан тут,
Жангларга кирай!

1934

* * *

Илҳомимнинг вақти йўқ, селдай келади,
Жаллоддек раҳм этмай дилни тилади...
Аёндир: бир куни айлайди хароб...
Майлига. Меҳримни, гўёки шароб —
Шимирдим. Яшайман, тилсин дилимни.
Бемеҳнат севмайман тирик тилимни.

1935

БОГИМ

О, у қандай фусункор!
Нур билан түлган бутун.
Гуллари чаман-чаман,
Мен уларни ичаман.
Күнглимда яшнар баҳор...
Нур билан түлган бутун.

Баргдек узилиб кетсам,
Унутмас мени боғим.
Ишимни ҳурмат қилур,
Гуллардан ҳайкал қурур,
Минг йиллардан кейин ҳам
Унутмас мени боғим!

Шеърларим янграб қолур...
Бир умрга ўлмайман!
Ҳаётимниг давоми —
Келажагимга ҳомий,
Ўрнимга боғбон бўлур:
Бир умрга ўлмайман!

О, у қандай давомдор!
Нур билан түлган бутун.
Гуллари чаман-чаман,
Мен уларни ичаман.
Күнглимда яшнар баҳор...
Нур билан түлган бутун..

* * *

(Оқ шеңр)

Луғатимда сўзим анча кўп,
Қайси бири билан бошлайин?
Шундай шодман, шодлигим беҳад...
Кўнглим шодлигимдан ўсади!

Сентябрнииг кечаси салқин,
Онам каби юмшоқ беозор.
Шуъласи осмонга етган
Ёнар пионер машъаласи...

Шу дунёда мен, гўё севинчдан
Қанот ясаб, учардим баланд.
Ўша баланд осмон тубидан
Ёшлигимни табрик айлардим,

Тошкент, 1934

ЕШЛИК

Кунларимни ёшлигимдан аямадим,
Менда ёшлик нокасликни ҳеч кўрмади.
Қиз севганда, ҳўнгир-ҳўнгир қон йиғладим,
Гўё қалбим амр-азмимни бир сўрмади.

Ёшлигимниң тарозуси бепосанги,
Бир палласи баҳор тоши билан оғир:
Севинчим кўп... шодлигим зўр... тилим бийрон,
Қайси умр, шундай ёшлик кўрди, ахир?

Юрагимга аччиқ-аччиқ ботар' эди,
«Боғ кўчада» шаршаракнинг мунгли куйи...
Ҳайрон бўлиб, болаликда ўйлар эдим,
Қайдадир, деб бу офтобнинг ётар уйи?

Болалигим гул боғларни кўролмаган,
Ғарид бўлиб, мунгшиб юрган кечаларда.
Юлдуз санаб, йилдан узун кечаларда
Ҳисобига сира, азал етолмаган.

Аямадим ёшлигимдан кунларимни,
Нокасликни рано кўрмай, севинтиридим.
Чунки, унда юрагимда ўлиб қолган
Болалигим, эркалигим тирилтиридим.

Ёшлигимниң саргузашти бениҳоят,
Бисоти ҳам тасодифга тўлиб битган...
Кейин билсам, тасодифлар зарур экан,
Ҳодисани етакларкан сабабият,

БОБОМНИНГ ФАЛСАФАСИ

(Оқ шеър)

Ёш эдим, ер гўё тор эди,
Дард ели сочимни тўздирган.
Осмонга кўз ташлай олмасдим,
Кипригим оғирлик қиларди.

Бир оқшом. Ой тўлган, ел ўйнар,
То баланд сурайё зангори.
Баргларга уч урган игна нур,
Юлдузлар жимиyrлар. Чароғон.

Кўкраги лиқ тўла орзуни
Ҳасса қилиб ушлаб, ўтмишда
Ойини, йилини йўқотиб,
Бахтининг хокини излаган.

Топмаган, кулфатнинг сепларини
Ялаган, дув тирик пешона —
Онам, эсда, силаб-сийпалаб
Насиҳат қилди, ки, бу деди:

«Дунё — у,
Дунё — бу.
Бил, болам!
Бобогинанг бор эди, қари.
Сен билмайсан, у ўлиб кетган
Мома сени йўргаклаган кеч».

У дерди: «Тақдирга ўшқирманг,
Зўрлик ҳам, инсоф ҳам худодан.

Бу жаңжал йүқолар бир күн,
Аммо, сиз талашманг «ҳаққым» деб.
Емондан яхшилик яралар.
Ақл — фақат дунёни яхшилар!»

Болалик вақтимиз онамнинг
Ортидан «ая»лаб чопгандай,
Насиҳатлари ҳам ортидан —
Болалик майлида қувганман.

Ицониб, онам деб, сўзига
Бош эгиб, қул бўлиб йилларим
Азоб кўчасида кечганлар...
Кўзимга расм солған уқубат!

Ер менга тор бўлиб кўринган,
Кўкракка қўл қўйиб, эгилган.
Осмон кенглигига боқолмай
Ўтганман. Кўзларим жиққа ёш.

Ўқидим, англадим ҳаётни,
Ҳар сўзи мазмундор «диамат».
«Мантиқни тушундим тоза ҳам,
Фалсафа не экан билдим мен.

Ўтган кунларимнimi ахтарай?
Қайтариб бермасин, маккора!
Майли, бу фалсафа беражак
Менга ҳар бир кунни йил қилиб.

Менда битди энди бобомнинг
Мен туғилмай туриб қолгани,
Онамнинг айтгани насиҳат,
Битди менда энди, бутунлай!

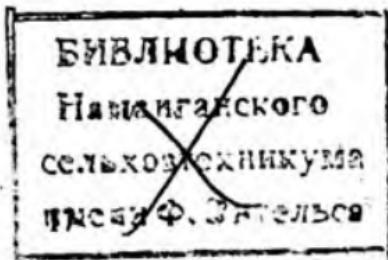
Онажон, кел энди, мен сенга
Үргатай, ҳаётни англатай.
Ташла, боболарнинг ўгитин,
Эскидай, ўзимга она бўл!

Менда битди оғир курашлар сўнггида,
Сенда яшаётир у ҳали.
Лекин, битажаги аниқдир,
Битажак у, ўлажак албат!

Самарқанд, 1935



40978



БЕГОНА

Сенинг ойинг меникидан чиройлими?
Айрилиққа бардош бериб чидайдими?
Қайғусини күлги билан,
Шодлигини йиғи билан
Изҳор қила оладими?

Менинг ойим сеникидан чиройлидир,
Айрилиққа ақллидир, чидамлидир.
Қайғусини күлги билан,
Шодлигини йиғи билан
Изҳор қила олади у!

Күз олдимда муздек қотиб турасан сен,
Ярамайсан курашларга, бегона сен!
Жаҳлим ёмон, сақланиб қол.
Ол, нури йўқ ойингни ол,
Сўнгра йўқол даргоҳимдан!

Кулгиларим орқасида заҳарим бор,
О, ишонма, бўлолмайсан сен менга ёр!
Ниятингда ўзга фикр,
Тилларингда ўзга зикр...
Йўқол! Жаҳлимни қўзғатма!!!

1934

* * *

Юрганмисиз бирга ой билан
Оқшом пайти күм-күк ўрмонда?
Майсаларга шабнам қўнганда
Шундай яхши тинч бўлар экан!

Шитир-шитир ўйнар шабода,
Барглар мусиқаси бир ширин...
Ҳаво гўё тиниқ, соф бода,
Кўнгил сезар ҳаётнинг сирин.

Мен маст бўлиб қолдим бир кеча,
Сил ўпкамни анча яйратдим.
Ухламасдан то тонг отгунча
Дилгинамни роса сайратдим.

1935

* * *

Ҳаёт ҳали меңинг олдимда,
Ақлим ўсар, фикрим юксалар.
Аммо, кўрганларим ёдимда,
Ҳаммаси ҳам бутунлай қолар.

Уша пайтда қайсиси кулги,
Қайси бири берар ҳаяжон.
Бу шеъримнинг боиси шулки:
Фикр — бола, бола — ўсувчан!

1935

НИЛ ВА РИМ

(Тарих китобидан)

I

Лампам ёнур... Яраланган қанотдек оғир
Үй босади. Юрагимда гүё сел ёғир.
Қийналаман. Тиришаман. Ҳушим паришон,
Үтмиш, ҳозир ва келажак кўринур ҳар он
Тиришаман, бутун кучим кўзимга келар;
Чироғимга парвонадек уринар йиллар,
Тўрт атрофим тўлиб кетар куйган қанотга...
Хаёлимда: катта саҳро, мен миниб отга —
Шамолдан тез, булатлардан енгил чопаман,
Куйиб тушган ҳар қанотдан бир жон топаман.
Термиламан ўлик кўзга (нега қўрқайин?)
Барчасидан ўйиб олиб кўзининг ойин —
Термиламан: қичқиради йиллар, одамлар.
Эшитилар менга улар босган қадамлар...

II

Сариқ қумлар орасидан қон рангли қуёш —
Кўтарила. Нил оқадир — қуллар тўккаң ёш.
Фарёдларга чидолмайди ер билан осмон.
Ро қаерда? Азириса? Қийнайди Тифан!
Кимга йиғлаб, кимдан мадад кутсин бемор
кул?
Эрки қулфдир, ҳаёти қулф, бор худолар қулф!
Косасида сув йўқ, қуруқ халтаси — нон йўқ!
Ботаётган қуёш каби рангидан қон йўқ.
Кўзида кўз йўқ, белида бед йўқ, ҳайҳот!

Фиръавн уни чумолидай эзади: войдод!..
Фиръавннинг ҳукми қаттиқ, фиръавн хўжайин,
Худоларга у манзурдир, ҳаёти тайин.
Неки қилса, ўзи билур, ўзи ҳукмрон,
Миср бўйлаб Нил оқадир — қуллар тўккан
кон!

III

То Минисдан Рамзесгача, Рамзесдан нари «Малика қиз» Клеопатра ҳукмрон даври.
Ундан тортиб... яна узоқ, яна кўп йиллар
Харсанг билан ётқизилган неча минг йўллар.
Кўз ёшидан, дил тошидан қурилган ҳайкал
Мағрур турар, мағрур боқар, ҳеч бирон маҳал
На одамдан, на замондан қўрқмас асти у.
Ғазабини ютиб ўлган қуллар дасти бу!
Қуллар... (Менман у қулларнинг ўлмас

авлоди,

Мана менман, у қулларнинг ҳеч сўнмас ёди.
Мана менман, фалакларга лов-лов ўт қўйиб,
Оталаримнинг бошидан пойдевор ўйиб,
Озодлигим обидасин қурган инсонман!
Ўша жонман, ўша қонман ва ўша шонман!)

IV

Отим учар (хаёлимда) олдинга доим,
Аввал баҳор осмонидек йиғлар гадо Рим.
Эмчагида бир томизим сути йўқ она
Гўдагини тош остига бостириди, ана!
Ўлим яхши, ўлим агар, шундай хор бўлса!
Бир парча нон нима ўзи? Шунга зор бўлса!
Наҳот, чақмоқ ёндиrmайди бутун очунни?

Кул фардидај умр — төғдай кулфат учунми?
Жавоб бергин менга, закки қадимги Ҳомер,
Кўз ёшию қонга ростдан ташнами бу ер?
Кўй, яхши чол! Кўнглим тўлди, гаплашамиз
сўнг,
Бу нимаси? Эшитасанми, оғир, ҳазин мунг?
Ҳамон йиғлар яланғоч Рим, ҳамон дил эзар,
Ҳамон тилла қадаҳда қон ичар Цезарь!

V

Рим устида шамсиядек туманли осмон,
Катта циркка сифишмасдан қайнар оломон:
«Одам билан ҳайвон ўйин кўрсатар эмиш...»
(Бундай қилиқ бизнинг учун қандайин
эриш!..)

Тишларини иржайтириб бўкирган йўлбарс
Тўрт тарафга ташланади, талпиниб ларс-ларс.
Оч кўзлари қонга тўлган, сакраб ўйнайди...
О, бечора, қоч! У сени тирик қўймайди!
Ана! Ана, тирноғини нишлаб келар у,
Чангол солди! Халқ ўрнидан бирдан турди
дув...

Чапак чалди. «Эй, аҳмоқ Рим, севинма қонга!
Бундан бошқа хўрлик борми, ахир, инсонга?—
Деди парча-парча бўлган гладиатор.
Рим — ўйиндан ўлим кутган жинни театр!»

VI

Иссиқ излар... ҳамон у исёндан из бордек,
Булутларнинг орасинда юрар Спартак.
Осмон — қалқон, камон ёйи — чақмоқ, ёна ўт,
Зулм учун йиғи, фифон ва эрксизлик суд.
Жавоб берсин Афлотунми, Вергилийми, ё —

Бошқа бири, қани ким у? Ким мард? Ким
гувоҳ?

Ки тун қанча қора бўлса, ой шунча ёрур!
Спартакнинг лашкарлари ҳали ҳам борур.
Мана менман, у исённинг ўлмас авлоди.
Мана менман, у қулларнинг ҳеч сўнмас ёди.
Мана менман, фалакларга лов-лов ўт қўйиб,
Оталаримнинг бошидан пойдевор ўйиб,
Келажагим обидасин қурган инсонман!
Ўша жонман, ўша қонман ва ўша шонман!!!

1935

* * *

Денгиз ойна каби ялтирап,
Тұлқинларга суқим оқади.
Оққуш мунгли-мунгли оҳ урар,
Хазин күйи дилга ёқади,
Үтираман, күнглим осуда,
Бошим узра барг шитирлайди.
Соялари лиммо-лим сувда
Танга-танга бўлиб титрайди.
Қандай яхши, кечқурун ёлғиз
Юрсанг, күнгил асти тўймаса.
Ої — гўёки паришонҳол қиз,
Сочларини ёзиб ўйнаса...

Болтиқ денгизи, 1935

И УЛЧИ

Йұлчиман, манзилим денгиздан нари,
Ложувард уфқыннің тубига яқин.
Күнглимда дардларим дарёдек оқин,
Чайқалар күзларим тикилған сари.
О, йұллар!

Чу, қора тойчоғым! Чу, қора йұрғам!
Муродга қасд қилиб юрган етур.
Бүронни севмаса, дил нечун тепур?
Тириклик не керак бемеҳнат, беғам?!

1935

* * *

Юр, тоғларга чиқайлик,
Майли, юр!
Эх.. қандайин чиройлик,
Оппоқ нур...

Олмос каби оппоқ қор
Ялтирап.
Нега мунча дил оқар,
Қалтирап?

Биласанми, ёшлик бу
Түймаган!
Тиним билмас, гүё сув
Үйнаган...

Шунга ўта чиройлик
Күринур...
Юр, тоғларга чиқайлик.
Майли, юр!

1935

* * *

Дўстларим, хабар олинг. Кўнглим куяди:
Бир тараф — ёшлигимнинг шўхлиги мағур,
Бир тараф — тажрибамнинг дарслари туур,
Икки ёқ сўғишади. Уруш қилади.

Кўнглим ёнади. Қийин. Қоним қўзғалур...
Ўзим ўзимга тинчлик берай деб агар:
«Бу кураш, оғир кураш, биттаси енгар...»
Десам, қўйсам... Охирда менга не қолур?

1935

КАРВОН БОРАДИ

(Ўртоқ Кировнинг ўлимига)

Қайғурма, ўйим... Чарх урма, хаёл...
Ҳали дил тўла армон!
Карвон боради, йўллари ойдин,
Кўзлари ойдин карвон.

Чулғади тинчлик... Ўйим, йиғлайсанми?
Битди юрак бардоши,
Кетди бир карвонбоши дейсанми,
Равонми қайғунг ёши?

Йиғлама, эркам, йўллари ойдин,
Карвон боради. Сафар —
Чархи узундир. Кўзлари ойдин,
Хандон кулади зафар!

Кетди у йўлчи... Бизниң умр —
У умрнинг давоми.
Яшар экан биз: биздаги армон,
Йўлда карвон... Азами?

Йўқ! Қайғурма, ўйим, қасдлар қолажак
Карвон ортида чангдай...
Кел, куйла, у умрнинг давомин,
Шеъримни унга боғлай!

1934

* *

Ширин бўлди ҳаёт иқлими
Ҳаққим билан туғилганимдан.
Шўхлик кутиб, қуюлганимдан
Роса таниб олдим ақлимни.

О, қуюлиш — аччиқ тажриба!
Чақирасан, туриб «ҳо», дейман,
Чунки, келажагим ҳажрида
Мен умримни яхши танийман!

Тойим учар... ҳо... анча олдин,
Қўлга олиб истак-раъйимни.
Баланд қўйиб эрка найимни,
Катта йўлга чиққанман, ойдин...

Байроғимсан йўлимда ҳар вақт
О, ҳаётим — аччиқ тажриба.
Ким қийналса, тилак ҳажрида
Уни кутар саодат ва баҳт!

Мен бораман севинганимдан,
Умримнинг йўқ ҳеч ҳам тиним.
Узимга ҳақ туюлганимдан,
Ширин бўлди ҳаёт иқлими!..

1935

1870¹

Волга! Волга! Оч Руснинг ёши,
Волга! Волга! Фигонли дарё.
Қүёш гўё Разиннинг боши
Кенг бағрингда ҳамон мағрур, о!...

Унутилмас йилларнинг ёди!
Некрасовни зор-зор йиғлатган
Бурлакларнинг аччиқ фарёди
Тубларингга тош бўлиб ботган...

О, тили йўқ сариқ тошларим,
О, бақрайган совуқ мурдалар,
Қўзғолингиз! Оқар ёшларим,
Юрагимни алам бурдалар!

Чидомайман! Қон қусар бўри,
Қон қусади дворян — абллаҳ!
Бисоти — тун, қоронги — маблаҳ —
Русия гадо, Руссиянинг шўри!.

Аввал баҳор шаббода қалин
Барглар билан ўйнашар эди.

¹ «Лениннома» поэмасиннинг кирниш қисми.

У билмади кимнинг туққанин,
Аммо оналардай шод эди.

Она — асти ботмайдиган ой;
Оқ булатдай соф ва юмшоқ дил.
Умри — асил шоирникидай:
Орзуси — йил, меҳнати — минг йил!

О, меҳрибон ва иссиқ сийна,
Ким билмайди оч бардошини!
Дарё-дарё тўкар ёшини
Ким билмайдики боиси на?

Она — эркдир, бола — зўр қайғу,
Қайғусини афзал билади —
Ва азобга сўз бермайди у.
Бу сафар ҳам тоғдай чидади.

О... билмади кимни туққанин,
Фақат ҳар галгидай шод эди.
Тишда баҳор, шаббода қалин
Барглар билан ўйнашар эди...

1935

ДИЛИМДАДИР МАНГУГА БУТУН

Январъ кунларининг бири эди,
Танаффусда ўйиаб юрардик.
Мактаб ҳовлисида, кенг аиҳорда,
Шовқин солиб биз муз сурагдик.
Бирдан мудир ўзи зангни чалиб,
Бизга деди:— Болалар, залга!
Зангни одатда у чалмас эди,
Ҳайрон бўлдик биз бу аҳволга.
Зал лиқ тўлди, аввал келиб кирган
Расм муаллими: «Жим», деди.
Орқасидан шинель кийган расо
Кириб келди, паришон эди.
Ким билади, нега мунча хафа,
Нега ёш бор унинг кўзида?
Нега оғир нафас олар у,
Калта-калта, узуқ сўзида?
«Етимлар! Горкада Ленин ўлди!»—
Деди. Аёқ қоқди бор йигин.
Шундан кейингина сезган бўлдим
Эшикдаги январъ совуғин.
Шундан кейингина мен англадим
Ўлим борлигини дунёда.
Шундан кейин ҳар кун кўрдим
Юрагимда, ерда, ҳавода.
Шундан кейин хаёлимга келди
Ўтканларнинг тупроқ бўлгани.
Шундан кейин қасамёд этдим
Яхши ўлим билан ўлгани!

Шундан кейин мөнгө ёён бүлди
(Тарқаларкан аста у йиғин)
Ленин учун тугилиш күни бор-у,
Аммо ўлим күни йўқлиғи.
Шундан бери дилга ўт туташган,
Хаёлимда ҳамон ўша кун.
Мен Ленинни дилимга кўмганман,
Дилимдадир мангуга бутун.

1927, январь

ЭРТАНИ СЕВИНИБ КУТ



II

Яна күнглимда эрка бир шодлик
Яна тилимда севгили шеърим.
Яна то ичдан томчилар суқдор,
Томчилар сувдек эзилган меҳрим.
Яна күнглимда эрка бир шодлик...

МОНОЛОГ

Севги! Сенинг ширин тилингдан
Ким ўпмаган, ким тишламаган?
Дардинг ёйдай тилиб кўксидан,
Ким қалбидан қонлар тўкмаган?

Сени яхши биламан, гўзал,
Петраркани ўқиганим бор.
Буюк Римнинг Сапфоси азал
Хаёлимни ошиқдай тортар.

Биламанки, Тассо бечора
Роҳат кўрмай ўтгаи бир умр.
Эй, маккора қиз, Леонора,
Номи қора билан ёзилгур!..

Балки гулдан яралган пари
Тошкўнгилли Биатриче:
— Гадосан,— деб қочмас нари
Данте баҳтли бўларди пича!

Балки, Гамлет ойдин тупларда
Офелияни эркалатарди.
Балки, узун сочини силаб
Аzonгача эртак айтарди.

Агар хиёнатни билмаса,
Эзмаса фожиа юрагин!

Йўқ. Йўқ, шоир! Гар шундай
бўлса,
Шекспирниңг йўқди кераги!

Дездемона, гуноҳсиз дилбар,
Жигар қонларингни ичган ким?
Биламан, Отелло, биламан,
Отелло ҳақлими?.. Шоир жим!..

Жим!.. Уфқдан ботар қуёшни
Шарт кесилган бошга ўхшатдим.
Парча-парча куйган шафақлар
Тирқираган қонни эслатди!

Қандай қўрқинч! Қандай
қабоҳат!
Мумкин эмас ҳеч қийналмасдан!
Ақлидан озганми муҳаббат?
Мумкин эмас, қарши турмасдан!

Мумкин эмас, эй, олий жаноб,
Неча юракни айлаб хароб.
Шоҳона тож кийган муҳаббат,
Мумкин эмас! Қандай қабоҳат!

Ки одаминиңг ўзигипамас,
Ҳиссини ҳам хароб қилса давр!
Қийналаман!.. Юрагимда ҳовур...
Бу — қаршилик! Йўқ! Гина эмас.
Бу — қаршилик! Кўринг тарихни.

Парвонадек қаноти куйган,
Бу — қаршилик! Кўринг тарихни.

Умр тепасида мушт туйган...
Кийналаман виждон билан ман,
Мүмкин эмас, қарши турмасдан!
Уз зиммамга катта иш олдим:
Эҳтимолки, тамом қилмасдан —
Умрим тугар. Аммо, бўлмайди
(Кўнглим ўрнига ҳеч тушмайди.)
Сенга қарши бош кўтармасдан
Асрларни йиғлатган севги!..

1933

НАСИМАГА ДЕГАНИМ

Йүқ, ҳали ҳаммаси ўтганмас,
Кўп ҳали ҳаётда насибам.
Силлигим безаар, ҳеч гапмас,
Борини кўраман, Насимам,
Йўқ, ҳали ҳаммаси ўтганмас!

Олдимда кутадир имтиҳон —
Мен оғир жангларда бўларман.
Насима! Бу кунги иссиқ қон
О, балки тўкилур... ўларман...
Олдимда кутадир имтиҳон!

Ўйланиб, кўзингга қарасам,
Иккита денгиздай кўринур...
Насима! Ичаман рост қасам,
Оловдек ловиллаб дил ёнур,
Бахтиман, жангларга ярасам!

1935

ЮҚСАЛ, ОППОГИМ

Мен кўрганда анча ёш эднинг,
Улғайибсан, ҳусн кирибди.
Юрагингга тор келган танинг
Кенгайибди, хўп келишибди...

Банги чолнинг ўчган шами каби
Ўчиб кетди оти ўтмишнинг!
Ўйноқ бўлиб ўртоқларнинг лаби,
Ширин сўзлар қолмас сира тўлнинг
Тагларида беркиниб, ўлиб.

Аччиғланмас умринг бўғилиб.
Рангларингга ранг қўшилибди;
Буғдой каби қоп-қора юзинг!
Чарос каби қоп-қора кўзинг,
Кўзларингга ой беркинибди.

Сабоқларинг ақл беради,
Қўлтифингда дафтар, китобииг.
Курсга борасан.
Кўчалардан
Тингладим мен босган қадаминг,
Юксал, оппоғим, қўзичоғим,
Қўлни парда қилма, очиғил,
Юксал, оппоғим!

Қўйон, 1931

* * *

Едимдадир узоқ Шимол,
Едимдадир, у тинч оқшом.
Сув бетига эгилган тол
Шивир-шивир қилиб беҳол
Сўзлагандай эди боқсам.

Шунда сен ҳам етиб келдинг,
О, денизнинг оқ қундузи.
Кўл бўйидан чечак тердинг,
Эсадалик деб менга бердинг,
Эсингдами, Шимол қизи?

Ҳали-ҳали қулоғимда
Қалтираб куйлаган гитар,
Үпган изинг ёноғимда,
Кулкиларинг саноғимда,
Дилдан улар қайга қетар?

1935

ЖИҶАРУМ КУЛГИЧ МАЛАДА НАДАР
ДАВИДИҚ ҲАДІС ҲАДІС ҲАДІС ҲАДІС

ҚИЗЛАР

I

ҮРТОҚ

Қуёш каби жаҳонга машҳур
Ёшлигимнинг ҳамроғи Хумор.
Мен биламан, кўнглимиз баҳор,
Мен биламан, ширин бу умр!

Мен биламан, йиллар ел каби
Тез ўтади... Тўймай қоламан.
Шунда хаёлимни сел каби
Ўтмиш босар... Эсга оламан.

Ҳам келажак, ҳам буқун, ҳам у
Ўтмиш бўлган шонли онларни.
Бизнинг шодлик учун жангларда
Дарё-дарё оққан қонларни.

Шунда кўзим ёниб кетади,
Сен тоғ каби босиб келасан.
Қандай яхши, Хумор, сен борсан -
Дўстларимдан... Кўнглим ўсади!

Бошга қайғу тушса, бўлишдик.
Шодлик бўлса, тенг шерик бўлди,
Шунинг учун кўнглимиз баҳор,
Баҳор ишқи билан лиқ тўлди.

Қандай шодлик, бутун умрни
Яхши шеърдай ёддан биламан.

Қандай яхши, Хумор, сен билан
Эски ерда бирга юраман!

Қандай шодлик, Ватан... юр! — деса,
Бирга қатор турамиз, Хумор.
Мен — командири, сен — ҳамшира,
Ҳамон күнглимиизда гулбаҳор!

II

МУҲАББАТ

Дарё чайқалди сабодан,
Ойнинг нури чил-чил синади.
Денгиз каби мовий ҳавода
Юлдузларнинг сайри тинади.

— Муҳаббат, тур, Муҳаббат, уйғон,—
Дейди секин меҳрибон она.
Ширин тушлар кўриб тўймаган
Муҳаббатхон уйғонар, яна...

Шу дам, билмам, на хаёл кечди,
Шаҳло кўзи сузилиб кетди...
Барг узилди, барг бетидаги —
Ой парча ҳам узилиб кетди.

Салқин ҳаво аста қўяр лаб
Оппоқ бетларига кўчада.
Кўрмоқ учун уни атайлаб,
Якка ўлдуз қопти кечадан!

Муҳаббатхон елиб боради,
Дуррасини ўйнар шаббода.
Карвон булут кўчар самодан:
Республика тонги отади.

Мұхаббатни құчди комбинат,
Шаҳло күзи сузилиб кетди.
Барғ узилди. Барғ бетидаги
Хира ой ҳам узилиб кетди.

Сабиә қолди мис аигишвона,
Энди бармоғини сиқмайди.
Қайғусига айлаб нишона
Сағсар чойшабларин тикмайди:
Шеър париси — илҳом Мұхаббат!

III

ОИИМЖОН

1

«Ұлгур, қаҳраб қолгур, хирмони¹
Мунча шириң-шакар бўлибсан?
Тўлин ойдай роса тўлибсан,
Кошки, юзингга акс солган
Зуҳро юлдуз асти ўчмаса
Кошки, бетингдаги тиниқлик
Бегона лабларга кўчмаса.

Кошки, шундай чирой сен учун
Молинг бўлиб қолса умрбод.
Кошки, орзу-ҳавасни бутун
Булбул каби ўқиб бўлса ёд.

Кошки, баҳтим сиёҳ бўлмаса,
Шабнам бўлиб, инсам баргингга!
Кошки, хўжайним сўкмаса,
Сени қўйиб берсам ҳаддингга».

¹ Узумнинг бир тури.

Деди. Құзларида сел, равон,
Тирноқ урди бандига аста.
Узум узилди-ю... бирпасда
Ерга тушди...
Эзилди: вой... Қон!

Боғ түрида охирги юлдуз
Йилт этди-да, ўчди бутунлай.
Сезмай қолди зорланувчи қиз,
Саҳар унга пинхонди тундай...

Пинхон эди унга бор' умр,
Чунки, ҳаёт этмишди басир,
Ү, фалакдан узилиб тушган
Қуёш эди... Ва лекин асир!

2

Сийрак туман босган бир саҳар,
Саватларда лиқ тұла узум.
Қора сочи белидан узун
Ойим ишком аро барг йиғар.

Құзларида асар қолмаган,
Хунибийрон түккан ёшидан.
Рұмолини олиб бошидан,
Елкасига пешкач ташлаган.

Енбошида, пастак супада
Ұғилчаси ухлаб ётади.
Жавдираган қора күзидан
Тұлиб-тошган меҳр томади.

Қажавалар' лиқ оламжақон,
Хирмонию, кишиши, даройи...
Колхоз гулзорида Ойимжон
Кундуз Қуёш, кечаси Ойи.

IV

ОҚИЛА

Кечә

Кечагина етти поғона
 Шоти чадан томга чиққанды,
 Онанг сени уришар эди:
 — Йиқиласан, Оқил, жувонмарг!

Бугун

Оқ шоҳидан қанотинг сенинг,
 Қаптар каби ўйнаб осмонда.
 Булутларни сайр этиб юрдинг,
 Олам қойил сенга, Оқила!

Эртага

Юлдузларни асир оласан,
 Сендан битта илтимосим бор:
 Сен ўшанды, мана шоир!— деб,
 Зуҳро юлдузин менга бергин!

V

АРМИНА

1. Бир қизни кўрдим

Юзимга оч, суқли қарадинг,
 Лабларингда ширин табассум.
 Балки, мени ошна санадинг,
 Майли, қолай ёнингда бир зум.

Майли, қолай, сездим ўйнашин
 Өсмон билан ўхшар кўзингни.

Хой, ўйли қиз, нигоҳи яшин,
Тортинмасдан тила арзингни!

Сен қарайсан, сенга күнгилли
Тўлқинларнинг куйлаб оқиши.
Сен қарайсан, сенга севимли
Бўёnlарнинг чечак отиши.

Сен қарайсан баланд қирғоқдан
Узоқ юлдузларга термулиб...
Оққумларда излар қолдириб,
Кимни кутиб чиқдинг бу ёққа?

2. Кўзлар, яхши қолинг

Асли кўк кўз экан — кўз деган.
Худди денгиз... Ишқу ҳурматни
Қема қилиб, юзсанг ўшандан,
Англар эдинг бутун неъматни!

Кўрасанми, қандай чиройли
Тикилганча боқиб турса у?
Чидолмайман, пишган тут каби
Оёғига тўкилмасдан дув.

Кўзлар!
Оққуш учди қаёққа?
Қанотида олиб кетсайди.
Бутун ўйим мана шу хатда,
Эгасига тезда етсайди!

Кўзлар!
Яхши қолинг мен кетай,
Нотаниш қиз, хатинг омонат.
Хотиржам бўл, мен шуни айтай:
Шоир қилолмайди хиёнат!

3. Киз хатидан парчалар

«...»

Бу ёқларда сулув бўлади
Май ойининг салқин тунлари,
Чечак отса буён гуллари
Қирғоқ чирой билан тўлади».

“*It is the first time I have ever seen such a thing.*”

Бу ёқларда далалар ташна,
Сув умрнинг қони ўрнида.
Бу ёқларда даштлар қўйнида
Мен зарурман ва лекин шошма».

Мендан хурсанд ҳамма күнгилдан,
Агроном қиз,— дейди барчаси.
Мен бу ёқда, қумлар қўйнида
Инқилобнинг кичик парчаси!»

QUESTION *What is the best way to increase sales?*

Парча-парча синса сув узра.
Туман ўтиб келган ой — яхши.
Агар боқсам, шундай бир' сира
Нигоҳингчи әлтади нақши...»

4.

Шу ой билан чиқиб ҳар оқшом
Хаёлингни қиласман, севгим.
Қайда бўлсам, қаерга борсам
Йўқолгандай худди бир кимим...»

«
Сен қалбимда ўчмас суратсан,
Қандай қилиб сени соғинмай?
Сувлар гүё менга оқин — май,
Қарайман-да, дил овутаман!»

«
Ортиқ чанқовликда ўстирган
Гулзорим бор, оқ гулларим бор.
Улар сени танийди күпдан,
Улар сенга күпдан интизор».

«
Қора рангни асли севмасдим,
Энди тун ҳам кундуз билан тенг.
Билмоқ эди бу сирни қасдим,
Билсам қора экан күзларинг!»

«
Сиқиласман эслаган чоқда
Сенинг билан кечган дамларни,
Аммо, армон буюк бу ёқда:
Келтирмайман ёнга ғамларни!»

«
Сиқилсам-да, соғинсам-да, мен,
Ватан хоҳишини тутаман!
Хафа бўлма, унумтагин сен
Унумтайман, мен ҳам кутаман!»

Майли, севгимизинүү ойлары
Узоқларда түйдирмай ўтсун.
Майли, керак бўлса қонларим
Сув ўрнида ерга тўкилсин».

«.

(Кечир мени оппоғим, бекам,
Омонатни ошкор айладим.
Биламан, ваъдадан айнидим,
Қандай қиласай шонрлик экан!»)

4. Сен севасан

Сен севасан салқин ва енгил,
Аму чўмилтирган шамолни.
Сен севасан, нотаниш сингил,
Кўнглингдаги тўла армонни.

Севар ёринг сендан узоқда
Ичиккасан бу ёқда ёлғиз.
Лекин Ватан ошиқ этган қиз
Севгинг ундан кучли бу ёқда!

Хаёлларга чўмиб қарайсан
Тўлқинларинг юксак ёрингдан.
Ўйларингни чангга қорасан,
Қолиш кучли келар борингдан,

1936

* * *

Мовийлик денгизи борлиқни күмган,
Бетимга салқын ел аста уринар...
Нигоҳим куилузнинг нурига чўмган,
Узоқдан чинакчи қизлар кўринар.

Кўнглимга қуйилар шўх, қичиқ ялла,
Осмондай юксалар орзу ва армон.
Оқ гуллар очилиб етилган палла,
Булутдай тўлғанар каттакон хирмон...

1934

БИРИНЧИ ХАТ

(Тоқтошниң ўқиб)

I

Ухла, құзим, ухла, оппоғим,
Ишонган бөғим.

Суянган тоғим алла-ю, алла...

Ухла, құзим, ухла, дагарим,

Ухла, акарим.

Ухла шакарим, алла-ю, алла...

II

Ҳали гул ёшлигим шамолдай ўйнар,
Севгим бирон қизда тинмаган ҳали.
Ҳали сочим қора, ишқ-ла тарайман,
Оппоқ қиров дона инмаган ҳали.

Ҳали туғилганинг йүқ, ўғлим Қундуз,
Она бўлиб бирор келган йүқ уйга.
Бола тўғрисида бир шеър битириб,
Чарчаб ухлаганда, кирдинг тушимга.

Қандай ширинсану, қандай кўркамсан,
Отанг ўргулсинми, сухсурим, сендан?
Оҳо!.. Қадди-қоматинг раъно,
Нозик кулгу учар анор лабингдан.

Қўзми ўша? Ёки қоп-қора чарос?
Ой нурида якка шудринг донами?

Ү қайрилган қошми, ёки қүш қанот?
Боқишиларинг баҳор, ё нишонами?

Сен ўсажак насл күргазмасидан?
Кел, ўпайин түйиб, кел құчоқлайин.
Келгии, бекерларга оқмасин суқим.
Келгии, бир нарсам бор бағрим қатида.

Сенга берай, олгин!
Кел!
Қочди уйқум,
Күзларимни очдим: терлаб кетибман...

Шундай бўлармикан?
Ўйим чувалди.
Қани ота бўлсан, ўғлим бўлса-ю...
Юрак жониворим беҳол увалди.

III

Тушим қурсин, кўнглим паришон,
Хаёлимда сен яшаб кетдинг.
Юрагимга ишқ ташлаб кетдинг,
Тушим қурсин, кўнглим паришон.

Ҳавасимни ушатай десанг,
Онанг асл севганим бўлсин,
Туғил, эркам, кўзларим кўрсин,
Ҳавасимни ушатай десанг.

Ҳавасларим бир ушалсин деб,
Сенга хат ёзгали ўтиридим —
Юрагимдан дур-гавҳар тўқдим,
Ҳавасларим бир ушалсин, деб.

IV

Менинг хатим бир әртакдек бўлар,
 Роса мароқ билан ўқирсан.
 Ўз-ўзингдан алланима ўйлаб,
 Алланималарни тўқирсан.

Майли, ўғлим, майли, раъно насл,
 Мен ёзаман сенга хатимни.
 Орзуим бор, зора хатим билан
 Унутмассан менинг отимни.

V

Биз фронтдан енгиб қайтганда,
 енгиб қайтганда,
 Мамлакатни кўрдик, вайрона;
 Синган завод, куйган далалар,
 куйган далалар.

Очлик қанот ёзган ҳар ёнда...
 Юрт устида ёш тўкар осмон,
 ёш тўкар осмон.

Йиғлаб ўтирмадик қайғу еб,
 Мамлакатни тиклагани кетдик,
 тиклагани кетдик,
 Бу боғларцинг боғбони — биз! — деб.

VI

Одамни одам эканин
 Бизлар кўрсатдик!
 Тиф ва очлик... Ҳатто ажал
 Балосин енгдик!

Боғлар унди, боғлар ўсди,
Гуллади боғлар...
Шуҳратимиз қаршисида
Титради тоғлар!

VII

Ададлар дүнёда фақат бир сағина
Яшарди чүтланиб, қуруқ ҳисобгина,
Биз тараф уларни күтардик пешма-пеш:
917 ва буюк бешма-беш.

VIII

Менинг хатим бир эртакдек бўлар,
Роса мароқ билан ўқирсан.
Ўз-ўзингдан алланима ўйлаб,
Балки, алланима тўқирсан.

Балки, дерсан улар ким бўлганлар?
Ёки насли бошқа бир одам?
Бизга ўхшаб шўрва ичганларми?
Ё, бўлмаса дев бўлган отам?!

Иўқ, болажон, бизнинг йилларнинг ҳам
Фасли: баҳор, ёзу қиши ва куз.
Биз ҳам шўрва қайнатганимиз роса,
Қайнатганимиз гўшт, картошка, туз.

Биз ҳам истаганча ўйнаб-кулган,
Кунларимиз кечган соатбай.
Уч сменлаб ишда қолсак ҳамки,
Кун ҳар куни чиқиб ботгандай.

Гул тақиши канда қилмаганмиз,
Пайт-пайтида ўпич сўрганмиз.
Ойли тунлар, тиниқ кўллар бўйи
Севган қора сочни ўрганмиз...

Бизлар фақат сизларга пеш бўлиб
Сизнинг номингиздан урушган.
Кенг ижодий, асл ҳаёт учун
Фарзандларни жангга сурищган!

1932

* * *

Яна күнглимда эрка бир шодлик,
Яна тилимда севгили шеърим.
Яна то ичдан томчилар суқдор,
Томчилар сувдек эзилган мәҳрим.
Яна күнглимда эрка бир шодлик.

Яна гул баҳор, яна кулган қиз,
Яна осмоннинг топ-тоза таги,
Яна гулларнинг қайрилган барги,
Қайрилган баргига инган оч салқин...
Яна гул баҳор, яна кулган қиз.

Яна мәҳрибон, шонли Ватаним,
Яна гулларга чўмилган бекат.
Яна сен ўсган шонли мамлакат,
Шонли мамлакат, салом Ереван!
Салом, мәҳрибон, шонли Ватаним!

Ереван, 17.VII.1934

СЕНГА, СИНГЛИМ

(Укам Равзахонга)

Күчаларда қүёш байрам этар,
Ел — оркестр ўйнайди хурсанд.
Биласанми, бу түп қайга кетар?
Колма! Орқасидан югур сан!

Колма! Осмон күм-күк байроқ каби
Бош устингда ёйилган ҳамон.
Тутқыч бермай худди симоб каби
Олға қараб ташланар ҳар он.

Тинглайсанми, темир қадамларни?
Эх, қандай күп, олдингдаги түп!
Югур! Қичқир! Бермагин дамларни,
Севин, севинтиргин, дегин хўп!..

1934

* * *

Шафақ — узун, қызыл лента
Денгиз четида.
Шовиллаб шабада елар
Тұлқин бетида.

Оппоқ қаноти қайрилиб
Оққуш учарми?
Енбағирлаб, мунча пастда,
Сувга тушарми?

Чирик-чирик...
Чирик-чирик...

Эй, оққушым, оппоқ қүшим,
Саломингми бу?
Еки, кечмиш эсдалиги
Аламли қайғу.

Билмадим мен, учиб ўтдинг,
Күздан йўқолдинг.
Билмадим мен, негадир сен
Юракни олдинг.
Эсларимга тушиб кетди
Йилларнинг куйи,

Күз олдимда Шаумяннинг
Басти — бор бўйи...
Хаёлларим чўзилди-да,
Сув билан оқди...
Шафақ — узун, қизил лента,
Денгизга ботди.

Каспий-Боку, 1934

ХАЙР, СЕВАН

Ел эсар ҳув-хувлаб,
Түлқинлар шўх, эркин
Кўксимга отилган
Томчи сув не деркин?

Ҳали ҳам бағрим ҳўл,
Эсимдан кетмайди.
Ажралгим келмайди,
Эй, шиша, олтин кўл!

Сен билан ширинди —
Шакарди ҳар бир он.
Найлайки, бу ҳижрон
Киприкка илинди?!

Алвидо, мармар сув,
Алвидо, қирғоқлар!
Алвидо, марварид,
Сачралган оппоқлар!

Сувларга тўш қўйган
Кенг осмон, алвидо!
Тунларга нақш ўйган
Ой макон, алвидо!

Ереван, 7.VII.1934.

КОРАБ

Оқшом тушди, тоғни туман босди,
Юлдуз билан тұлды деңгиз ости.

Үйнайди шамол,
Ухлайди шимол...

Соҳиқ қолди, яна олға қараб
Чиқди аста тоғдай буюк кораб.

Сувлар чайқалди,
Ой қалқиб қолди.

Бүрои, чақмоқ, довул ундан йироқ
Тилак байроқ, тилак күзда чироқ.

Пириллаб ёнур,
Недан тап тортур?

Ұлим, құрқув, йүқлик құрқитолмас
Тилак байроқ, тилак құлга компас
Бехатар сафар!
Бүйсунар зафар!

Оқшом тушган, тоғни туман босган,
Тиниқ сувда чўкиб ётар осмон...

Мен қараб қолдим,
Кенг нафас олдим.

Мурманск, 1935

ДЕНГИЗГА

Оқ денгиз, яхши қол! Яхши қол, Шимол!
Күнглимда ишқингни олиб қайтаман.
Сочимни ўйнайди муздек шўх шамол,
Мен унга дардимни қандай айтаман?

Кечқурун қирғоқда айланиб танҳо,
Севдим, севиб қолдим тўлқинларингни.
Ойни чўмилтирган тинч тунларингни
Тушимда кўрганда не қиларман, о?

Ўйнагил сўнг марта, чайқал, эркалан!
Армоним қолмасин кетар олдимда.
Бағрингда балиқдай юзган оқ елкан
Бир умр сайр этгай менинг ёдимда...

Яхши қол, эркин сув! Яхши қол, денгиз!
Тўлқинлар, қўйнимга қиздай кирдингиз...

Оқ денгиз, 1935

ФАЗАБ

Мұхит кенг, фұртана кучли,
зұравон,
Тұлқинлар қаҳрида қолар
хору-хас!
Йүл ойдин, ишонч-ла борар
карвон,
На қуюн, на түғон қарши келолмас!
Хеч қарши келолмас, мұхит
зүр әкан,
Мачтасиз, тиргаксиз, йиртилган
елкан!
Ұлымдир тақдири унинг
шубҳасиз!
Бир танмиз, бир жонмиз
бизлар ҳаммамиз.
Ҳар томчи қонимиз Ватанга фидо!
«Ұлым!»дир ҳар қалдан
чиққан ҳар нидо.
Ұлым сенга, душман! Ұлым,
ваҳший ёв!
Сўрайман, ўртоқ суд, кесинг беаёв!

УЛИМ ИҮҚ

Доҳий у — порлаган қуёш,
Нури билан түлган бахтли дил.
Мен ожизман, шоирлигим ёш,
Таърифига кучсиз мингта тил!
Шеър жуда тор. Сиғдиролмайман
Эй, келажак шоири, дўстим.
Бу энг катта камчилик-кўстим,
Мени кечир, сендан сўрайман!
Одамзод то тирик бўларкан,
Тиллар минг бор ўзгарсалар ҳам
Бу ном унутилмас! Йўқ!
А... Истроил мен сенга қойил,
Ки — қўл бериб кўришгансан сен.
Сендан бахтли йўқ бу жаҳонда!
Мен биламан, севинч ёшлари
Юрагингда қайнаган, тошган
Уни кўрган замона ўйнаб...
Чунки, унинг номи бахт эрур,
Чунки, унинг ишқи денгиздай
Кенг ва улуғ, соҳилсиз, олов...
Қофиямни кўргин, етмайди,
Келажакнинг шоири, кечир,
Бу энг катта камчилик-кўстим!
У порлаган қуёш ботмагай,
Биз ҳаммамиз унинг жонимиз,
Биз ўлмаймиз. У ҳам ўлмайди!

ОҚ ЮВИБ, ОҚ ТАРАБ

Онажоним, соғ бўлсанг
Севинчим менинг.
Ўзим ҳар жойда, дилимда —
Меҳринг ўти сенинг.
Хол сўрабсан шу хатингда,
Онам, икки кўзим:
«Ўғлим, ўқишлиаринг қалай,
Сиҳатмисан, қўзим?»
Кунлар ҳавас уйғотганлар,
Тилак йўлга кирган.
Ўғлинг уста бўлиб энди
Тўп-тўғри сўзлардан —
Байтлар тўқийтурган бўлган.
Онажоним, соғ бўлсанг
Севинчим менинг.
Ўзим ҳар жойда, дилимда —
Меҳринг ўти сенинг.
Эсингдами, ғарип она,
У қишиларнинг заҳри?
Юзни моматалоқ қилган
У йилларнинг қаҳри?
Меҳрибоним, ёдга тушди,
Бир куни куз наҳори,
Сарғайиб ерга тушгани
Бир кўм-кўк япроқнинг.
Қон, ёшлар-ла тўлганда
У кўзларинг сени,
Тупроққа юз тутганда

Умринг баҳори.
Қора кунларнинг азобини кечалари санаб,
Кечалари санаб,
Оёқ яланг, бош ялангоч
Қолган кунлар қани?
Онажоним, ўтди йиллар,
Ўчди йиллар оти...
Эсга солма, меҳрибоним —
Кўриша олмай дийдор,
Ажралишиб кетганмиз...
Мен кўчаларда хор...
Эсга солма, муштумзўр —
У хўжаларни:
Мени кўп қийнади,
Жоди олиб қўлларимни —
Қонларимни кеткизди,
Уриб юзларимга у,
Холимни биткизди...
Онажоним, ўтди йиллар,
Ўчди йилларнинг оти.
Юзларимга қара, қани?
Йилларнинг заҳри қани?

.

J

Ёдга тушиб қувонтирас
Ширин гулларнинг
Салом-ла қўйин очган
Интернатим менинг...
Қўлтиғимдан тутган Мўйдин,
Жавлон, Абдуллолар,
Кўчалардан топиб мени,
Ювган комсомоллар.
Кўзларимнинг қорасидан
Суратлар солганлар.

Дилларимнинг саҳифасида
Ўчмас ёзилганлар...
Яхши, она,
Ўқиши яхши,
Сиҳатлигимдир яхши.
Боражакман, ўтказай-чи,
Бу ўқиши йилини...
Оқ юволмай, оқ таролмай
Ўтган бўлсанг, она,
Оқ ювиб, оқ тараб
Катта қилди замона.
Онажоним, соғ бўлсанг бас,
Севинчим учун менинг,
Ўзим ҳар жойда,
Дилимда —
Мехринг ўти сенинг.

Самарқанд, 1931

ҚОРА САТРЛАР

Келдим, яна ёдимга тушди
О, шаҳарим, ўсан ерларим.
Хаёл яна қуш каби учди,
Яна сени куйлар шеърларим...

Йиғлаб ўтардим кўчалардан;
Кўз ёшимни шимган ер гувоҳ.
Топиб келиб, тун кечалардан
Интернатга бермадингми, оҳ?

Етим қолганимни биламан:
Мен бешикда, худди иккита
Чўян соқقا каби кўз билан
Жон беришин кўрганман унда...

Ҳали-ҳали ухлар пайтимда
Мисолини қиласман хаёл.
Нега баҳоримда — ҳаётимда,
Тирилишин қилмай, эҳтимол?

Отам ўлди, мен сарсон бўлдим.
Шум етим,— деб сўқдилар мени.
Ажаб кунга мубтало бўлдим,
Кўчаларга қувдилар мени.

Ўша кунлар дилимда ҳаёт.
(Оғир ғамни унутиб бўлмас!)

МЕН ҲАМ БОРАМАН

Саноқли кунларнинг
Саккиз минг саккизи...
Кафтимда йилларнинг
Йигирма бири бор.
Айлантириб гардиш,
Гуллатиб баҳор,
Меҳрибонона сиқиб
Солған оқ изи.
Еш ва хуш. Анча кеч
Дунё кўрдим мен.
Кураш кунларига
Завқим оқади...
Шеърим узоқларга
Қанот қоқади.
Дейман: «Кеч туғилдим,
Нелар кўрдим мен?»
Мен бўлганим йўқ
Фронтда ўқчи,
Шонли подпольега
Улгуролмадим.
Бир бомбадай ростлаб
Ёшлигимни, мен
Душманларга қарши
Эҳ!.. Узолмадим.
Нева суви — сарғиш,
Аврора — олов,
Қизил матрос бўлиб
Байроқ тутмадим.

Смольнийда — постда
Шлём кийиб,
Совуқ ҳаволардан
Құлтум ютмадим.
Колчакларга қарши
Ұқ отолмадим
Тайга бўйларида
Партизан бўлиб,
Совуқларни енгиб,
Дарёлар кечиб,
Сибирияни бўйлаб
От чополмадим.
Эҳ-ҳе... Қора денгиз
Кирғоқларидан
Байроқларни тикиб
Советлар учун,
Миғлионларга жамлаб
Ёшлигин кучин,
Қўшиқ айтотмадим.
Украинанинг ели
Сочимни тараб,
Олча боғларидан
Олиб ўтолмади,
Царицин. Фронт.
Уша сафларда
Менинг йигитлигим
Бўй кўрсатмади.
Кеч туғилдим. Аммо,
Қола олмадим
Икки бўлак йўлнинг
Аросатида.
Ҳар бир сўзим — синфий,
Фалсафий фард,
Синфий онг ётади
Фаросатимда.
Қўлларимда метин,

Тоғлар ўяман,
Ернинг юрагида
Хаёт тиргизиб.
Езган шеърим билан
Эски ва чирик
Онгнинг хонасига
Янги киргизиб.
Менинг ёшлигимнинг
Донғи ҳар ерда —
Днепрнинг ойи,
Чироқларида.
Маънисидан тортиб,
Мансабигача
Унинг кети борган
Иироқларида.
Шамоллардан бўлак
Ҳеч на бормаган.
Ташна, қашшоқ, хилват,
Қумли чўлларга
Босиб борди қадам.
Елкан ташлади
Сокин, кўлмак, тинч
Дарё, йўлларга.
Баланд. Фалакларнинг
Пинжига кирган
Помир чўққисини
Босиб чиқди у.
Хатто булатларини
Сайёр бошига
Ҳилпираган қизил
Байроқ тикди у.
Таништирди чексиз
Фазолар билан
Олиб чиқиб ердан
Асл ҳавони.
Само тепасидан

Чалди янгратиб
«Енгув» деган, янги
Асл навони.
Тунлар ухламасдан
Трактор суриб,
Ой ботарга қадар
Тикиб оқ чигит,
Хосил билан дунё
Рекордин берди,
Менинг гул ёшлигим —
Шодмондай йигит.
Мамлакатим танҳо,
Шон ва шарафли.
Дунё икки кўз-ла
Тинмай боқади:
Бири — пролетариат —
Мардона дастгир.
Бири — душман тараф —
Куйиб ётади.
Душман талвасада...
Ўлим хавфи зўр.
Истар, чегарадан
Отни солдирсин.
Истар, иссиқ қонни
Совуқ қолдирсин,
Бўхтон қазиётир
Унга чуқур гўр!
Қўярмидик, жиндак
Босиб ўтсин у,
Қўярмидик, вайрон
Қилсин Москвани.
Қўярмидик, бизнинг
Қонни тўксин у,
Қўярмидик омон
Қора — маст ёвни!
Агар от солдирса

Чегарамиздан.
Агар сабзазорга,
«Кирай!» деб күрса,
Менинг ёшлик босар
Қулонгир қаттиқ.
Менинг ёшлик деяр:
«Азамат, күрсат!»
Шу сафларда ботир
Еш ва шұх нафар,
Мен ҳам боражакман
Олдда пешқадам.
Менинг билан бирга
Синглим ва дадам.
Қайтиши йүқ, асло,
Олмосдан зафар!

Самарқанд, 1933

БОДОМ ГУЛЛАГАН КЕЧАСИ

Ойдин кеча
Сутдек оппоқ
Хар ер
Хар бир жой,
Донраи камондан
Боқар кумуш ой.
Ой нурини
Дераза
Тақиб сув оқар,
Жимирлаб
Ой акси ётар.
Ой нурини
Кўзга солиб
Кўрдим ялангдан
Бодом гуллаб қолибди
Оч пушти рангда...
Шу кечада
Бодом гули
Рангга кирганда
Ойнинг нури
Яёв юриб эркин кулганда
Кеча чокини сўкиб,
Юксаладир бир садо,
Юксак кучидан
Парча-парча йўлда ётган
Ойнинг нурлари,
Дам липиллаб,
Дам жимириллаб титраб қолади...

Бунда трактор борадир
Паҳлавон каби
Гурсиллайди
Унинг қўйган
Ҳар бир қадами...
Тун қўйнини
Чақмоқ каби
Ёрган трактор
«Диктатура буйруғи»
Деб йўл борадир
Ҳайдов планини жадал
Тез битиргали,
Партиянинг деганини
Бажо этгали
Салмоқ қадам
Ташлаб бардам
Бағрига ернинг,
Тилка-тилкасин чиқариб
Қора тупроқнинг
Остин-устун қилиб, яна
Базўр онтариб
Ой йўлакдан борадир
Кучли ҳайқириб...
Бутун туннинг
Эрки шунинг,
Бодом гуллаган кечанинг
Шеъри ҳам шунинг!
Темир отга
Эгар урган
Оддий бир йигит,
Шу қишлоқнинг ўспирини,
Битта комсомол,
Шу колхознинг
Бир аъзоси,
Зарбдор боласи,
Қўклам учун

Жон күйдириб, тунларни яндаб,
Пўлат отнинг юганидан
Маҳкамлаб,
Ушлаб,
Нухта солиб қаншаридан
Ойдин кечага,
Темир қозиқ қоқиб қўйиб
Анча тепага
Юлдузларнинг пойгасидан
Ютиб марралар
Меҳнатни ҳар дам билан
Бошдан карралаб,
Бораётир
«Тунлар ҳам
Ишми?» демасдан,
«Бўлса бўлар»,
Деган гапни
Қилиб турмасдан
Хайдов планини жадал,
Тез-тез битиргали,
Партиянинг этганини
Бажо өтгали...
Тўрт томонга
Шовқин солиб
Эркни олиб,
Ой йўлакдан борадир
Дадил ҳайқириб...
Юган ушлаб
Баланд ерга
Зарб билан ҳайдаб
Большевик суръат билан
Тунларни яндаб
Бораётган йигитга
Тикилиб қаранг:
Оддийгина бир ўспирин,
Ўзи буғдойранг,

Қоши туташиб кетган,
Ойнак күзлари,
Гул-лоладек
Үзга келган
Чүзиқ юзлари...
Умри боғидан баҳор
Йигирма бир бор
Намойиш қилиб ўтган.
Кечганлар йиллар...
Ҳар баҳорнинг мақтовини
Бир деб бўлмайди,
Ҳар баҳорни
«Куртак тугиб,
Гуллар очар» деб,
«Ҳар дилга ҳам
Шириш-шакар
Илҳом солар» деб,
Ҳар баҳорнинг мақтови
Бирдек бўлмайди:
Бечоранинг бош-кўзини
Бирор ювмаган,
Пешонасин силаб,
Ўғлим демаган —
Вабо билан кўз юмгандан
Тоза бор шўри.
Лаҳат тортиб,
Йўқ қилгандан
Она меҳри
Қони тўкилган
Эшикдан
Бўлиб дарбадар,
Ёш бошидан
Санғиб қолган
Кўнгли қарс синиб,
Ўз эркидан
Хоҳишидан

Бадарға бўлиб...
Ёш бошидан
Ҳар эшикда
«Бир бурда нон», деб
«Жон аяжон,
Раҳм қилинг,
Улдим очдан», деб
Сарғайиб сомон бўлиб
Зор-зор қақшаган.
Бечора
Ғариб бўлиб
Якка,
Ул қолган...
Қарол юриб
Кўп эзилган
Сағир —
Ёш умр,
Юрак-бағри
Куйиб кетган
Бамисли кўмир!..
Дакки, дастепки билан
Улғайган, ўсган,
Бахти очилиб...
Эрк олиб,
Ўзига келган...
• • • • • • •

Кечирган у
У кунларни, дарди-ғамларни,
Кечирган у нафасини
Қисган дамларни!..
Юрак тўла ҳавасини
Очиб ташлаган.
Рангларига ранг қўшилган
Қонларига қон.
Колхозда зарбдор бўлиб —

Жон-дили билан
Ҳар бир ишни пухта қилиб
Пишиқ бажариб,
Олдда борган комсомолнинг
Сафдоши бўлиб
Меҳнат билан обрў олиб
Илгари кетган.
Колхоз ёшлар мактабида
Савод чиқариб,
Хат таниб,
Янғи онги
Кенг шуур
Топиб
Темир отнинг тизгинини
Қўлига олди.
Темир отнинг ҳисобини
Қўнглига солди.
Катта бойнинг ўғиллари
Уриб ёлини,
Гижинглатиб минар эди
Саман тойини...
Замон келиб,
Бизнинг йигит
«Минайин», деди,
Тракторни
Кўриб колхоз
Ерида бир кун,
Юрагида сақлаб шунда
Атайин ҳавас,
Курс тугатиб,
Тракторга
Жабдуғни уриб,
Сура кетди колхозида
Тракторини,
Муштумзўрии онтаргандай
ОНТАРИБ ЕРНИ

Ой күчасидан ўтиб,
Трактор ҳайдаб
Тунги дақиқаларни
Зарб уриб жамлаб
Тез битиргали
Партияning деганини
Бажо этгали

Ой шамчироқ
Ҳаммаёқ оқ,
Момиқдай кеча
Ҳайдай деган мўлжалидан
Қолганди пича,
Аллакимнинг саси келди
Чақирган бўлиб,
Ер устидан
«Лаббай», деди
Трактор суриб...
Марза бошига бориб
Тўхтади қараб...
Яқинлашди бир киши-ю,
«Ўртоқ, ҳол ҳароб,
Охтариб келдим кечалаб
Қўшни қишлоқдан
Бизнинг трактор, билмадик,
Бузилиб қолди...
Колхозчилар атай

Сизга
Мени юборди
Тузалмаса
Катта зарба
Беради ишга,
Тузалмаса
Кечикамиз
Чигит экишга...»
Қандай юрак
Чидаб турсин,
Үз ўртогингни
Күз олдингда
Күли чиқиб,
Ногирон қолса?..
Қандай юрак
Чидаб турсин,
Ен колхозингда
Бирор шикаст
Рўй бериб
Иш тўхтаб турса?..
Ҳамма колхоз —
Битта колхоз.
Ғайрат билан,
Битта йўлдан
Бир мақсадга
Интилар бўлса,
«Қани, юринг,
Буни қўйиб,
Бўлмаса сизга
Бориб кўрайлик
Нима гап?..
Уни билайлик
Аzonгача бўлса ҳамки,
Бир илож қилиб,
Тузатайлик.

Колхозда
Иш оқсамасин.
Қани, юринг,
Тез борайлик,
Кутиб турмасин!»

Ярим кеча
Ой сафардан
Тинай деган пайт,
Сүқмоқ йўлдан
Икки киши
Тезлаб борадир
Изма-из қувиб уларни
Ойнинг нурлари,
Тош бошидан товонгача
Нурлар соладир.
Бодом гуллаган кечаси
Ой кечасидан
Қўшни қишлоққа кетди...
Илк саҳардан
Уз ерида тракторни
Ҳайдаш керак,
У югуради.
Чунки, ишонч
Берган ўт юрак,
Ки «йўқ» демай
Отланди, келди.

* * *

Техникани эгаллаган
Оддий большевик
Унга ошна
Ҳар битта винт

Хар битта,
Хар битта болтик...
Колхозида тракторист
Бардам ва тетик
Жамоага күнгилли
Уста механик
Бутун куннинг
Эрки шунинг,
Майли ҳам шунинг,
Бодом гуллаган кечанинг
Шеъри ҳам шунинг!..

Қўқон 1930

ҚУЕШ БИЛАН СУҲБАТ

(Қўқон шаҳар
III-партканференциясига рапорт)

Кийди тос тўн,
Гумбази осмон,
Оловланди олмача юзлар,
Тун кетди, әргашиб шу чоқ
Ўткан кунлар
Орқа кетидан
Бўй кўрсатди ерниг онаси
Ширин-ширин жилмайиш билан,
Бера кетди ўтли қўлини
Менга ўртоқ ҳурмати билан,
Тутдим қўлин, менинг бошгинам
Устида бўлиб сарбаст гиря,
Нурин қўйди менинг кўзимга
Менинг кулгим билан у, кула..
Йигирманчи баҳорига даст
Берган, узатган умрим менинг,
Кунлар шуури билан зўр, ки —
— Тўлган дедим, армоним менинг!
Менга ошна бу олтин нурли из
Кўзларимни очгандан берли.
Менга ошна бу ўтли, дилбар сўз
Тилим сўзга киргандан берли.
Менинг бўйим комсомолда
Юксалган, ўсан, кўтарилиган.
Тилим-чи менинг мажлисларда
Сўзга ўрганган,—
Бурро бўлган.
Менинг умрим, давр билан бир

Қадам қўядир, қарс босадир.
Шунинг учун менинг ҳар сўзим
Курашнинг шеъри деб,
Эҳ, аталадир.

Шунинг учун менинг бу тилим
Курашнинг тили аталадир!
Шунинг учун менинг бу тилим
Курашнинг тили аталадир!
Қўл тутгандан сўзимни отдим
Ўртоқ қуёш,
Она — қуёшга:

— «Дунёда ҳеч бир умр йўқ, ки
Етар бўлса сенинг ёшингга.
Сен ҳаммадан қари, умрли,
Сенинг кўзларинг, дунё кўргандир
Сен дунёнинг тарихшуноси,
Дунё сендан тарих топгандир.
Тарих гувоҳ, ўртоқ қуёш,
Сўйла достон, менга сўйлагин,
Ўғлинг, ўртоғинг, шоиринг
Достонга мазмун яратган!»
— Индамади...

Дунё кўрган, билган ҳар бир жон.
— «Ана чиқди, кулди» деб айтар
Ҳар бир тилли ҳар ерда, ҳар он...
Сўйлай сенга, тингла қуёш сен,
Билганимни — янги бир достон.
Достонники достонлардан ҳам —
— Кўп юқори, довруқли достон.
Сен умрда ҳалигача тингламагансан,
Эшит қуёш,
Эшит мени, эй:—
Кўрганмидинг, биласанми, айт —
— Шундай вақт, шундай кунларни?
Умринг бўйи чиққанмидинг сира
Ҳеч бир жаҳон кеча — тунлари?

Сен билмагани,
Кучинг етмаган,
Тунлар тонгини оттирдик биз,
Құр, қизилликни!
Құр, тонгларни!
(Сендан мастилик истамайман мен,
Истайманки — мени, фақат —
Кулоқ бериб тинглашингни!)

— Биласанми қандайин суръат,
Қандай чидам, қандай күч билан,
Яшаш ўқини ўтказдик биз
Бунда жангу, курашлар билан?
Құрганинг йўқ! Инкор этмагин,
Мен ҳам гап билар бир комсомолман.

— Ки, яъни бир большевик аскар
Менинг кучларим янграйдир
Бунда ҳамон ҳар сезур башар:
Қура кетдик ва туза кетдик
Эскиликка қарши бир дунё...
(Кўздан йироқ ифлос мози у
Кирли,
Аламли,
Доғли ҳолда!..)

· · · · · · · · · · · · ·

Колхоз даласида Мелибой,
Завқ билан кетмон уради,
Тракторни ҳайдаб йўлга солиб,
Дам бермай кўриқ очадилар.
Агрономининг ширин суҳбати
Ҳар дилига қанддек ёқадир,
Турсунали иш билан елиб
Агрономдан йўл ўрганадир.
Олияхон, Мелихон, Анор,
Нор кампирлар қурт тутишадир;
Бир галаси ҳунархонада

Кийим бичиб, кийим тикадир...
Гүдакларнинг юзлари қизил
Тарбиялар, ясли озода.
Комсомоллар бақувват, подиyr
Бел боғлаган, қолдириб дoғда
Такясида эзиб кўкнорни
Ранги сўлган — бузуқ жонларни...
Турдимат чол савод чиқарган
Газетани ўқийдир шатир...
Отабойлар мажлисда чиқиb
Сўз қиладир... эҳ!.. жуда ўткир...
Хайрнико эшик очадир
Қўлда қалам билан дафтари,
Пишиқтирган у сабогини
Мактабига томон чопадир...
Бунда тарқоқ, қўрқоқ қишлоқлар.
Бир коллектив қилиб бемалол
Батрак, камбағал ва ўрта ҳол
Рўзгорларни яна бошқатдан
Янги усул билан қурадир,
Пахта учун кураш борадир
Бел боғлаган колхозлар бутун,
Иш бўлса-чи, сира толмайдир
На кундузи ва на кечаси!..

Теваракка сас бериб завод
Тонгда гудогини чаладир...
Тош кўчалар бўйлаб ишчилар
Дарё каби чўзиқ оқадир...
Боради дизели ёнига
Нефть ёндириб, қувват берадир.
«Джин» машинани яхшилаб,
Пахталарни тоза саралаб
Давр чийриғидан ўтказадир.
Фабриканинг ипакларини

Қумри силлиқ қилиб ўрайдир...
Надя унга иш ўргатадир,
Яхши усулни у кўргазадир .
Шаҳар обод бўла борадир,
Солиниб қават-қават уйлар
Сув навлари... тош кўчалар,
Фараҳ ҳар ённи қоплар
Кечалари идораларда
Ёнар электр ва нурларидан
Кўмак бўлиб шуъла тушадир:
Кўрсанг ишда ўртоқ хизматчи,
Ададларда гигант чиқарар...
Партияниң тўғри йўлида.
Ҳар жабҳада кураш қизиган,
Ҳар жабҳада бизники енгган
Партияниң тўғри йўлида

Қурила кетди гигантлар
Пўлатлардан пойдеворлари...
Бўй кўрсатди, қурилди бунда
Социализмниң қўрғонлари...
Бунда Сельмаш, бунда Чирчиқниң
Ҳар ҳўплами керак бўладир...
Электрик ойлар яратиб,
Электрик кучлар туғадир...
Темир қадам билан саноат
Қурилиши олға борадир.
Замон эркини қўлга олган
Танобини билиб соладир...
Кишинаб йўлга чиққан паровоз
Даштлар ўтиб сира толмайдир!
Транспорт социализмниң
Хизматига жон куйдирадир.
Шундай... бунда қайтадан яна
Қурилаётир янги бир дунё

— «Биз ҳозир қадамни қўйдик
Социализм гул боғига».

Қуёш!

Қуёш!

Ҳой, ўртоқ қуёш,

Мана сенга достон... ҳали бу

Қўшиқ тугаб битгани йўқдир,

Достон ҳали тамом бўлгани йўқдир...

Қуёш!

Бу менинг синфдошларим

— Курувчилари янги ҳаётнинг,

Уларки

Большевик.

Большевик —

Биз юрганда

Силкинар ер

Турмас тек!

1931 йил

ТАЪЗИМ

A. C. Пушкинга

Теран сўз уммонинг ичра ғарқ бўлиб,
Аранг чиқа олдим шеърий қирғоққа.
Ениқ сатрларда нурланган кўзим
Равшан боқаётир йироқ-йироққа.

Катта ғала-ғовур олам сатҳида
Овозингни мутлоқ ўзгача билдим,
Овозингга монанд шеърлар ёзмоққа
Саҳарлар ухламай бағримни тилдим.

Янгидан кўкарди фикр — руҳимда
Ҳиди йўқ, унутилган қуриган чечак.
Гоҳо кўринади гўзал Татьянанг
Бизнинг хонамиизда бўлиб келинчак.

Гоҳо рақс этарлар қаршимда туриб
Жилвакор, ҳусндор черкас қизлари.
Хуллас, асло ўчмас бўлиб қолдирад
Лириканг қалбимга солган излари.

Худди ўзингдайин майдондадурман,
Ҳур илҳом эгаси — шоир бўлиб мен.
Дилдан умидларим куйламоқдаман,
Сен истаган озод замонада мен.

Мен ўзимга хонман, ўзимга султон.
Қўл ҷўзиб ҳеч кимдан кутмайман эҳсон,

Эл юрт учун ёниб куйлайман,
Истагим ҳур ва тинч яшасин инсон.

Эзгу озодлик-ла қонун бирлашган,
Айрилмас бир тусда жипслашган улар.
Содиқ құллар тутган үткір қиличлар,
Ватани қўриқлар жаиговар аскар.

Жўшқин илҳом билан сен ҳам сафдасан
Ижодинг мухлиси — дўст миллат билан.
Дил-дилдан ҳурматинг айлаймиз бажо
Халқим боқмас сенга ҳеч миннат билан.

1937

ИСРОИЛ

I

ТУШИМДАГИ ОДАМ

Күзим юмсам, қора кағанли,
Соя каби беқон, беҳаёт
Бир скелет күринди... Ҳайҳот!
Тушимми, ўнг? Бу — қандақа сир?
«Құрқма, шоир! Мен — майиб асир,
Мен — одамман. Күзни очмасдан
Бешигимни тебратди ўлим.
Дунё күриб, күрмасин унум,
Чидолмадим йўққа қочмасдан:
Мен ўлганман күзни очмасдан!
Ўлим! Ўлим! Хунук зарурат!
Тур, эй шоир, руҳингни уйғот,
Ачин! Агар фифон билан зор
Айланолса эди тутунга.
Мен күрган зулм, мен тортган озор
Бутун ёруғ жаҳонни мозор —
Қилиб, буркаб қўярди тунга!..
Мана бу кул, биласани, ким?
Бу мен эмиш. Кулки! Инонма!
Мен одамман. Мана имон. Ма,
Буни олгин. Мана пичоқ, жим,
Ховлиқмасдан дилингни кес. Бер,
Мен тирилмоқ истайман, шоир!
Қўрқма мендан. Босинқирама,
Мен — гулханда ёнган Бруно,
Мен — Темурнинг қули, шаҳиди.
Мен — ҳарамда зўрланган бир қиз,
Мен — кўмирга айланган юлдуз.

Мен — оч қолған, яланғоч деңқоң,
Мен — дорларга осилган «бунтар».
Мен — бегуноқ күп әзилган жон.
Мен — одамман. Оlam танийди.
Ойдин күр, түрт оёққа түнтар,
Яхши қара, танийсанми? А...
Чарчаб қолдим, ором бер. Ухлай,
Иўқ! Шошма, мен ҳаммани йўқлай,
Сен бизни кўр. Босинқирама.
Халал берма, олам уйқуда...
Бас қил, шоир, кўп алжирама!
«Ҳай, ўликлар! Келинг! Ҳай... тўда!»
Ранги заҳил, қора кафанди,
Соя каби беқон, беҳаёт
Скелетлар кўринди... ҳайҳот!..—
Мен уйғондим. Чўчиб уйғондим.
Осмон тоза. Ой юзар эркин,
Чиркин хаёлларга чулғандим.
Ўлим! Ўлим! Ҳаёт учун биз
Гўё кўқдан отилган юлдуз.
Оч қўйнингга ташландик бирдан.
Сен кучлисан. Аммоқи, сендан
Одам баттар!— дедик; юксалди.
Одам — одам ҳаққини олди!

II

УНГИМДАГИ ОДАМ

(Икки ўпич)

Худди тилла капалаклардай
Шитирлашиб тўкилар барглар.
Узоқларда кимдир чалар най,
Банди чуқур ҳис билан тўла.

Қыз күнглини ёңдирап дардлар
Бетларида етилган шуъла...
Қыз. Сочлари тұлқин урган қыз,
Кимни кутар хилватда ёлғиз?
Қачонгина ерга осмондан
Тушиб қолган экан бу юлдуз?
Ким экан у, маътал бүлгани?
Ким экан у, бахтли ўспирин?
Қыз кутиши — ҳаммадан бурун —
Эр йигитнинг нурга тұлғани!
Қыз. Сочлари тұлқин урган қыз,
Кимни кутар хилватда ёлғиз?
Қачонгина ерга осмондан
Тушиб қолган экан бу юлдуз?
У қучоқлаб олди. Муз каби
Әриб кетган сезди қыз ўзин.
Юзларига тегди юз. Лаби —
Лабга тегди. Юмди қыз күзин...
Шу чоқ... ғарбдан келган бир булат
Ой юзини түсди. Бир замон —
Қоронғилик босди. Тұрт томон
Жимжит эди. Босмишди сукут...
Ой ҳам билмай қолди бу сирни.

Жувон. Күзи яшнаган жувон,
Сочи тұлқин урган келинчак,
Кимни кутар? Бир қучоқ чечак.
Кимга туҳфа? Кимга армуғон?
Шундай гуллар илинибдики,
Қаритмайди асти күнгилни!
Интизорлик билинибдирки,
Қучогига босибдир гулни.
Киши қанча интизор бўлса,
Севги шунча ширин туюлар,

(О... У қиммат, нозик түйғулар,
Унутмайман, ҳаттоки ўлсам!)

Энди уни құчоқлади бу...
Дилдан сезди буюк бир түйғу...
Хаёллари қүш каби учди,
Ёдига, ҳа... хилват тун тушди.
Юзларига юз тегди. Лаби —
Лаблар билан олишган каби
Устунликнинг йўлини тутди,
Ким шоширар жангиди, ютди.
Ўпичларга сифмади шекил
Унинг ишқи, интизорлиги,
Күёвининг кўксига буткул
Ташланди... ва нишондорлигин
Кенг кўз билан кўриб Ўғилой,
Не қилишни билмади бирпас.
Сўнгра, бирдан узмасдан нафас,
Кўкракдаги Ленинни тинмай
Чўлпиллатиб ўпди... о, ўпди.
Дам эрини, дам уни ўпди...
Чилдирманинг дили ўйнарди,
Халқ денгиздай тошиб қайнарди...
Ҳамма кўрди бу катта сирни!

III

МУНЧОҚ ҚЎЗЛАР

Пирпиратиб мунчоқ қўзларин
Қушлардан ҳам эрта уйғонди.
Пирпиратиб мунчоқ қўзларин
Дадасига қараб тўлғанди:
Ширин ухлаб ётади ана.
Бугун тинчиб ухлабдир она.
Аммо, буни не билсин бола?

Қийғос уриб юборди, ол-а...
Ўғилойнинг уйқуси қочди,
Исройл ҳам кўзини очди.
Дадасидан узилмай кўзи
Маммасига тирмашди қўзи...
Бола. У, бир қоғоз қайиқча,
Умр кўлобинда бепарво.
Гўё тетапоя айиқча,
Фақат, шодликни этар даъво!
Бор истаги: асти тинмайин,
Худди шоир ҳорган калласин
Икки қўллаб ухлатгандайин,
Она уни тинч аллаласин!
Отасига ортиқ ичиккан
Иброҳимжон ёпишиб олди.
Ҳатто ҳозиргина эмизган
Сийнани ҳам хоҳламай қолди.
«Шакарим... о! Шакарим, ўғлим,
Үргулайин баҳтингдан, тўқлим,
Сен боғимнинг қизил гулисан,
Қизил гулдаги булбулисан.
Қўзларингдан оқмагай ёшинг,
Тилла бўлсин, Иброҳим бошинг!
Ойдек ёруғ бўлсин шу юзинг,
Ҳалол, ўғлим, ошаган тузинг»,—
Деган бўлиб ўйга шўмғиди,
Хаёлида босган ким эди?
«Қани энди тирик бўлсалар,
Исройлни келиб кўрсалар.
Отам... онам... ва акаларим!»
Анча фурсат ўйлаб қолди дим.
Сигирини соғди Ўғилой,
Қўйларига терт солди. Ой
Девордан паст тушиб йўқолди,
Тут бошида қуйруғи қолди...
Буни кўриб дакани хўroz

Осмон бўйи кўтарди парвоз
Пирпиратиб мунчоқ кўзларин,
Дадасидан тушмади доим.
Ўсар... Ўсар кичик Иброҳим,
Пирпиратиб мунчоқ кўзларин!

IV

УНИНГ ИШҚИ

Сутдай ойдин кечаси, жимжит.
Ер бошида чарчамас йигит.
Кўзларини уфқа қадар:
Бу чеккадан у четга қадар
Қулоч ёзган зумрад чаманзор,
Кўм-кўк шоҳи қанотин ёзар...
Напармон гул очилиб қолди,
Унинг ишқи сочилиб қолди.
Ҳар битта барг, ҳар битта шона —
Унинг ишқи учун нишона!
Кўзларини уфқа қадар:
Бу чеккадан у четга қадар
Сув кутадир ташна қолган ер.
Этагини печкаш олган эр —
Чарчамасдан, то тонг отгунча
Суғорадир роса тўйгунча.
Олмос янглиғ шудринг донаси
Барг бетида симобдек ўйнар.
Бу боғларнинг уста — доноси
Севинчидан булоқдек қайнар.
Унинг ишқи ташна қолмайди.
У, ишқидан асти тонмайди!
Туп ўзини кўтаролмайди
Хосилининг кўп бўлганидан.
Кўнгли лиммо-лим тўлганидан
У, асти ҳам тинч туролмайди;

«О, гулларим! Азиз гулларим,
Бекор кетмади у тунларим,—
Парваришм, берган яхобим,
Сира ором билмаган хобим,
Бутун кучим, меҳнатим, терим,
Қиздай тўлиб етилдинг, ерим!
Хирмон-хирмон қилиб элтаман,
Қуёш каби яшнаб элтаман.
Хурсанд бўлар мендан барчаси,
Мен даврнинг кичик парчаси,
Умрим бутун сенинг измингда,
Мен яшайман сенинг исмингдан.
Доно доҳим, буюк Ватаним,
Мана сенга жоним ва таним!»

ХАҚИҚАТ ҚАЛАМИ

(Мұхбірларға бағылаб)

Күлингда тінмай үйнар
Хақиқатчи қаламинг.
Умид куйини тинглар
Қалбингда йүқ аламинг.
Хақиқатни ёзасан
Борлықни сен кезасан,
Золим күнглиң әзасан,
Эркин йүлни чизасан.
Қадамингда зүр умид
Хар вақт чақнаб тошади.
Күнглингдаги зүр белги
Істак тоғиң ошади.

* * *

Шафақ ўчай деб қолди
Каптар қонидек рангсиз...
Күзларимни узмайман.

Дединг:— Энди ўчар у,
Үтган қайтиб келмайди,
Эртани севиниб кут!..

1934

* * *

Күшча каби деразамга урар қанотин
Водийлардан чечак тақиб келган сентябрь.
Шодланаман, туйғуларим қайнар бесабр:
Кенг күз билан ишонаман: ширин ҳаётим!

Шу өздеги юрагимни тинглангиз ҳой, ҳу...
Акс-садоси гумбурлайди гүё замбарак:
«Сезгиларнинг бебозори — менимча — туйғу,
Менга шодлик ва гулларнинг лаблари керак!»

1934

ДОСТОНЛАР



III

Күз тутдим, күзларим нигорон бўлди;
О, дилбар симбарим, юзлари қирмиз,
Киприги кўксига соя солган қиз,
Кўз тутдим, юрагим тўла қон бўлди...

КИРИШ

Лирика!
Лирикам,
Ўйна, кўлкалан,
Кўлкалан юракнинг
Покиза найи!
Сен учун,
Сен учун,
Буюк ўлкадан
Сафарбар этилиб
Келдим атайин.
Севгилим, бу кунги
Найлар — қўшиқлар
Авжланар чертарак
Эртанинг созин.
Лирика,
Лирикам,
Сайроқ булбулим,
Сенга зафарларни
Куйламак лозим!
Чу!.. шеърим,
Чу, ўртоқ,
Қанот бўлсин ел.
Эҳ... қанот бўлсин ел
Учар йўлларда...
Сен шундай баҳтлики,
Шундай баҳтлики,
Етилдинг ва тўлдинг.
Туғишган

Синглимга бермаганимни:
Хурматим,
Иzzатим,
Ишқим, меҳримни
Сенга берибманки
Үйнаб-кулсин деб,
Юртимнинг найини
Узмай сузсин деб...
Бил шуни лирикам,
Үйна, кўлкалан,
Кўлкалан, юракнинг
Покиза найи,
Сен билан...
Сен билан,
Бирга зарб урсин
Юртимнинг маҳкам
Қон кезар пайи!..
Бунча ширин экан
Сўзларинг сенинг
Бунча ҳам
Ҳур ёнар
Кўзларинг сенинг,
Қалбдан энтикади
Ҳар даминг, гўзал,
Сенга тил берганда
Шеърим ҳар маҳал!..
Сен билан сўзлашмак
Орзу этгандим.
Ёшлика онамдан тинглаганимда:
«Шоир деган бир
Тоифа бор»,— деб
Ёд билганимда,
Тил тагида қолмас
Ширин сўзлари
Эркам,
Лирикам,

Үйна, күлкалан,
Сенга яна ширин
Бир тил келтирдим,
Бурро тил келтирдим
Буюк ўлкадан:
...Эх, қанча,
Эх, қанча
Үтган насллар
Күрмаганлар бундай
Юксак нуқтани;
Билмаганлар бундай
Юксак нуқтани.
Эх, қанча,
Кечган асрлар!
Соқов гадолардай
Индамай тиілсіз,
Күрлардай очолмай
Күзини сира
Үтди йиллар...
Асрлар...
Яна асрлар
Боққундай
Из солмай
Шундай бир сира...
Дамлар ўэлигини
Йүқотиб кетди...
Кунлар
Қора туннинг
Күйнида шүнғиб,
Үйлар туманларда
Дайдиб, тентираб,
Нафас уфқлари
Бүғилиб, димиқиб...
Юрак уришлари
Мұътадил тепган
Қайси бир ҳамхонам

Қайси ишқ билан
Назар ташласин:—
Үтган...
Кечган...
Сувлардай жим кетган
Тарих китобини
Үқий бошласин?..
Хеч қачон,
Хеч қачон...
Үсар насллар,
Кўздан нари олмас
Хеч қачон...
Үсар насллар,
Кўздан нари олмас
Бизнинг йилларни
Асрлар.
Келажак, келар асрлар
Авжлатиб черталар
Бизнинг қилларни!
Биз ўзгартиш ясаб
Ер тарихида
Янгидан нусхалаб хариталарни
Ойнинг қадамига
Қадам қўшдик, биз,
Бутун умри бўйлаб
Ғамли дунёнинг
Тўйига янгидан одам қўшдик биз!
Боғлардек,
Баҳорда кулган боғлардек
Үсдик биз,
Ундик биз,
Кулди биз тараф.
Шунинг-чун,
Шунинг-чун
Тиниқ юзимиз,

Шунинг-чун,
Шунинг-чун,
Бизда шон-шараф!
Ипакдек мулойим,
Олмосдек тоза,
Ингичка, асабий
Нурлар таратиб,
Даврнинг
Электр чироғи ёнган:
Коллектив юраги
Ижод-ла тұла,
Хар он,
Хар пайтда
Янги яратиб,
Эрта учун юриб
Узоқ... толмасдан
Кенг, ойдин күчадан
Қадамни бошлаб
Эртанинг бахтини
Олиб бораман!
Чүлларга гул тикиб,
Чаманзор этиб,
Шаҳар ўтиб,
Дашт ўтиб,
Денгизлар ўтиб,
Тарих бетига
Темир из ташлаб,
Эртанинг бахтини
Олиб бораман!
Сарбаст ва оғир
Қадам юради...
Қаердан унинг
Овози келса,
Билингиз унда ҳам
Инқилоб яшар!—

Сарбаст ва оғир
Қадам юради...
Бу кунги ҳар қадам
Бир эшик очар;
Бу кунги
Жонкуяр
Бастакор,
Полвон,
Содиқ,
Инонган
Ҳар битта одам
Бузилмас,
Занг босмас,
Бир ҳайкал топар,
Ҳайкалки,
Үчмас,
Сўнмас
Нур сочар!..
...Лирикам, кўлкалан,
Кўлкалан, гўзал,
Сен ҳам
Бу куннинг
Бир ижодчиси,
Найлардан ғишт ясаб
Пойдевор ураг
Қурувчи...
Қурувчи...
Эртанинг
Ёруғ эртанинг
Ҳайқириқ сололган
Ўткир жарчиси...
Кўлкалан!
Тил бердим,
Юракнинг найи,
Кўлкалан!

Эркам —
Лирикам менинг —
Ювган,
Тараган,
Қараган юртцинг
Хизматин
Қилишлик
Вазифанг сенинг!..

1933

НОРБУТА

(Шу номли достондан парчалар)

Омон бўлсак, кўришармиз!

Қиши. Изғирин елар бекарор,
Туннинг сочи тўзиган, бесар.
Туйнукдан қия қараган ой
Узун шокила шуъла тўкар.

Үйнинг заккина қорасига,
Бир тола нур секин ёпишди.
Сарваройнинг қош орасига...

Нега қошлари чимирилган?
Нега йифлар у хунибийрон?
Қаёқдантир кирган жичча ел
Уй ичидатуртиниб, ҳайрон...

Уй бурчида бошини солиб,
Лабларини тишлаб, тек турган,
Үйларига етолмагандай,
Узун-узун хаёллар сурган
Норбўта-ку, не бўлди ўзи?
Нелар бўлди, сўйлагин, қўзи!

«Шундай энди. Сарвар, йифлама,
Зинҳор қайфурмагин, чечагим,
Кўришармиз омон бўлсак, эркам,
Койинмагин, ачир ивларим...

Кетар бўлдим. Мен кетар бўлдим,
Не қилайин, Сарвар оппоғим.
Сен ҳам отам, ҳам оңам, укам,
Қариндошим... ишонган боғим.

Унутар деб ўйлама сира,
Нега сени унутай, қўзим?
Сен жонимсан, сен армонимсан,
Сен юрагим, сен икки кўзим.

Биламан мен, азобим катта,
Хаёллари чуқур ва чигал.
Майли, ёлғизликни ҳамроҳ қил,
Сабр қил-чи, то келгунча гал.

Ёшларингни тўкма, сел қилиб,
Сенга қандай-қандай англатай?»

Уй қоронғу. Кеча жим, сокин,
Узоқларда итнинг улуви.
Секин жилдир-жилдир оқади
Томорқада ариқнинг суви.

Ой девор ортига ўтмасдан,
Тонг ёрнишмасдан-оқармасдан,
Бўта узун йўлга чиқмоқчи
Ҳеч ким билмай, сезмай, кўрмасдан.

«Қайга кетамаи, дейсиз, Бўтам?»
Сарваройнинг ёши тўкилди.
Ёлғизликда не қиламан, дер —
Шўрим қурсин... Не қилай энди?!

Норбўтанинг кўзларида ҳам
Ёш бор экан, артди билдирамай.

Қандай қилиб у ҳам ташласин
Севганини — Сарварни шундай.

Қийин айрилиқнинг дардлари,
Юрагингни ебоқ ташлайди.
Тоғ кўринар зарра фардлари,
Аямасдан кўзни ёшлайди.

Қандай қилсин Норбўта ахир,
У ҳам ташлай демади уни.
Қандай қилсин Норбўта ахир,
Аҳвол мажбур этса гар шуни?

У ҳам ташлай демади уни,
Норнинг ҳам куяди юраги.
У ҳам ташлай демади уни,
Бу эмасди унциг тилаги.

Ки севганидан ажралсин у,
Ешлик чечагини қолдирсан.
Ёзги сувлар каби сарфайиб,
Кўзларини ҳижрон толдирсан

Сарварини ортиқ севади,
Сарварни деб, нелар кечирди.
Сарварни деб, ухламаган ҳеч.
Сарварни деб, кўзи ич урди.

Бир кўрганда, шув этган юрак,
Бир куз куни далада юриб.
Яна тўйларда кўриб уни,
Юрган орқасидан ўй суриб...

Шундай қўзисини қолдириб,
Йўқолишга кўнгли бўлмас-ку,

Лекин мажбур, бечора Бўта,
Кетган билан, кетиб ўлмас-ку.

«Кўзим,— деди,— қўзим»,— деди у,
Юпатайин Сарваримни, деб.
Гап рост келмай: Сарвар йиглайди,
Юпалиши бўлмай сира эп.

Мана, севганидан Сарварни
Юрагини очиб ташлади,
Нега кетар бўлганини у,
Сарварига айта бошлади:

«Сенинг учун, гулим, айтаман,
Лекин мени йўлдан тўхтатма.
Беш-олти кун азобингни деб,
Кўкрагингга оғир ўқ отмал

Кул қилди-ку босмачи дasti,
Ииллар қақшаган-ку дастидан,
Эҳ, ёнаман, чидам йўқ асти,
Эсга олсам ота-онамни.

Биласан-ку, бечора отам,
Муштипар онамни бегуноҳ
Иссиқ қонларини тўқдилар...
Оҳ!..»

«Менинг акамнинг ҳам бошига
Етган бало шулар бўлди-да.
Дом-дараксиз кетди йўқолиб»,—
Деди Сарвар сўзини бўлиб.

Бўта силаб пешонасини
Йигисидан тинган Сарварнинг,

Гапларини давом эттирді,
Кандай қисқа қылсам, деб гапни.

«Шундай, Сарвар, нимасин айтай,
Сенга булар ойнадай равшан.
Энди, эшит,
Шу күн кечқурун
Үлдирдим.
— Кимни?
— Үлдирдим.
— Войдод!
— Жим, аҳмоқ, додлама!..»

Сарвар ўзлигини йўқотди,
Қалласини буркаб кўрпага,
Кўрқиб, титраб сўради:
— Норим, кимни?
Айтинг, ҳам нега?

«Тўхта, энди, мен айтиб берай,
Қасам ички, бирор билмасин.
Мен сени севаман. Зинҳор ҳеч
Юрагингдан тилга чиқмасин!»

«Кеча кечаси мен, Раҳим ота
Хўжайиннинг буғдойин тортдик.
Раҳим ота иккита қопга
Тортмай солган экан сал ортиқ.

Бир пудча кам келган буғдойдан,
Қоплаганлар сотилгандан сўнг.
Шунинг учун Раҳим отани
Чунон урди қамчилаб, у тўнг.

Бечора чол ҳолидан кетди,
Мен суюклаб уйига элтдим.

Емон урган экан, шу кеча
Жон берган у, кексайган етим.

Бу кун чидамасдан, ғазабим,
Оловланди ортиқ құзғалғач,
Катта омборда, күз қорайғач,
Пайтын топиб, пичоқ урдим мен.

Финг демасдан йиқилди Фани,
Үлдирдим!
Омборни қулфлаб,
Түғри уйга келганим ўшал»

— Нима бўлди сизга, Норбўта,
Энди не қиласми,вой ўлай?—
Норбўтага ташланди Сарвар
Бир нарсадан чўчинб қўрқандай.

— Қўрқма, қўзим. Майли, қонга қон.
Ўч!

Энди англадингми сўзни?
Мен кетаман.

— Мен не қиласми?

— Қўрқувга асир берма ўзни!

— Мендан сўрасалар не дейман?

— Дегин, кўрганим йўқ, келмади!

— Мени қийнаб сўрасалар-чи?

— Дегин, кўрганим йўқ, келмади.

Ортиқ кутолмайман, Сарварим,
Зинҳор мени йўлдан тўхтатма!
Беш-олти кун айрилиқни деб,
Кўкрагимга оғир ўқ отма!

Мен кетайин, Сарварим, ўптири,
Балки йиллар қайта олмасман.

Лек, эркам, мени унутмагил!
— Сени ўлсам ҳам унутмасман!

Кунлар келар. Қайтиб келарман.
Омон бўлсак, кўришармиз яна,
Хайр, оппоғим!
— (Йиғлаб) Хайр, Бўтам!
— Хайр!

ЧАСОВОЙ

Қўлда милтиқ,
Постда Норбўта.
Ой — командир
Кезиб юради.
Муздек ел эсар,
Яшил, зумрад
Ўйноқ баргларнинг
Оқ бағрида
Тўлқин уради...

Тун. Ойдин. Ел.
Постда часовой.
Юрак ажаб
Тез тепки берар.
Кўзлар ўтдек
Яшнаган чақнаб.
Тўрт томонга
Қараб тикилар...

«От!..»
Қайси ўнгир,
Қайси тоғлиқда
Оч бўрилар
Увиллаб қолди?

Қайси ерни,
Қайси бошлиқни
Бўрон босди,
Зўр довул олди?

«От!..»
Жимжит ухлаб
Ётган ўрмонда
Қари сада
Оғиб кетдими?
Тун тинчлиги
Билан тинч ётган
Уфқларга
Бориб етдими?

«От!..»
Шивирлади
Ўйнаган юрак,
Қўл бақувват
Тутди кўлангир.
Ким шитирлаб
Ўтди бу ёрдан?
Ким ташлади
Саёқ кўланка?

Норбўтанинг яшнаган кўзи
Узоқларда кўрди қорани.
Кўрди тунда —
Бегона оёқ,
Балки...
Балки душман
Юзи қорадир,
Мандат! — деди,—
Эй... пропуска!
Отаман, жилма!
Яқин келма,

Қора ўчди.
(Бекиндимикан?)
Юрак сира
Тинчий олмади.
Елдек юрди,
Үрмонга кирди.
Елди... Кезди,
Топа олмади.
Үткинчиendir.
Ким билан, бундан
Қай йўл билан
Үткинчи юрар?
Чувалдилар ўйлар,
Тикилди кўзлар,
Юрак яна
Ажаб тез тепки ураг.

Сигнал постдан!
«Етди йигитлар
Из қувалаб
Кетди йигитлар».
Тинчлик босди.
Фақат жарда сув
Тошлар суриб
Оқар чўзилиб,
Хаёл тутқич
Бермайин қўйди.
Чалкаш ипак
Қаби узилиб...

Ой этаги
Тоғ этаги
Тоғ чўққисида
Сал илиниб

Қолди, тун ранги
Үчди... Оппоқ,
Оппоқ оқариб
Тонг келади...
Тун қора шоҳи
Рўмолини ташлаб бошига
Уфқ — қирдаи
Йўқолиб кетди.
Ойнинг батис
Этаги тонгининг
Чўққисидан
Йиртилиб, пастга
Япроқ каби
Пириллаб кетди.
Яйлов бағри
Майса гиламлар.
Салқин ўрмон
Қуюқ ям-яшил.
Эрта билан
Тоза кенг нафас
Эмар диёр
Етилиб асиш...

Норбўтанинг
Ўша кўзлари
Ҳали-ҳамон
Тикилиб қарап,
Ҳали-ҳамон
Кўлангирда қўл
Ҳали-ҳамон
Қалб тинчимаган.
«Эй, ёв юрак,
Ёмон ниятли,
Чиқсанг, чиқ-да,
Кўкрагингни тут!

Е ўйнашмоқ
Мен-ла истайсан?
Билмайсанми,
Норбўта менман!
Пост онамнинг
Бағридан қиммат.
Мен шу постлар
Учун яралган.
Мени алла
Қилган ерлар шу,
Менинг сочим
Шунда таралган
Унутсам мен
Отам-онамни,
Хатто умримни,
Ўнутмасман
Шонли постимни!»

«От!..»
Ўқ учди
Ажаб зингиллаб,
Оқ булутдан
Кенг соябони
Тоғ учига
Чирмашиб кетди
Бемаҳалда
Юксалган парвоз...
Ўққа учди.

Бегона қора
Ўғри мушук
Сингари пусиб,
Пост олдида,
Чуқур ўнгирда
Қўзин қисиб,
Енгар ўққа

Учди фалокат!
«Қон құс, ўлгур,
Сенга ёзиқ шу.
Тонг отдирап
Түннинг ҳукми бу!»

Норбұта, сен,
Нималар қилдинг,
Ұз күксимга күлангир босиб,
Ұз қонингни
Тўқдингми ерга?
Норбұта, сен,
Нималар қилдинг?

«Ука... ука»,—
Деди лаблари,
Сўнгра кучсиз
Юмилиб қолди.
Нафаси тўхтаб,
Кўзи бақрайиб,
Ранги үчиб,
Киртайиб қолди.

«Ака»,— дединг,
Отдинг ўзингни.
Бағринг босдинг
Сўнган багрига.
Жавдиратиб кўзларини Нор
Сакраб турди.

Бегонами бу?
«Бегона! Эҳ... Душман ўласы,
Тфу! Сенга
Ки қора юрак.
Бир эмчакдан
Эмған эсак ҳам,

Тилак бизни
Бутун айирган.
Мен от қўйиб
Тўғри йўл олдим.
Сени душман
Томон қайирган».
Устида кир,
Ииртиқ чопони.
Моғор босган
Яктақ эгнида.
Ичдан тизма
Ҳароми ўқлар
Хиштагида
Иккита бомба.

«Нималарни
Қилмоқчи бўлдинг?»
Кўкрагингда
Узга бир армон?
Қон қусиб ўл,
Изларинг ўчин!
Қон қусиб ўл,
Дили кир душман!
Унутсам мен,
Отам-онамни,
Унутсам мен
Қариндошимни.
Унутсам мен,
Ҳатто умримни,
Унутмасман
Шонли постимни!»
Сарвар.
...Дараҳтларда қиров ялтирас,
Дамни кесар ҳавонинг заҳри.
Қор бетида қиздай қалтирас
Қумуш нурлар... Очилар баҳри,

Мунчалик ғам, мунчалик мунгип
Битта жоним қайга жо қилар?
Шунчалик-да банданинг күнгли!
Қачонгача қадни ё қилар?
Үзинг подшоҳ... Үзинг биласан,
Неки қилсанг, үзинг қиласан!..»
Деган каби бақрайиб ётган
Нурсиз күэлар о... ухлаб кетди,
Тинди бўрон, оқ чиммат ёпган
Ой ҳам энди уфққа етди...
Ухла, ғариб-етим, келинчак,
Ором олсин кўзларинг жиндак!

(Мен сезмайман қаҳрамонимни
Агар жиндек уйқуга ётса.
Елга ташлаб қиммат онимни
Бекорларга ҳавола этса.
Менинг учун бу даҳмазадир,
Аммо ўқувчига маззадир:
Шундай пайтда мен шарҳ беришга
Мажбур бўлиб қоламан, кейин —
Аллақандай сўзлар теришга
Ва уларга янгидан кийим
Кийгизишга овора бўлиб
Қолганимда, ўқувчи кўриб,
Воқеалар гаранг қилган бош
Бирпас дам олади, шунда бўш —
Нафас олар, унга маззадир.
Аммо менга бу даҳмазадир!
Майли, шоир! Майли, ўқувчи!
Бу ҳам катта ишнинг бир бурчи,
Бир парча гўшт — юрак шунча кенг,
Ҳаммасини сифдирадир teng,
Қани, энди давом этайлик,
Ишнинг охирига етайлик!)
У ухлади... қарғалар уйғоқ,

Қарғалар шод тонг отганига.
Ана, худди тутгандай түлғоқ
Кучан билан ўнг құл ёғыга —
Ағдарилди, бечорани ким
Күрқитади? Ҳамма атроф жим...
Войдод!..— деди, кимдандир қочди,
Чүчиб кетди, күзини очди:
Қоронғу уй... титрайди дир-дир.
Қүрқиб кетиб уйғонған кампир,
Құкрагига туфлади. «Келин,
Нима бўлди?»— деди ва секин
Силаб-сийпалади бошини,
Енги билан артди ёшини.
Сарвар унга термулиб аста.
Гүё узоқ ётган бир хаста
Пұфак каби шишиб қовоғи,
Суви қуриб, қақшаб томоғи,
Най бандидек дами узилиб,
Күнгли тұлиб, сатта хүрсиниб:—
— Туш күрибман, — деди, — бувижон,
Айланайин сиздан ох... қачон
Еруғлик кун келар биз учун?
Нега тақдир күрсатмас кучин?
Идиш эмиш, аммо бирйұла
Яхши күрган пиёлачамни,—
Биров олган эмиш... ачамни...
(Улган онасини эслайди она.)
Сүкармишман. «Хеч ким билмайды!»—
Дер эмиш у. Бир вақт қарасам,
Девордаги михда турғанмиш.
«Вой ўлай мен», деб олай десам,
Құлларимдан биروف тутармиш.
«Қўй,— дер эмиш,— зўрға турибди,
Қўл тегизма, ёмон бўлади,
Тушиб кетса, яксон бўлади».
«Йўқ!— дермишман,— жонимдан азиз

Пиёламни нима учун ман,
Шу ҳолиша қўйиб қўяман?
Жон поччажон, мени тутманг сиз!»—
Деб қўлидан чиққан эмишман.
Аммо михга етмас эмишман...
Гангиб қопман, йўқ эмиш ҳушим...
Чўчиб туриб қарасам, тушим.
«Паноҳида асрасин эгам,
Нозик ерда экан»,— деди-ю,
Юм-юм йифлаб кетди кампир ҳам...
Яна оламни босди қайғу...

Шоир, бўлди. Дам олгин бир оз,
Бузилмасин жаранглаган соз!

ФАЛОКАТ

Тун уфққа бошлади ҳужум,
Қоп-қоронғу. Отряд тұхтади.
Хорган отлар бөш солишиған, жии...
— Дам олингиз! — деди командари,
Катта тошға сүянди ўзи.
Үйкү босар, аммо кучли шари:
Ярми очиқ илиниб күзи
Худди қүшдай омонат мұлдар,
Үйкү үлсін қаёққа судрар?
Онда-сона қолдуз йилтирадар,
Ой әм әнді чиқа бошлади.
Оңарышиб оғоч бошлари,
Күмуш каби барғалар дилдирадар.
Ел әсади, ел жағр дайди,
Отряд ширии-ширии үзлайди.
Бу ер белгавф, түрт тарғұ жиижит...
Ойдек ўәзжүйеки йигит.

Күтәрілди әм жетекшии,
Сіттей жүргіз үзіншіи волий.
Мызығың ағзар командары, лекин
Әзіндеуда жалғызданы:
Әзіндеуда әрекеттес ұнышы...

Шілдің үш жаңай үндер,
Әзіндеуда қалыптағы әншілер.
Німіз әзіндеуда әзіндеуда қарған,
Худ әзіндеуда жаңалғанда өзіндеуда...

Осмонларда офтоби — олтин,
Булут каби енгил ва ихчам,
Енгув учун ҳамон хотиржам,
Лекин сабр қилолмай дил ҳеч,
От устида ўйнатиб қилич,
Құнғироқсоч, барваста ботир...
Махно билан жанг қилаётнир...
Оҳа... Қувиб кетди... Ҳою-ху...
Ұлим шараф, ҳайдасам құрқув
Худди бодроқ каби ёғар ўқ...
Жон күрнімас күзга, асло, йўқ.
Дов бўлмаса, енгув бўлурми?
Енголмасанг, кўнгил тўлурми?
Зафар керак, зафар! Ҳою-ху...
Яна зўрлик қилади уйқу.
Узоқларга тикилиб қолиб,
Мудраб кетар нигоҳи толиб...
Тонготар пайт аёз ҳам тушди
Шинелини ўраб, қунушди.
Эски Киев ортида сокин,
Кенг Днепр оқади, локин,
Командирнинг кўзи қирғоқда —
Ям-яшил ўт кўкарган ёқда.
У томонда — тоғ этагида,
Бир қабр бор тошнинг тагида,
Фарёд қилиб йиглайди она,
Командармда уйқу йўқ яна.

Босинқираб қийналар жони,
Чўмиб тураг қир ва тош ёни...
Ой саргайиб тоғлардан ботар,
Юлдузларда нур йўқ, тонг отар.
— Пича мизғи, командир ўртоқ,
Тонг отишга ҳали кўп узоқ,—
Деди яна бир уйғоқ товуш.
Командир жим, командир хомуш

Үнга қараб тикилар. Үйғоқ.

— Буюрингиз, командарм ўртоқ,

— Отлансиңми отряд?

— Ухла, йүқ.

— Сув берайми?

— Нима? Кимга?.. Йүқ,

Жавоб калта, тұмтоқ ва узоқ,

Командирнинг авзойи бузуқ.

Махоркани ўради, тортди,

Буруқсаган тутун таратди.

Күзларини юмди тик туриб,

Балки яна хаёллар суриб,

Кім билади нени үйлайди...

Ана, секин құшиқ күйлайди:

«Порлатарди байроқларни

Яралардан оқсан қон.

Юрди, Донбасс партизани

Күчли, аbjир эскадрон...»

Ашулани сүнгини чўзмай,

«Дон», деди-ю, биракай тинди.

Махоркани ташлади, энди

Тутаб ётган ўтдан кўз узмай

Тикилганча қараб қолди у.

Норбўтага ошна эди бу,

Кўпдан бери бирга яшайлар,

Бирга туриб, бирга ошайлар,

Неча марта ўлимдан қолган

Командири сўзламас ёлғон.

Уч жойидан ўқ егани рост,

Тўртинчи ўқ тегмаган, холос.

Роса аbjир, табиати зих.

Кўп үйлайди, кўп иш қилади,

Сал нарсага тез сиқилади.

Хурсанд бўлса, кулади, қаҳ-қаҳ...

Аччиғланса, кўзлари соққа,

Суҳбатида ажойиб маза,

Жангни сувдек билади тоза,
У юрганда жон оламан дер,—
Яхши ўртоқ, уста командир.
Гоҳо шундай күнгли бузилар,
Хаёллари узоқ чўзилар.
Шундай пайтда Норбўта ҳушёр,
Қайғусига дарров бўлар ёр.
Уни жондан азиз кўради,
Қайғусини лазиз кўради.
Шунинг учун бу ҳам ёқади,
Командири бунга боқади.
Кўзларида меҳру вафо бор,
Она каби содик, вафодор.
Ўша тошга суюнди яна.
Кўзи ҳамон Бўтада, ана
Тилга кирди, Норбўта тинглар,
«Қоронғи уй, ярадор инграр,
Сув деганда, сув томизаман.
Уҳ деганда, оғриқ сезаман.
Қон оқади тизиллаб шар-шар
Ранги ўчиб, гўёки мармар.
Борган сари оқариб кам-кам
Тоғдан оғир ётади... акам.
У икки бор калла кўтарди,
Тили гапга келмай, йўталди.
Ёнди... куйди... азобланди. Ут...
Бутун олам гўёки тобут —
Кўзларимга ёмон кўринди.
У бечора шундай уринди.
Аммо ҳайҳот!.. Айтолмади сўз,
АЗобига чидолмади кўз,
Билолмадим не қилишимни
Суғурдим-да ён қиличимни
АЗобидан қутултирай деб,
Уйқусини осон қилай деб.
Кўзларимни юмиб, мўлжаллаб

Шарт бошини олдим...
 Үл, жаллод!
Деган овоз чинқириб кетди.
Фарёд қилдим, фарёдим қучсиз
Хам қабрсиз, ҳамда тобутсиз,
Уша ерда қолди бечора.
Бутун олам кийинди қора...
Сүнгра... сүнгра... яна кетдим мен,
«Үч олишми? Душман! Шошма, сен,
Үт қўяман, ёндираман, от!»—
Дедим кетдим, бўлгани шу, ёд —
Ҳали-ҳали эслайди уни,
Фигонимнинг чиқар тутуни.
Не хил яшаш, қандай жон бериш.
Ҳаёт шарти! Билмакка тириш!
Ўлим гоҳо зафар келтирас.
Буни камдан-кам одам билар...
Ой ботишда тонг қоронғуси,
Ширин командармнинг уйқуси.

Сал ўтмади ҳайқирган овоз
Бор тинчлигин бузди:
— Эй... отлан!
Ҳамма уйғоқ, ҳамма тайёр, ғоз.
Қулогини чимириди отлар.
Отряд борар, командир мағрур
Кўз қиличдан ўткирлик қилур —
Атрофига қараб, яйрайди,
Тўриқ оти кишинаб ўйнайди.
Хаёлида ғариб онаси
Ёш тўқади, ҳар бир донаси
Яроғланиб дарду ғам билан,
Қайғу-алам ва ситам билан
Аскар каби ўтар олдидан,
Қаёқларга чорлар ортидан?
Чақмоқ чақар, кўнглида қайғу...

Не қиларин билмай борар у.
(Одам гоҳо шундай бўлади.
Ўю фикр билан тўлади —
Ҳаммаси ҳам қиммат ва ширин —
Шунда билмас не қилишлигин.)

Тоғу тошлар кўзига гўё
Худди босиб келаётган ёв
Қўринади, юраги нотинч,
От устида гўё темир синч
Қотиб қолган туяди ўзин,
Беихтиёр юмади кўзин.

Бирдан тўхтаб шарпа сезгандек
Дурбун қўйиб қарайди андек.
Яна тоғлар... яна тошлар... қир...
Нега кўнгил қалтирас дир-дир?
Бургут каби отряд кутади.
Шу чоқда уч десанг, учади.

— Ҳали узоқ, кўприк келган йўқ,—
Деди секин командир,— хавф йўқ,—
Орқасига қараб:
— Чоп! — деди.

Отряд чопар, отряд хўп, деди.
Тақарақлаб туёқ сасланди.
Отлар шамол билан басланди,
Командирнинг оти учади,
Туёғидан тупроқ кўчади.
Совуқ ҳаво хунук ғувиллар,
Акс-садоси тоғда гувиллар.
Анча узоқ кетиб қолди у.
Ўқ чақнади. Не гап бўлди бу?
От устидан парт учиб кетди,
Наҳот, сўнгги дақиқа етди?
Ҳаммани ҳам босди ҳаяжон:
Наҳот уни маҳв этди ўлим?
Ҳамма бирдан бошига келди
Муҳаббати ёнига келди.

Не қилишини билмади ҳеч ким,
Бутун атроф жавоб бермас, жим...
Мұлдир-мұлдир йиғлар, қаноти —
Синган қушдай бошида оти,
Бүронларни енгіб келган у,
Шер юракнинг тақдирими бу?
«Эй валати дайди құрғошин,
Чиқ үртага, бұлса бардошинг
Ғазабимиз олдида, ғұдай!»—
Деди тоғни талқон қилгудай
Ваҳшат билан ўшқириб Бұта.
Чурқ этмади ҳеч бирон рота.
Бирпас жимлик ҳукмрон бўлди,
Ҳамма кўнгил қон билан тўлди.

Шунда бирдан ўқ чиқди яна,
Бир аскарни шарт йиқди яна.
Ҳамма қочди, ҳамма қўзғолди,
Ҳар ким ҳар тарафга йўл олди.
Қайси ёққа қочсанг, омон йўқ.
Тўрт томондан ёғар ваҳший ўқ,
Ҳалқа қилиб ўраб олган ёв.
«Ким ботинар, қайсингда бор дов?
Биз ногаҳон үлимдан эмас,
Кураш билан бахтлимиз! Қочма!»—
Деди Бұта, эҳ гуррос-гуррос.
Тўп-тўп йигит гўёки сочма —
Порох каби ёвга ташланди.
Қонли оғир сўфиш бошланди.
Булар пастда жойлари яйлов
Ўнгирларга пусиб олган ёв.

Қочмасалар хароб этади
Бу ҳолга ким жавоб этади?
Умрида ҳеч адашмаган эр
Бу гал хато қилған командир.

Ахир неча марта юришда,
Душман қайла, билиб буришда —
Кўймас эди олмасдан зафар.
Не фалокат босди бу сафар?
Ёмғир каби ўқ ёғилади...
Улим ёмон, ҳамма билади!
Тошг отди-ю, уфқ қоронғу,
Осмон чекар дардли бир қайғу.
Тоғ булоғи йиглагансимон,
Тош кўзидан тўкар оппоқ қон...
Йигитларнинг кайфи беором,
Хар нарсага қарамай беном
Неки бўлса, еб ташлагудай,
Аlam билан жанг бошлагудай,
Жаҳл билан босарлар қамчи.
Терлар қуйиб томчи ва томчи,
Тош демасдан, кўлоб демасдан,
Йўлбарс каби ҳеч тап тортмасдан,
Жон ҳаприда югураг отлар,
Не отларки, учар қанотлар...
Душман қувар, ўқ ёғилади...
Улим ёмон, ҳамма билади!
Бефойда ўлгандан кўра,
Қочиш яхши! Ўзингдан сўра!
Мард кишининг мардлиги ҳаёт.
Улим мардлик берарми? Ҳайхот!

Ортда қолди чарчаб саман от,
Ортда қолди якка пулемёт,
Душман босиб келар, нечора?
Пулемётчи йигит бечора
Наҳот, банди тушиб қолади?
— Йўқ! Аввало жонни олади,
Сўнгра аскар бўлсан бўларман.
ОІ Қайтингиз!.. Майли, ўларман...—

Деди-ю, шарт тушди отидан.
Шу чоқда от ўнг қанотидан
Үқ еди-да, таппа йиқилди,
Пулемётчи энди не қилди?
Абжир йигит ўтдан ҳайиқмай
Құзи қонга тұлиб айиқдай
Күч сезди-ю, отни тұнтарди,
Пулемётчи дарров ўнгарди.
Тириллатиб саирата кетди,
Бормисан!— деб, эх... ота кетди...
Худди тутдай түқилди душман
Бу ақволат деди: «Урушман!»
Қани, душман дов қилолса-чи!
Бирон қадам ҳам жилолса-чи!
Душман кучли эканин билгач,
Бунга дили гувоҳлик бергач,
Отрядларни узоқ кеткізмай,
Қаршидаги қирдан ўткізмай,
Бор ўқини расамат қилиб,
Ұз жонидан кечиб, ишқилиб —
Йўлни анча боғлаб турди Нор.

Үқ оз қолди, нима чора бор?
Ұзи домга илинган овга
Ухшаб, асир түшсинми ёвга?
Йўқ!— деди-да, командир сүзин
Эслаб кетди, о... үзи ўзин
Үлдирмакни ўйлаб, тиғ билан
Кекирдакка ўқталди... бирдан
Ұзи қўрқиб кетди ўзидан!
Қон томарди икки кўзидан!..

• • • • • • • •

Қўқон, 1932-1933

НАХШОН

(Багишилов)

Боғларга намозгар
Салқини тушди,
Гуллар нам баргини
Қайирди аста.
Офтоб ҳам сув ичар
Тоғлардан пастда,
Лоладек қип-қизил
Үт шафақ ўчди.

Кўз тутдим,
Кўзларим нигорон бўлди;
О, дилбар,
Сиймбарим, юзлари қирмиз,
Киприги кўксига
Соя солган қиз,
Кўз тутдим,
Юрагим тўла қон бўлди.

Шаббода боларидаӣ
Гулзор узра шўх,
Ой фонарини
Ёқди — қиз оқшом,
Яшал.

Сен келдинг
Севгилим, Нахшон,
Сув қизи — сувсарим.
Киприклари ўқ,

Сен келдинг,
Кўнглимга сув каби оқдинг.
Сен келдинг —
Руҳимда яшаш бошланди,
Севинчдан кўзларим
Беҳол ёшланди.
Сен келдинг,
Шеъримга чечаклар тақдинг.

Сен келдинг,
Ваъдага вафодор малак,
Оппоқ қўлинигними
Сийпалаб ўпай?
Қора сочингними,
Сийпалаб ўрай?
Ваъда этайнми,
Сенга деб фалак?

Арзирди
Фалакни этсам ҳадя,
Афсус...
Фазо ҳали менга қул эмас,
Майли... боримни
Айлай армуғон.
Гарчи у,
Ажойиб, асл гул эмас,
Нахшон, эй, ёшлигим
Севгилим, ма, ол!

Ишқимнинг энг олий
Туҳфаси — шеърим.
Ўқи!
Лабларингдан тўйиб эмгани,
Шеъримга беркинди
Атайлаб меҳрим.

Шоти бўлиб
 Кўкка чирмашган нола.
 Шундай поядорки,
 Кўринмас таги...
 Тоғ бошида куннинг
 Қонли этаги,
 Йиғлар ўнгирларда
 Мунгли шалола.

Кеч кирган.
 Чангарни кўкка кўтариб,
 Пода кетди.
 Тинди чўпоннинг найи.
 (Билмам, нечанчи йил,
 Билмам қайси кун.
 Фақат эсда қолган
 Аччиқ бир бийи!)

Яна салқини йўқ
 Ниҳоли толча
 Ёмғир томчиларга
 Жом қилиб баргин,
 Истамасдан шу ҳам
 Умрнинг таркин,
 Яшаш учун урнаб
 Овора эди;
 Зангизурга¹
 Маржон ёшим тўкилди,
 (Зор эканми дарё
 Менинг ёшимга?)
 Юрагимни тутган
 Чоки сўкилди.
 Қора кунлар тушди
 Сағир бошимга!

¹ Еревандаги дарё.

Отам кетган,
Үчган ҳаётим шами,
Ҳали силқиган йўқ
Гўрнинг кесаги,
Бу ҳам кетди —
Кетди дилим далдаси!
Меҳрибоним онам...
Жонгинам онам...

* * *

Найлай,
Кипригимнинг нозик учида
Қайғуларнинг нами —
Симоб доналар?
Найлай,
Қалбим узра
Қон эмар ништар?
Найлай,
Юрагимда
Дард-армонлар?
Сув бетида оққан,
Ҳай, сап-сариқ барг,
Тўхта, хаёлимни
Олиб қочмай тур.
Мен ҳам рўмолимни
Ташлай азага.
Мен ҳам
Сувга шимғий
Сўнгра бирга юр!

Оқсан, зора қалбим
Куймаса дейман...
Дардим ошмасайди
Мен келармидим.
Алам ҳалқумимдан

Чучварадек қайнар
Күчаларда сув.
Бахмал каби қора,
Күринмас осмон.
Бутун ёруғ жаҳон —
Дардли бир қайғу.

Шаҳар чеккасида
Мен билан очлик
Ҳамдам бўлиб юрди,
Кўзим қорайди.
Гўё авваллари
Шунчалар чексиз...
Чексиз бўлган олам
Энди торайди.

Ўчинг борми яна
Вафосиз фалак?
Жафоларинг қурсин,
Юрагим тўлди.
Бир парча дил бўлса,
Куйиб кул бўлди.
Ўлар бўлсам, ўлдим,
Этма кўп ҳалак!

Тун қоронғу. Зулмат.
Хол қуриди. Уҳ...
Очлик енгворди.
Совуқлик сездим,
Этим «жув» этди-ю,
Кўзим беркилди.
Холсиз қўлим билан
Бошимни тутдим:
Пешонамдан ажаб
Совуқ тер келди,

Бошгинамга қылдым
Бир тошни болиш.
Сал ўтмасдан юрди
Шабада ғир-ғир.
Қулоғимга инган
Бир томчи ёмғир
Гүё мен фақирга
Айларди нолиш...

* * *

Шундан кейин,
Кейин, билмайман сира,
Ёки азон эди,
Ёки ярим тун.
Тепамда бир қора
Сояни сездим.
«Қизим, ётма,— деди,—
Уйғон, болам, тур!»
Бирон одам менга
Раҳми келмаган,
Юмшоқ гапни азал
Эшиитмаганман,
Чидолмадим асло,
Йиғлаб юбордим,
Бу одамнинг
Мунча ғамхўрлигидан...

Елкасидан
Шартта кир тужуркани
Олиб, бошим билан
Бирга ўради.
«Қўрқма, қизим,— деди,—
Қўрқма, оппоғим!»
Кетдик.
Иўл-йўлакай
Ҳеч на сўрмади.

Биз юрдигу
Хаво очилиб кетди.
Юлдуз марваридлар
Сочилиб кетди...

* * *

Осмон шодлигимдай
Тоза ва баланд.
Хаво муздек салқин,
Еңгил ел турди.
Барглар күнглим каби
Қалтирап тинмай,
Хавфим хаёлимни
Құрқитиб сүрди:
«Кім у үзи?
Мени әлтар қаерга?

Яна кулфатларга
Ошна этарми?
Сочларимни
Елдай түэдириб қўйиб,
Ойлар каби ёшлик
Ташлаб кетарми?»
Одам индамайди,
Тундай жим борар.
Узоқларни қувлар
Сирли кўзларим.
Айтай десам, қўрқдим,
Чурқ этолмадим.
Тил тагида қолди
Айтар сўзларим.

* * *

Фонарь ёнар эди.
Живиллаган нур
Кўча беткайида

Жимиб ётарди.
Туннинг қора ёчли
Лўлиси секин
Араатдан ўтиб
Пастга ботарди.
«Киргин,— деди,— қизим,
Кўрқма, киравер!»
Оёқларим сира тортмасалар
ҳам

Кирдим. «Кўчалардан
Қоч энди, қўзим!»
Деган фикр бўлди
Менга зўр ҳамдам.

* * *

Оддий бир үй,
Хира жинчироқ порлар.
Тишда туннинг дайди
Шамоли сарсон.
«Қизим, тап тортмагин,
Ўтир, ўз уйинг,
Қорнинг очдир,— деди,—
Мана жиндек нон!»
Эй, бошимни силаб,
Қизим, деган, ҳей,
Кўзларимдан ўқи,
Дардим кўп менинг!
Қўйгин қайғуларни
Ўзим чекайин,
Бундан бағи
Жафо улушим — менинг,
Дегим келди.
Аммо тилим бормади,
Юраккинам
Гўё қўрқиб оқарди...

Менинг хавфим билан
Үчакишгандай
Сирли күзлар менга
Ой!.. Тик боқарди.

* * *

Дамлар соқов каби
Мирғайиб ўтар...
Бирдан:—Кизим,— деди,—
Оппогим, сұзла,
Нечун, нечун бўлди
Умринг саргардон?
Нечун, нечун сўнди
Қоп-қора кўзлар?

Кўзларимдан томган
Томчилар унга
Умрим эртагини
Айтиб бердилар.

Яна жимиб кетди,
Унинг қарави...
Хаёлларим яна
Кўрқиб дердилар:
«Ким бу ўзи?
Нега шундай кечаси
Бу уй мизғимаган,
Роҳати йўқ ҳеч?»

«Кизим, чарчагансан,
Толгансан, эркам,

Ором олгин... ухла,
Ўзи ҳам жа кеч!»

* * *

Ўқувчи!
Сен менинг
Қадрдон дўстим,
Сенинг ишқинг борки,
Заҳмат чекаман.
Ширин уйқуларнинг
Баҳридан ўтиб,
Узун кечалари
Шеърлар битаман.
Бир кун яна келди
Чиройли қиз — тун,
Хол-жонимга қўймай
Кирди уйимга,
Рўпарамга аста
Ўтирди яна.
Теран кўзи билан
Сингди ўйимга.
Яна илҳом қалбни
Игналаб тилди.
Юрагимнинг
Чоки сўкилди яна,
Яна илҳом қалбдан
Қон эмар сўриб,
Қон томчиси шеърим
Тўкилди яна.
Яна «Нахшон» учун
Севгили шеърим.
Ҳикояси унинг
Авж олсин тезроқ,
Лекин шу ергаки,
Етдим битиклаб

Узурим бор сендан
Үқувчим, жиндак:
Орзум бор битмак
Бир даста достон.
(Үлмасам мен уни
Рослаб бераман!
Ҳали бу битиклар
Бир ҳавас, холос.
Ҳали ҳавас билан
Гуллар тераман.
Балки, бу гулдаста
Ранг-бараң бўлмас
Балки расо бўлмас бойлами...
Сал бўш.
Балки баҳоси ҳам
Кўп бўлмас ҳали.
Балки... Аммо сен ҳам
Билганингни қўш!..)
Худди шу ерида,
Менинг билгимча,
Нахшон, гарчи бундай
Мурувват кўрди;
Гарчи, меҳрибонлик
Қилди у одам,
Гарчи, аҳволини
Ачиниб сўрди.
Ёш бола-ку, ахир,
Қўрқиши керак:
«Қўкрагимда худди
Улим ўрмалар.
Хаёлимда катта
Бир дев хўмраяр»,
Дея, яна ортиқ
Қўрқиши керак.
Чунки у сирли кўз
Қўллардай сокин.

Алланарсаларни
Үйлайди тинмай,
Нахшон қийналади
Күзи илинмай...
Қандай қилиб, ахир,
Тинчий олади?
Нахшон, ахир, ҳали
Билмайди уни,
Қандай мизгий олар
Күзлари сузгун,
Шундай уйда...
Шундай, айниңса, туни?..
Буни мен бу ерда
Езиб турмайман,
Чунки қаҳрамоним:
«Тезроқ бўл!» дейди.
«Тезроқ бўлгин, Усмон,
Тезроқ битиргин,
Йиглаб ўлиб бўлдим,
Севинай», дейди.
Майли! Мен ҳам тўйдим,
Фараз қил сен ҳам.
Достонимда албат
Булар бут бўлар,
Сўнгра сенинг ишқинг,
Тоза, пок меҳринг,
Сувдек суқинг билан
Шуҳратим тўлар!

* * *

Хаёлларим чигал...
Кўзим юмулган.
Ширин уйқу андак
Мизғитган экан,
Кўкрагимга жиндак

Шабада тегди.
Чүчиб турдим,
Уйга бир хотин кирди:
Сил башара,
Күзи олчадек қора.
Устида бор эди
Бамазий күйлак.
Бир қаради менга,
Қалбим титради.
Фижжак билан чалган
Мунгли бир күйдек
Титроқ овоз билан
Шивирлаб аста
Дарров уй түрига
Бориб, одамга
Алланарсаларни
Сүзлади тез-тез...

Сүнгра нафас олди,
Сүнгра тинчиidi.
Менга яна боқди,
Мен яна құрқдим.
Яқин келиб менга
Кулиб бирпасда:
«Хуш келибсан, синглим,
Үксима, опош!»—
Деди. Бошларимни
Силади ёввош.
Күзларимга тушди
Хаста нигоҳи.
«Үксик эканимни
Ким айтди сенга?
Кимсан?
Қандай билдинг?
Қандай биласан?

Нега меҳрибонлик
Айлайсан менга?»—
Деган бўлиб мен ҳам
Кўзни олмадим.
Сирли кўз боқди
У жувон ҳам тез,
Ва у одам деди:
«Хотиним Маро,
Бу ҳам фариб...
Қизим, тортина ҳаргиз!»
Ўзимда йўқ каби
Очоқлаб кетдим.
Намхуш киприкларим
Яна шип-шилта...
Яна томчи томди,
Яна кўз ёши.
Севинч ёши билан
Тўлди дил шунда.
Энди сабо мени
Излаб тополмас,
Эҳтимолки, офтоб
Мени ахтарар.
Ўнгирларга борар,
Тоғларни қарап,
Тепаларда тентиб
Боғларга борар...

Шодлигимдан уйқу
Қочди бир гўрга.
Ўйим узун...
Кўзим ёнди чарақлаб.
Энди чиқмайман мен,
Сабо еллари,
Йиғлаб кўчаларга,
Бахтим сўроқлаб!

* * *

Сирли күзим ухла
Алла қил, отам!
Шириң тушлар күргин,
Алла қил, Маро,
Мени күргин, мени...
Сайр этган бүлай
Юзларимда шодлик,
Чаманлар аро.
Эх, уйқусиз туннинг
Чүзиқ үйлари,
Эх, үйларим —
Қанот ёзган каптарлар,
Эх, каптарлар — юмшоқ,
Момиқ оқ парлар,
Эх, оқ парлар,
Учинг, само бўйлари,
Учинг, ўксик дилни
Бирпас аллаланг!
Сомон йўлларида
Қийқириб учинг.
Овунтиинг,
Адо бўлган кўнгилни.
Учинг! Учинг! Учинг!
Оқ парлар, учинг!

* * *

Шундай хаёл билан
Ухлаб кетибман.
Туш аралаш менга
Сезилди шарпа,
Боқсам: хом сут каби
Кўкимтири саҳар.

Маро ўз-ўзидан
Мунгланар сатта...
Секин бош күттардим,
Маро жилмайди:
«Ха, оппоғим, сиғлим,
Үргилсін опанг?
Хали эрта, ухла,
Ухлайлик икков!
Заводига ишга
Жүнади отанг», —
Деди. Жони билан
Роса эснади.
Пешонамни силаб
Енимга ётди,
Мен ҳам эснадим.
Күзларимни юмдим,
Уйқу, кел бери!

* * *

Баргларда оқарди
Еқут томчилар,
Булут чодир тикди
Қаҳрабо эрта.
Маро соchlарига
Қылдек ингичка
Тифи офтоб ииди
Живиллаб эрка...
Нафасларим шунча
Ичдан келади.
Бутун ҳаволарни
Ютгудек бўлиб,
Ойна орқасидан
Осмон боқади,

Зангортозаликка
Кўксизич бўлиб...

Маро жоним, тургин,
Тургин, айланай!
Офтоб ёзди
Олтин кокилларини,
Эҳ, қандайин дилбар
Бўлди бу эрта,
Қара, Зангизўрнинг
Соҳилларини.
Қара, булутларнинг
Хил-хиласини.
Яшил ўрмонларнинг
Салқинини кўр.
Тургин, Маро жоним,
Тургин, ўргилай.
Елни тароқ қилиб,
Сочларингни ўр!
Гиргиттонинг бўлай,
Табиат пари,
Майсаларинг гилам,
Кўкинг соябон.
Гўзаллигинг сенинг
Ажаб бепоён,—
Пой изимдан тортиб
Уфқдан нари!..
Сени энди билдим,
Сенга қарадим.
Нафасларим — ел,
Кўкрагим — осмон.
Сени — етимликнинг
Очиқ ватани,
Ўлим олдида ҳам
Ҳеч унутмасман!

* * *

Кичик кулбачани
Айлаб тарк шартта,
Маро билан
Құшни боғларга чиқдик.
Сатанглардек қадди
Кеккайган олма,
Маро билан бирга
Биз уни әгдик.
Маро деди:
«Синглим,
Қайси ёқдансан?»
Дедим: «Осмон деган
Капа тагидан».
Деди: «Саркис менга
Айтди «етим» деб».
Дедим: «АЗоб чекдим,
Юрагимни еб».
Деди: «Отанг ўлган,
Онанг ҳам ўлган?»
Дедим: «Қариндошим
Йүқ ўзга мендан!»
Деди: «Күзларингдан
Айланай құзим,
Мен ҳам ғариб, синглим,
Құнглим яримта».
(Умрин эртагини
Сүйлади бутун.)
Яна құнглим оқди,
Күксим шип-шилта.

* * *

Маро билан роса
Тұлиб дардлашдик.
Юрагимни энди
Бұшатдим мен ҳам.

«Умр шунча қиммат,
Шунча озгина,
Шунча қисқа дам-у,
Нега дарду ғам?»
Дедим: «Саҳардаги
Булбул охидек
Умр қаёқларга
Борар номаълум».
Деди: «Саркис деди,
Жангга чиқамиз
Еки ёруғ жаҳон,
Ва ёки ўлим!»
«Ростдан, Нахшон ука,
Токай, бу хўрлик?
Токай, бошимизда
Баднома кўлка?
Қўйки, озод бўлсин
Оҳудек яйраб.
Осмон каби тоза
Бўлсин бу ўлка!
Жангга чиқасанми,
Қўлингдан тутсам?
Нахшон, оппоқ синглим
Чопарми кўнглиниг?
(Ўз-ўзидан ортиқ
Қалтираб кетди.)
Ушла, қўлларимни,
Бер, ука, қўлинг!»
Юрагимга ботди
Маро сўзлари.

* * *

Ҳаргиз ажаб ўйлар
Кўз очиб кетди,
Бир нуқтада тинди

Нигоҳ күн бүйн...
Энди чинакамдан
Үй босиб кетди...
Бениҳоят юрак
Тепкиси ошар,
Ичдан лавалардек
Олов ёнади.
Аарати бунча
Кибор боқади.
Хаёт буюклиги
Үндами яшар?

* * *

Билмай қолдим,
Куннинг ботганини ҳам,
Каптар қони каби
Шафақ нимқизил...
Ҳамон юрагимда Маро
сўзлари,
Кўксим тош босгаидай
Роса вазмин-зил...
«Маро, Саркис мунча
Кеч қолди экан?»
«Келиб қолар, Нахшон,
Шошма, ҳалзамон».
Кута-кута уни
Кўзлар тўрт бўлди,
Кута-кута уни
Юрак бўлди қон.
Ой ҳам чиқди,
Ойдай Саркис ҳам келди.
Кўнглим тилсим эди,
Бўлди чароғон.
Пешонамни силаб

Умр савдоси
Уни күчаларда
Сарсон айлаган.
Қуллуқ — ибодатнинг
Жазо кишани
Алдаб ялтираган,
Кўзин бойлаган.

У ўз тили билан,
Шундай дер эди:
«Эсадаликларимнинг
Салобати зўр,
Айтай десам
Бутун кечмишларимни,
Сўзга келмас тилим сира...
Мана, кўр.

Адаш гапираман
Ҳалитдан,
Эй, хуш!
Қанотланма узок,
Қанотланма туш!
Сенинг тилинг аччиқ,
Сўзларинг аччиқ,
Аччиқ аламларни
Кўзғаб қўясан.
Эсларимга солиб
Куйган ёшликни,
Кўзларимдан бир жуфт
Чашма ўясан!»
Тошлар ўяр,
Тоғлар ҳайбатин ёратар,
Кўз нурларин тўкар
«Силлиқ бўлсин» деб.
Унинг умри шундай.
Унинг умри — тог.

Воясига етган
Сабри қайғу еб.
Маро унинг жони.
Маро — хотини.
Анча зикроқ,
Аммо дилкаш ва тирик.
(Ахтарсангиз,
Унинг бор бисотини,
Ҳар қулфатда чиқар
Саркисга шерик.)

Кунлар ўтди бир-бир,
Ойлар саналди,
Маро билан нуқул
Сен-сенга ўтдик.
Дунё гапларини
Тинглаб биришта
Ўю фикрим ўсди
Аланга — ўтдек.

Кунлар ўтди бир-бир
Сувдай туташиб.
Кундуз — оқшом билан,
Кеча — тонг билан.
Эй!.. У кунлар,
Кунлар,
Менга онг берган,
Эслар экан,
Кўнгил кетар ушалиб...

* * *

Бир кун
Танҳо эдим
Мен ўзим ёлғиз.
Саркис ишга кетган,

Маро йўқ өди.
Шамол тезлигида
Кирди бир йигит:
«Маро қани?»— деди.
«Маро йўқ»,— дедим.
Кўзларимга тушди
Нигоҳи қиё.
Ким экан бу?
Бунча чиройли экан?
Юрагимда пайдо
Бўлди бир тикан,
Гўё тимдалади...
Айлади қийма.

Не бу?
Нега юрак ҳал-ҳал эзилди?
Нега нега каби
Чил-чил синди дил?
Не бу?
Нега нури киприкни сузди?
Нега ўз-ўзидан
Сўз йўқотди тил?
Суқим оқиб кетди
Гўё пойида.
Лабларим ҳам ажиб
Қалтираб турди.
Кўкрагимда худди
Бир бало юрди,
Аччиғ-аччиғ ботиб
Юмшоқ жойида,
Дедим: «Маро йўқ-ку,
Не ишингиз бор?»
Деди: «Шундай, бекор,
Тортма сен озор».
Дедим: «Озори йўқ
Қатрача ҳам ҳеч».

Деди: «Хайр бўлмаса,
Келарман сал кеч».

Кўзларини олмай
Тикилди менга.
«Кетма!» дегим келди
Сансираб уни.
Бирдан шартта чопиб
Чиқди эшикдан.
Орқасидан чопдим.
Юрак тутуни —
Кўз олдимни этди
Тундай қоп-қора;
Қалбим узра сездим
Бир жарроҳ — яра...

Қандай сезги экан,
Ўйчан айлади?
Хаёлимни бутун
Олиб қочди у.
Борлиғимни чамбарчас
Бойлади.
Билсам... билсам кейин
Севгим экан бу!

* * *

Маро келди. Айтдим.
У деди: «Кўрдим».
«Ким у йигит?»— дедим.
Мародан сўрдим.
Сезди шекилли-да,
Кулди оҳиста.
Лабларини очиб
Худди оқ писта.

Деди: «Ашот деган
Ишчи бир йигит.
Газет, китобларга
Ҳарфлар теради.
Яқында у ўзи
Масковдан келган.
Бир хил пайтлар, шундай,
Келиб туради».
Нима бало, Нахшон,
Не бўлди ўзи?
Уят оғир келди,
Бошимни босди.
Яна Маро деди:
«Уялма, қўзим.
Айткин, нима бўлди?
Не олиб қочди?»
Қалбим деди:
«Айткин, севаман, дегин...»
Тилим таржимонлик
Қилолмай қолди.
...Шундай қилиб, севги,
Биринчи севги —
Киши билмас қилиб
Кўнглимни олди.
Қани, Ашот бола,
Кўзлари қора?
Қани, юрагимни
Эзгувчим менинг?

Умрим бино бўлиб
Билмаган эдим:
Севги нима?
Нега орзиқар кўнгил?
Уни бир кўрдиму
Биргина кўрдим.
Кўз ўнгимни босар

Висоли буткул...
Ким экан ў?
Нега дараги йўқ ҳеч?
Ёзги сувлар каби
Ташлаб кетдими?
Қайғум тоғдан ошар,
Яна қайғули
Чорраҳага йўлсиз
Ташлаб кетдими?

* * *

Бир кун
Отам Саркис
Қайғули қайтди.
Қовоғидан худди
Қор ёғар эди.
Кунги одатини
Айлаган канда:
Ювингмаган
Афти кир, мөғор эди,
Хеч бирон гап уни
Овунтирмади.
Сурункаси «ух» деб
Олди оғир дам.
«Нечун?— деди Марс,—
Саркис мунчалик,
Ортиқ қайғулисан?
Тушди қандай ғам?»
«Сўрамагин,— деди,
Энтикиб Саркис.
Анча вақти сира
Сўзлолмай қолди.
Деди: «Бу кун кундуз
Гурген қамалган».
Ўпкасини қийнаб

Бир нафас олди.
Ки, қайтариб яна
Чиқарганда дам
Лампа пир-пир
Этди-да, ўчи.
Танимайман ким у,
Аммо Саркиснинг
Қайғусига шерик бўлдим.
Қалб кўчди.

* * *

Алланечук ўйлар
Ўйлаб, охири
Энди кўзим андак
Мизғиган экан,
Бирдан эшик
Қаттиқ тақиллаб кетди.
«Маро», дедим.
Саркис: «Жим, қизим», деди.
Бирпас жимлик тушди.
Пашша ғинг этмас.
Борган сари
Қўрқиб юрак ўйнайди.
Яна тақиллади.
Яна ва яна...
Саркис турди.
Юрди. Уй ўртасида
Қотиб қолди.
Билмай қай вазиятда.
Қоронғуда Маро
Қўзга кўринмас.
Бирдан Саркис
«Кимдир?
Ким тақиллатган?»—
Деди. Ташқаридан

Хирри бир овоз:
«Очинг!» деди.
Саркис эшикни очди,
Уй ёриди.
Лампа ёқилди. Уйга
Кириб келди
Уч нафар полиция
Бири аста бураб
Узун мўйловин:
«Саркис Абовянми?
Денгиздан денгиз —
Буюк Арманистон
Ҳукуматининг исмидан
Қамоқ қилдим,
Тинтингиз!»

Тинтиб кетди.
Уйни остин-устун қилди.
Чидолмадим сира,
Йиғлаб юбордим.
Маро ҳўнгиллади.
Бир азо турди.
Саркисга мен
Ўзни ташладим, маҳкам
Қучоқладим сиқиб.
Бошимдан ўпди.
Ҳеч гап гапирмади —
Тоғлардай мағрур,
Кўллар каби сокин
Тинч туриб берди.
Тинтиб бўлди,
Топмай ҳеч бирон нарса,
Гумон билан қараб
Саркисга тикка,
У шоп мўйлов
Кулиб: «Олингиз!» деди.

Омон бўл, омон!»
«Отажоним, отам,
«Омон бўлгин, Маро,
Нахшон, сиқтама»,—
Деди. Уни шартта
Олиб чиқдилар,
Йиғлаб хунибийрон,
Қолдик саргардон.
Қаттиқ тегди дилга
Қўни-қўшнининг
Шивир-шивири-ю,
Тек томошаси!..
«Уйқу — уйқу бўлмай
Утди кечаси.
Ой — ой бўлмади-ю,
Фам берган бўлди.
Юрак лахта-лахта
Қон билан тўлди.
Мунча серқайғукан
Умр кўчаси?
Яна кўнгил узра
Қайгу ҳароми,
Яна кўзларимдан
Сел равон оқди.
Нечун-нечун Масис
Хароба боқди?
Бунча ўгай бўлди
Ҳаёт ороми?
Бутун туни билан
Марони бирам
Ҳол-жонига қўймай
«Айт», деб зўрладим.
«Нега Саркисимни
Қамоқ қилдилар?
Недир, ахир, унинг
Гуноҳи?»— дедим.

Деди: «Синглим, Нахшон,
Асти сўрама.
Кўпга келган бало,
Недир чораси?
Сен сўрайсан қўзим,
Оҳ, билсанг эди,
Юрагимнинг қонар
Дардли яраси...
Ҳали ҳоким экан
Бу итваччалар,
Елкамиизда тинмас
Ҳали кўп гаврон.
Келар, ахир, бизга
Умринг гали.
Келар, ахир, бизга
Баҳори даврон.

Масков, Петербургда
Октябрь яшар.
Октябрки, буюк
Инқилоб номи.
Бизга паноҳ берар
Фақат қўзғолон,
Қўзғолсакки, синар
Бу зулм дами!

Ҳозир бутун ватан
Безгак қўйнида...
Шимарилган заҳмат
Халқнинг билаги.
«То денгиздан денгиз —
Буюк давлатим»
Деган дашноқларга
Ўлим тилагин!
Отанг ҳалдан ортиқ
Сабри тугаган.

«Күзғолсак-чи,
Ватан боғбони бўлсак,
Умр деган майга
Маст бўлиб тўйсак»,—
Деяр эди ҳаргиз.
Кўргилик экан.
«Гурген қамалган», деб
Қайгули эди.
Ўзи-чун ҳам
Еган экан қайфуни.
Кўзғол, синглим.
Кўзғол, заҳмат армани!
Ағдар, фалакни ҳам
Соя бермаса!»

Сатта йиғлаб сўзлаб,
Эзди юракни.
Ухламасдан аранг
Тонгни ёритдик.
Кўзга кўринмади
Тонг табиати.
Гўё уни ҳам биз
Дардда ҳоритдик.
Ота-она ўлиб,
Шундай куймаган,
Шундай эзилмаган
Эди юрагим.
Эҳ, юрагим,
Сирдош, ҳамроҳим менині
Наҳот, очилмагай
Кулиб тилагим?

* * *

Тонг оқарди,
Тонгда турди-ю, кетди
Аламига сира

Чидолмай Маро,
Билмам қайга кетди,
Кимга арз этди?!
Яна күнглим қаро,
Хаёлим қаро.

Яна офтоб ботди,
Яна кеч тушди.
Яна юрак қўрқиб
Битталаб тепар.
Қаерларда сарсон,
Тентиб саргардон,
Маро нечук бундай
Кетди бехабар.
Қош қорайган вақт
Қоп-қора қақшаб
Маро келди йиғлаб:
«Куним қурсин, деб,
Кетди бошимиздан
У ғамхўр соҳиб,
Жаллодларга, Нахшон,
Қирон келсин», деб,
Кеча Гурген деган
Қамалган учун
Завод ишчилари
Йигин қилишган.
Шунда отанг қаттиқ
Гапирган экан;
Уни қамаганлар
Фақат шунинг-чун.
Билмам, энди Нахшон,
Охири қандай?
Бахайр бўлса, гўрга,
Ёмон бўлмасин.
Биттагина паноҳ,
Қариндошим шу.

Айтгин-айтгин, синглим,
Уҳ... кўп кўрмасин!»

* * *

«Шундай кунлар ўтар...
Ўтарди кунлар;
Севинч ошна бўлмай
Умрга беном.
Маро менга ажаб
Сўзлар пишиитди:
Айтиб берди
Дунё сирларин тамом.

Кўзларимга гўё
Офтоб беркинди.
Узоқларни кўрдим,
Кўрсатди Маро.
Билдим. Билиб етдим,
Билдим мен энди,
Билдим оқи қайси,
Қайсиси қаро».

* * *

Яна кеча. Азон.
Кундуз. Намозшом.
Яна кунлар елдай
Учиб ўтдилар.
Борган сари
Исён этар бўлди дил,
Ўз-ўзидан
Оғир босиб кўп ўйлар.
Нечун бунча хўрлик
Бунчалик жазо?
Ёки вабо келди,

Этмакда хароб?
Ёки қон құсмоқчи
Сарғайиб сароб?
Нечун-нечун бизга
Бунчалик азоб?

Живиллади менинг
Аъзойи бадан.
Яхши билолмайман,
Нега, нимадан,
Гүё нигоҳ ўқи
Тешса осмонни,
Гүё парчаласам
Йиқиб тоғ-тошни.
«Йўқол, осмонимни
Қорайтма, булут!
Йўқол, исёнимдан
Кўрқмайсанми, а?
Йўқол, ҳаёт боғин
Хароб этган сел!
Йўқол, йўқолмасанг,
Хароб этаман!»

* * *

Май кунлари эди,
Ел ёзар куртак.
Оlam бутун кўм-кўк
Кўкарган эди.
Қора атлас кийиб
Эгнига кеча
Кўчаларда санқиб
Тинч юрган эди.
Ўзим якка, уйда
Маро йўқ эди.
Эшик тақиллади:

«Кимдир? Ким?»— дедим.
Хеч ким жавоб бермас.
Қалтироқ турди:
«Кимсан? Айткін, кимсан?»,
Құрқдим. Дим бўлдим.

«Нахшон!» деди.
Худди Саркисга ўхшаб.
«Ота!» дедим, очдим.
Дарров эшикни.
Ким бу? Яна ўша!
Яна у келди.
Севгимни айлайми
Изҳор, қайғумни?
Нигоҳ деган шунча
Қаттиқ бўларми?
Юрагимга ботди
Мисли наштардай.
«Маро қани?»— деди.
«Кеп қолар»,— дедим.
Йўтал тутди уни
Бирам пайдар-пай...

Сира бечора-чи,
Дам ололмади;
Дарров чаккасидан
Тутдим. Тўхтади.
Бош кўтариб менга
Тикилди яна,
Қотдим. Гўё қоним
Совиб тўхтади.
Унутибман ўзни,—
Хушим қочибди —
Қўлларимни унинг
Бошидан олмай,
Ушлаганча анча

Туриб қолибман...
(Эҳ, эсимга уни
Қўй, шоир, солма;
Уни эслаганда,
Багрим ёнади.
Юрагимда аччиқ
Дард яра очар...
Унинг хаёллари
Кўнглимда турсин,
Ўша ерда чечак,
Бамисли очар.)

* * *

Маро келди,
Кўзи соққадек ўйнаб.
Алланарса учун
Шошилган каби.
Шодлик билан қайғу
Қўшилган эди
Унинг юзларида.
Титради лаби.
Ўйда ким борига
Бўлмади ҳайрон,
Ашот билан
Қўлин бериб сўрашди.
Кейин, иккаласи
Бир четга бориб,
Билмам, нималарни
Ўзоқ гаплашди...

Билармикан менинг
Пок севгимни у?
Севармикан мендай
У ҳам энтикиб?

Билмай қолдим,
«Хайр», деб эшикдан чиқди
Уч кунлик ой — күкда
Үроқдай эгик...

Маро чуқур хаёл
Суриб ўтирди.
Гапирмади. Мен ҳам
Чурқ этмай турдим.
Бир қаради менга,
Мен секин кулдим.
Кулмади у,
Күзни күчага бурди.
«Нахшон,— деди,—
Қара, ойнадан бундай,
Тунми, күчадаги,
Коронғуми, а?
Синглим,— деди,
Жоним, күр роса, мана
Бутун жаҳон
Шундай,
Қоп-қора тундай!
Уч кунлик ой
Күкда камонча, синглим,
Афсус...
Саркис отанг
Биз билан әмас!
Балки азоб чекар...
Балки.
Нахшон, эй,
Балки хушдан кетган —
Үзини билмас!

Айткин, ойга,
Салом айтсииң бизлардан.
Үрни йүқолмасин деб

Сенинг учун
Маро билан Нахшон
Чиқарлар, десин,
Кўрсатмакка меҳнат
Сутининг кучин!
Чиқасанми? Нахшон!
Отанг ўрнига,
Отанг меҳри сенга
Қамар боғласа,
Чиқасанми, қўзим.
Жангга мен билан.
Бу кун — эрта сени
Жангга чоғласа?
Токай умр деган
Сабил бўлади?
Токай
Бошдан нари
Қолар ордона!
— Синглим,— деди,— ростдан
Кўрқма, мардона —
Бўлди, бизни эндӣ
Зўр жанг кутади!
Қалтирама, Нахшон!
Қўр ҳма, оппоғим,
Ол, қўлингга буни,
Маузер дейдилар.
(Отиш, ўқ солиши)
Ўргатди менга.)
Буни «енгсин» дея
Дўстлар бердилар».

«Қалтирама!» деди,
Қалтироқ қочди.
Кўзларимни ёнган
Билдим шер кўзидаёт.
Марожонни роса

Құчоқлаб ўпдим.
Ұзни сездим күчли
Афсона девдай!..
Парча-парча синган
Сабр косаси...
«Тұхта,— дедим,— құрқув,
Отиб ташлайман!»

* * *

Бир кун ўтди,
Яна икки кун ўтди.
Езги сувлар каби
Ошиқар юрак.
Ұргиламан, тилак,
Пок іозларингдан,
Севгим бахти сенда
Айланай, тилак!..
Күрса эди, дейман,
Саркис Нахшонни,
Эҳтимолки, бирпас
Хайрон қоларди.
Емғирли тун
Тушиб әсніга ногоҳ,
Балки узоқ... толиб
Хүп ўйланарди...
Күрса эди, дейман,
Мени шу чоқда
Балки күкрагига
Босарди маҳкам...

• • • • • • •
Турма захин тортиб
Етган дадамнинг
Үрнига, мен, мана!
Жанг, қўйнингга ол!

* * *

Сел юрдими?
Еки турди зўр қуюн,
Еки денгиз тошди
Қирғоқларидан?
Еки тоғлар синди,
Еқилди фалак?
Оlam тўлди ўйинг
Қирғоқларидан...
Дарё пешновига
Кўшилган сувдек
Мен ҳам кўчаларда
Шер бўлиб кетдим.
Ўнг қўлимда
Маро берган маузерча,
Чап қўлим ҳам ўзи
Маузер бўб кетди.
Жангни сенга
Тасвир этолмас тилим,
Трах-трахлатиб
Босди пулемёт.
Шовқин-сурон,
Қий-чув. Тўполон,
Бос!
От!
Қалтирайди, агар,
Эсласам дилим.

* * *

Жон ҳалпида ҳамма
Чопар илгари...
Маро, нима бўлди?

Не бўлди, қўзим,
Бирдан шартта тушди...
Юмулди кўзи.

Жигарим!.. Жигарим!..
Вой, ўлайин, тўхта,
Тўхта, кетмай тур.
Ўргилайн сендан.
Айланайин, Маро.
Сен эмасми эдинг
Ширин туш кўриб,
Сайри жаҳон этган
Чаманлар аро?
Қандай чидай олар
Нахшонинг ўлгур,
Кетдингми сен?
Войдод, мен ўлай... Маро.
Вой, мен ўлай, синглим.
Жигарим! Жигарим!..
Эҳ, бечора.
Бағрин сиқимлаб ётар
Кўм-кўк — моматалоқ
Бўлди юзлари.
Мунча хунук экан,
Жоннинг талаши?!

Бир умрга юмди
Қора кўзларин.
Йиғлаб, ҳушим қочиб
Бошим айланди.
Мен ҳам таппагина
Ерга ташландим.
Қўлтиғимдан бирор
Тикка кўтарди.
«Кимсан? Маро ўлди,
Ашотим», — дедим.
«Йиғлама, қиз Нахшон,

Йиғлама сира.
Енгув бизнинг қўлда.
Ватан бизники!..
Маро, қурбон бўлган
Қурбомлар аро
Ёки бир юзинчи,
Ёки мингинчи.
Чоп, илгари!
Югур!
Олдда жанг. Нахшон!»
Шу фурсатда
Бирдан маузерим учди,
Ўнг қўлимга худди
Тош келиб тушди.
Жуда қаттиқ...
Азоб... Кетибман ҳушдан.

* * *

Шундан кейин... Менинг ҳушим
йўқолган
Бундан бошқасини
Эслай олмайман.
Хушга келсам:
Қўлим оғир... боғланган
Ҳал-ҳал каби...
Ердан кўтаролмайман.

Бошим узра отам
Саркис ва Ашот.
Билмай қолдим
Кундуз ёки кечмиди?!
Гўё энди кўрган бўлдим
Шу кезда
Дунё кўриб,

Кўрган бўлсам севинчни!
«Ота,— дедим,— Маро...»
«Йиғлама,— деди.—
Йиғламагин, қизим,
Йиғлама, Нахшон,
Юрагимни сен ҳам
Тиғлама!— деди,—
Омон бўлгин, қизим,
Омон бўл, болам!
Майиб қўлни кўтар.
«Урра»,— де, эркам».
«Енгув бизнинг,
Ватан бизники, Нахшон»,—
Деди Ашот.
Гўё шу сўзлари ҳам
Менга «севаман», деб
Эшитилганди...

* * *

Шодлигимни сенга
Қандай англатай?
Кўм-кўк ўрмон каби
Барг ёзар ўйим.
Ааратдан юксак
Ҳавасларим бор.
Қаддим расо энди,
Сарвидек бўйим.
Дардли юрагимда
Қайғу ўрнини
Университетнинг донгли
Клуби олди.
Дардни қувдим
Умрим дарвозасидан,
Энди сарсон бўлиб

Күчада қолди!
Айтаберсам,
Тамом бўлмас дафтарим,
Унинг ҳар бетида
Ёшим изи бор.
Эслаб қўлдан учар
Хаёл — каптарим.
Ҳар қаноти дийдам
Нурини олар.
«Отам, акам», дейди
Сирли кўз отам,
Пешонамдан ўпган
Билан тўймайди,
У саломат ҳали...
(Эҳ, қандай яхши!
Ўша борки, кўнглим
Яrim бўлмайди!)

Маро кетди...
Шамдек лишиллаб ўчиб,
Кузги япроқ каби
Пириллаб кетди.
Баҳорга тўймаган
Қапалак каби,
Улим ногаҳондан
Чийиллаб кетди...
Севгинг ҳали борми,
Хаётми? — дерсаи.
Севгим ҳали яшар
Кўнглимда, ўлмас!
Фақат, севгувчим йўқ.
Уни ҳам кўмдим.
Шундан бери дилим
Хаёлида маст...
Эсларимга тушса

Йилларнинг кўйи,
Юрагимни худди
Егудек бўлар.
Борлиғимда ажаб
Қалтироқ туриб,
Киприкларим жиққа
Ёш билан тўлар...
Эсламайин дейман,
Эсламай дейман,
Майиб қўлим яна
Солар эсимга.
«Бир қўлим-ку, майли,
Жонни бераман!—
Дейди,— кураш бўлса,—
Қалбим ичимдан».

ХОТИМА

Шабада боларидай
Гулзор узра шүх,
Ой фанорини
Еқди қиз — оқшом.
Яша!.. Сен келдинг,
Севгилим, Нахшон,
Сув қизи, сувсарим,
Қиприклари ўқ.
Умрингнинг эртагиň
Айладим тамом.
Аммо ўзимни ҳам
Ичим чиқмади.
Үңиганда, азиз ўқувчи,
Ундан
Оз бўлса ҳам,
Хурсанд бўлса бўлади.
Тунлардан мен анча
Хафа ҳам бўлдим.
Бир бет тўлғизмасдан
Тонг отиб қолар.
Эртагингдан ҳали
Кўпи хом қолди.
Вақти билан асл
Яралар улар.
Майли, умринг сенинг
Туганмас достон.
Езган билан ҳали
Тамом бўлмас у.

Кулма. «Шугинами?» деб
Мендан, Нахшон!
Мен ўйлаган шеърнинг
Бошгинаси бу.
Фақат чарчаб қолдим,
Мен шуни айтай,
«Шоир сўзи бу», деб,
Ёд қилиб олгин.
Агар, Ватан сенга
Яна: «Чиқ!»— деса,
Киприкларингни ҳам
Ўқ қилиб отгин!..

Ереван—Самарқанд, 1934

А Т Л А С

ҮН БИР ҚУРИНИШЛИ ДРАМА

ИШТИРОҚ ЭТУВЧИЛАР

С. Н. Мамонтов — қари профессор.

Нозим Камолов — доцент.

Орзуманд — студент.

Атлас — студентка.

Кумри — студентка.

БИРИНЧИ ВОҚЕА

Саҳна. Профессорнинг кабинетига кирадиган хона.
Узоқда скрипка ўйнайди.

Орзуманд

Баргларда ухлаган тинч ҳаво,
То баланд сурайё зангори.
Қалбимда биргина шеър яшар,
Ўйимдан ясанмиш ангори.

Хаёли — севгимнинг висоли,
Мазмуни — ойлардан оппоқдир,
Қўнглимга ҳар нарса юмшоқдир,
Гўёки ҳар нарса мисоли.

У, умрим уфқида бир шафақ,
Инжудир тонгларда оқарган.

Баҳори боғимда барг ёзган
Бир ғунча чечаклар... бир юмшоқ.

Пауза

Қутгани, унга күз тұтгани
Термилиб қарайман йўлига...

Пауза

Бир баҳор оқшоми... ой кулар сузгун,
Титради баргларнинг сийрак сояси.
Бир кўрдим. Бир кўрдим, айлади тутқун,
Тўлди ишқи билан дил пиёласи.
Ичдим хаёлида маству беқарор...
Меҳрим гўё сувдек пайига оқди.

У бўлди қонимга қон қўшган табиб,
У келди, руҳимга севинчлар тақди,
У келди, ишқимни айлаб ихтиёр.
У келди, нурлардан яралган малак
Э, шеърим бўлсайди шу баланд фалак,
Айлардим бутунлай унга бир ёдгор.

Пауза

А т л а с киради.

Фан агар топширса элчилик,
Учардим шу баланд фазога.
Кўрардим қайси бир сайёра
Оlamda баҳтлидир бизчалик!
Эркинми юракнинг ижоди
Эмарми мазмунин ҳаётдан?
Ўнда ҳам одамзод авлоди
Ҳақлими шеърдан, мамотдан?
Ўнда ҳам севилган қиз-йигит

Шундай тинч ва сарин оқшомлар
Кутарми севганин орзиқиб?

Атлас

Шоирлик хаёли.

Орзуманд

Ха. Атлас, шоирлик юксакдир,
У жигар қонидир, у юрак.
У ҳамма. Ҳар нарса, у бутун,
У ҳаёт, у кулган муҳаббат,
У анча чалинган мусиқа.

Паузә

Атлас

Хаёл ҳам қиссан ҳаётдир.
Хаёлдан ҳақиқат рўй бераб,
Тағин биз унутилиб кетмайлик!

(Кулади.)

Орзуманд

Юракни унутмоқ мүмкинми,
Инопки, ҳеч қачон опшогим!
Унутмоқ ихтиёр айламас
Бу юрак... зотан бу бечора
У хилда зўр кучга моликмас!

Атлас секин бosh кўтаради. Орзуманд Атласни бағрига
босади.

Кўзлари шаҳло қиз.
Инонгин!

Атлас Орзуманднинг тугмасини ўйнаб туриб, кўкрагига бош қўяди. Орзуманд қучоқлаб ўпади. Атлас бошини солинтириб қолади. Орзуманд унинг бир қўлини ушлаб тикилиб қарайди. Атлас бетоқатланади.

Ха?

Атлас

Борай...
Эртага имтиҳон.
Ховлига кун билан бормадим,
Дарсдан сўнг мажлисда...

Орзуманд

Майлинг, қиз.

Атлас

Овора бўлманг, сиз.

Чиқадилар, профессор киради ва уларнинг орқасидан қараб қолади.

Профессор

Нақадар шириндир — тотлидир ҳаёт,
Ешлик, у баҳорги япроқдир, сабий.
Бахтилар... ишлари тоқату сабот
Бахтилар тоғларнинг бургути каби!
Буларни кўрганда юрак эзилар,
Баҳорнинг ҳидини сезган қушлардай.
Эҳ... эсиз ёшлигим — соядай ўтди,
Аршига етмади калта тушлардай.
Қани у, қайларда дарбадар, сарсон.
Эй!.. Унинг кўзлари кўр бўлган... ожиз.

Ва аччиқ хаёли... у... узоқ энди
Кулмаган бирон йўл унга севган қиз.

Пауза

Қайси ер, қайси ёқ ва қайси аср
Ёшликнинг бахтини бу қадар пичмиш?

Пауза

Йўқ! Ҳали ёшлигим шамолдай ўйнар,
Ҳали ижодидан толмаган юрак!

Қалтираб ўтириб қолади. Узоқда яна музика ўйнайди.
Музикага эргашиб ғинғиллади, таниш исмларни такор
айтади. Миша, Володя, Таня, Ира, Орзуманд... Қумри...
Шу пайт Орзуманд қайтиб киради. Профессор сезмайди,
давом этади.

О р з у м а н д (ҳайрон). Атлас?! Семён Ни-
колаевич... (Югурib бориб, профессорни уш-
лаб, юзига тик қараб қолади.)

Профессор. Да, болам... Ёшликнинг
севгиси қийнайди. (Тез-тез юриб чиқиб кета-
ди.)

О р з у м а н д. Ёшликнинг севгиси қийнайди?!
Профессор севилган? Атласга севилган?

Парда

ИККИНЧИ ВОҚЕА

Саҳна. Бояги. Кундуз. Парда очилиши билан профессор
Атлас боғ тарафга чиқар эдилар. Орзуманд киради.

О р з у м а н д. Бежиз эмас экан кечаги аҳ-
вол!

Уларнинг ортидан чиқмоқда эди, Нозим киради.

Нозим. Салом, Орзуманд!

Орзуманд бирдан түхтайди, бошини қуйи солиб, бирпас қотиб туради. Сүңг Нозимга бошини күтаради.

Орзуманд. Салом, ўртоқ Камолов...

Нозим. Хүш?

Орзуманд. Бекор...

Нозим. Ҳали ҳеч ким келгани йўқми?

Орзуманд. Йўқ.

Қумри киради.

Қумри. Салом.

Орзуманд. Қумри...

Қумри. Ҳа?

Орзуманд. Ҳеч нарса. Майли... Кейин...

Шу пайтда боғ йўлидан профессор, Атлас қайтиб кирадилар.

Нозим. Салом, Семён Николаевич.

Қумри. Салом.

Профессор. Салом, салом, болаларим.

Қумри. Семён Николаевич, бугун фақат уч киши тайинланганмиз, холосми?

Профессор. Да. (Ҳаммага.) Бугун имтиҳонни янги келган доцент, ўртоқ Нозим Камолов қабул қиласди.

Атлас. Мен сизга, Семён Николаевич...

Орзуманд. Мен ҳам.

Профессор. Тобим йўқ, болаларим. Эҳтимол, икки кишидан қабул қила олмасман.

Атлас. Семён Николаевич...

Профессор. Хорошо.

Орзуманд. Атлас! Семён Николаевич...

Атлас. Хұп. Майли...

Нозим. Биз физика кабинетига (*Атлас өз Құмрига*), қани...

Нозим орқасидан Атлас, Құмри кирадилар.

Атлас. Яхшироқ ушланг, Семён Николаевич. Орзу акам билан шарт боғлаганмиз.

Чиқадилар. Орзуманд жим, бүрни ушлаб, тұғри досқаннинг олдига келиб, бошини солиб туради.

Профессор. Нима бўлди, ўғлим?

Орзуманд...

Профессор. Яхшимас... Сен танласанг, бошқалар ҳам танлайдилар. Яхши эмас!

Орзуманд бу сўзларни Атлас тұғрисида деб үйлайди. Профессор совуққонлик билан китобни очиб, бир жойини унга кўрсатади.

Мана, буни ушла!

Орзуманд китобни олади. Диққат билан қарайди. Доскага китобдан кўчириб ёзади; уни беркитиб столга ташлайди. Ишлай бошлайди. Профессор анча вақт унга қараб туради. Столига келади. Жим. Кейин юради ва Орзуманднинг ишига бир қараб, тепага чиқади. Орзуманд унинг орқасидан қараб қолади.

Орзуманд... Марҳамат, танлаш ҳуқуқи сизга ҳам берилган, профессор! (*Асабийланиб ишида давом этади.*)

Анчадан сўнг Құмри киради. Орзу индамайди. Құмри секин Орзуманднинг ишига қарайди.

Құмри. Халал бердимми? Вой ўлай, мунча қийин масала.

Орзуманд. Қийин. Атайлаб тайёрланган масала, осон бўладими? Лекин, барибир ечаман!

Қумри. Атайлаб? Нега атайлаб? Ким сенга атайлаб?

Орзуманд. Шунақа! (*Ишида давом этиди.*)

Шу пайтда профессор киради.

Профессор. Ҳа, қизим?

Қумри. Уже, Семён Николаевич.

Профессор. Хорошо. Сени кутиб туришибди.

Қумри. Бюро тайинлаган эдим.

Қумри чиқади. Профессор дикқат билан Орзуманднинг ишига қараб қолади. Пауза. Нозим, Атлас кирадилар.

Атлас. Ҳорманг, Орзуманд. (*Атласга бир қарайди ва яна ишига машғул бўлади.*)

Нозим, Атлас профессорнинг ёнига келадилар.

Орзуманд (*бирдан тез-тез ишлаб кетиб*). Бўлди!

Профессор. Ҳўш... (*Орзумандни ўз столига етаклайди.*)

Атлас севинади.

Орзуманд. Бўлдими?

Профессор. Бўлди, болам. Қани, имтиҳон дафтарчангни бер-чи?

Пауза

Қани, ўғлим, нима қўяй?

Орзуманд ...

Профессор. Айт, болам.

Орзуманд...

Профессор. Ма, ўғлим. Отлично.

Орзу олади, йигиштирилди, кетмоқчи бўлади. Атлас
ҳам шляпасини кияди.

Профессор (*Нозимга*). Иш плани тай-
ёрми?

Нозим. Деярли тамом бўлди, Семён Николаевич.

Орзуманд. Хайр. (*Чиқади.*)

Профессор. Хайр, ўғлим.

Атлас. Хайр, Семён Николаевич.

Профессор. Хайр, қизим.

Атлас. Хайр, ўртоқ Камолов.

Нозим. Хайр, Атласхон, хайр.

Орзуманднинг орқасидан Атлас ҳам чиқади.

Профессор. Славно.

Нозим. Да, Семён Николаевич.

Парда

УЧИНЧИ ВОҚЕА

Саҳна. Боф.

Нозим. Бу қора кўзлар неча баҳорни ўт-
казди, Атласхон?

Атлас. Нимага керак? Ўн тўққиз.

Нозим. Ўн тўққиз. Умр ажойиб ва чирой-
ли нарса. Бугун ўн тўққиз бўлса, ўтган куни
ўн икки эди. Эртага йигирма-ўттиз... Ёшлик
ўн тўққиз. Қўйиб бериш керак, токи ҳусни ка-
молига етиб, ўзига-ўзи хуштор бўлсин. Атлас-
хон, бир нарса сўрайман, йўқ демайсизми?

Атлас. Нима?

Нозим...

Атлас. Нима ахир?

Нозим. Орзуманд қанақа йигит, а?

Атлас. Нима қилди?

Нозим. Бекор...

Атлас. Қанақа бүларди, яхши студент.
Комсомол.

Нозим. Яхши денг? Уни ҳамма ҳам яхши күради шекилли? Шунақами?

Атлас...

Нозим. Сиз ҳам яхши күрарсиз?

Атлас...

Нозим. Яхши күрасиз-да. Ҳамма яхши күрган кишини сиз ёмон күрармидингиз?

Атлас...

Нозим. Ё буларни сўрамайми, аччиғингиз келадими?

Атлас...

Пауза

Нозим. Да. Севги ёшликнинг моли, Атласхон. Мен ҳам сут билан бет ювган саҳарлардан тортиб, лампанинг нурини аллақаёқларга олиб қочган кечаларгача, ҳаттоки, шамолнинг барг билан гаплашгани эшитилган тинч кечалардан тортиб, то лампанинг нурини ўз ёруғлигига қўшиб олган саҳарларгача ўйлайман, ёнаман. Мен ҳам севаман. Севгини изҳор қилиш гуноҳ эмас. Севги — ҳаётнинг устуни. Келганимга бир ой бўлган бўлса, ўшандан берли азобланаман. Азоблайди...

Атлас. Ким?

Нозим. Билмайсиз. Унинг ўйи, унинг ишқи билан яшайман. Мумкин бўлса, юрагимни

очиб күрсатар эдим унга. Жиндак бўлса ҳам шафқати бордир...

Атлас. Ким ўзи?

Нозим. Айтар эдим, тилим бормайди. Билса эдики у, дунёни унга умрбод бермаганлар. Бир кун, бир кун кучли зўр бўрон уни бир барг каби пириллатиб-пириллатиб, энка-тинкасини чиқариб, чунон уради, чунон хароб қиласиди, келганини билмагандек, кетганини ҳам билмай қолади. Билмас ҳам... эҳ, билса эди.

Атлас. Ким ахир? Ажойиб одам экан-сиз-ку?!

Нозим. Шундай ажойиб. Ишқ ажойибдан ўтказиб, ғаройиб ҳам қилиб юборади.

Пауза

Бир кўринг! Кумушдай ярқирок
Оппоқ ой... ўша ҳам ошиқдир.
Уша ҳам куяди. Ёнади.
Уша ҳам истайди севганин.
Шунчалик саргардон бўлса ҳам
Васлига бир васл бўлмоқчи.
Қаранг, у, қандайин довдираб
Ҳар ёнга термилиб боқади.
Куйса ҳам, ёнса ҳам, кўрмоқни,
Қалбига тасалли бермоқни.
Истайди бечора... Уятиб,
Бутун шу борлиқдан уятиб,
Ошигин излашга ҳар қачон
Кечаси чиқади... Барибир
Қалбидан гурлаган ишқ ўти
Шарманда қиласиди... Ана, у
Сиздан ҳам уятиб, юзида
Ҳарирдек булутдан пардани

Ташлади...

Билсангиз севганнинг мазмунни
Бундан ҳам улуғдир. Каттадир.

Ёнаман ёғдан ҳам баттарроқ,
Севаман ойдан ҳам орзиқиб...

Атлас. Қим ахир? Қим? Мунча?

Нозим. (чидаласдан Атласга ташланиб.)

У, у — сен. Сен, Атлас!

Атлас. Уртоқ Қамолов! (Тисланади.)

Парда

ТУРТИНЧИ ВОҚЕА

Саҳна. Биринчи кўринишдаги жой.

Орзуманд. Шуни яхши билким, мен
муҳаббатни ўйинчоқ қилиб ўйнатгани қўймай-
ман. Кўнглимда аллақандай бир нарса сенга
ўла типирчилайди. Билмайман, нуқул сенинг
ўйинг... (Сўзи кесилиб қолади.) Агар...

Атлас. Ғалатисиз, Орзу aka... Нега мун-
чалик...

Орзуманд. Нега?!

Атлас. Нима бўпти? Бирон нарса бўпти-
ми?

Орзуманд. Яна ортиқроқ бўлсинми?
Сен профессорни яхши кўрмас эдинг-ку?

Атлас. Нега? Аввал ҳам яхши кўрардим,
ҳозир ҳам, бундан кейин ҳам... Нега яхши
кўрмай?

Орзуманд. Бўлмаса... мени... алдаган-
сан... да? Эй-й... да. Майли. Зорим бор, зўрим
йўқ. Хўп. Хорошо. (Тез-тез юриб чиқади.)

Атлас. Орзу aka! Орзу aka!

Эшиккача боради. Орқасига тисланади. Нозим кидади.

Нозим. Ҳа?

Атлас...

Нозим. Шунчалик азизми? Нега ўзингизни хўрлайсиз?

Атлас...

Нозим. Да. Юракдан севилсанг ёмон. Француз ёзувчиси Анри Бейл Стендал кўп кунлар овора бўлиб, севги тўғрисида икки жилд китоб ёзмис. Ўшаида ҳам юрагимнинг тўла таржимаси эмас, дебди. Дейдик, асл севги — юрак севгисидир. Биласизми, юрак! Мен ҳам юрагим билан севаман, Атласхон!

Атлас. Ўртоқ Камолов, яхши эмас. Мен билан мунчалик очиқ бўлмаслигингизни сўрайман.

Нозим (*тиз чўкиб*). Шуни билинг, Атласхон, севгим юрагимниидир. Жиндек бўлса ҳам, у капитардек ўйноқлаган юрагингизда шафқат йўқми? Билмадим, сизни кўрдим, бир куч қалбимни шишадек чил-чил синдириди. Сизни кўрдим, бир куч борлиғимни ҳал-ҳал эзди. Сизни кўрдим...

Атлас. Уят эмасми, ўртоқ Камолов? (*Нарсаларни ишчишириб чиққани юради.*)

Нозим. Атласхон, инонинг, инонинг!

Атлас ичқади, Нозим бош солиб қолади.

Қиз, қизмисан қиз. Бир боссам эди бағримга.

Парда

БЕШИНЧИ ВОҚЕА

Саҳна. Кафедра. Вақт кечқурун. Биринчи планда профессор Нозим билан, тўрда Атлас ўтириб пианино чалади. Кумри унинг тепасида. Анча вақт сўзсиз картина. Орзуманд киради. Эшик олдида босиб қолади. Кумри Атлас бош эгади. Орзуманд профессорга бош эгади. Шу кезда профессор Атласиниг тепасига келиб ўйнаб турган «Будённий» маршини тўхтатиб, «Маша» куйини ўйнатади ва ўзи турган жойида ўйни тушган каби қимирлайди. Бу кўриниш Орзумандга қаттиқ таъсири қиласиди. Пастга тушиб, курсига ўтиради. Нозим, Кумри ҳам жим тинглайдилар. Бирпас шу куй давом қиласиди.

Нозим (профессорнинг ёнига келиб). Семён Николаевич (томуша залини кўрсатиб), йиғилиб қолишли бошласак ҳам бўлар!

Профессор. Хорошо! Можно!

Профессор кафедрага чиқади. Атлас музикадан тинади. Ҳаммаси ўтирадилар. Профессор докладини бошлайди.

Қўёшнинг қувватидан ва иссиғлигидан фойдаланиш асрлар бўйи олимларнинг бошларини қотирган. Бу иш фақат энди бизнинг давлатдагина ривожлана бошлади... (Чироқ ўчади. Бир муддатдан сўнг, яна ёнади. Профессор докладининг охирини гапиради). Энди қуёшдаги бу қувват қаердан пайдо бўлган деган саволга жавоб берайлик. Биринчи, дунёда энг биринчи қуёш бўлганки, у ҳозирги ҳажмидан каттароқ ва кучлироқ бўлган. Нурланиш иссиқ модда тарқатади. Модда ҳисобига бўлади. Қуёш нурланишда ва иссиқ беришда ўзидағи моддаларни йўқотадир. Бу энг аниқ фикрdir. Чунки яшашимиизда нурланиш ва иссиқ олиш учун модда сарф қиласиз. Унинг кучи ҳаддан ортиқ кўпdir. Мен буни сизларга

сўзладим. Ҳозирги вазифа бу сориқ конурни симларда югуртириш учун уринишdir. Шу докладимнинг техника ва қуёш бўлимида сизларга муфассал сўзладим.

Чапак чаладилар. Профессор пастга тушади. Ҳамма хурсанд. Шу пайтда бирдан Орзуманд тўлқинланади.

Орзуманд. Йўқ, ҳурматли профессор, сиз дунёning тугалишини тарғиб қиласиз. Но-тўғри. Демак, қуёш нурланишида модда йўқотса, у бора-бора тамом бўладими? Дунё тамом бўладими? Йўқ, нотўғри. Бу антимарк-системик фараздир. Ҳа, ҳа, нотўғри. (Ҳамма ҳайрон. Орзуманд бошини ерга солиб қолади.)

Порофессор (кулиб). Хорошо. Бу илмий фараз, ўғлим. Илмий фан шундай дейди. Да...

Зарда билан тез-тез юриб чиқади. Ортидан Нозим чиқади. Атлас бошини ердан кўтармайди. Атлас туриб туриб чиқмоқчи бўлиб юради. Орзу бош кўтаради ва Атласга қарайди.

Орзуманд. Атлас!..

Атлас тўхтайди. Орзуманд бориб, сўзсиз унга қараб туради. Атлас чиқади. Жим.

Қумри. Яхши эмас. Яхши эмас, Орзуманд.

Орзуманд. Биламан. Биламан, яхши эмас. Билмайман, қандай куч мажбур этади. Билмайман.

Қумри. Вой, комсомолец, Фарҳод!

Орзуманд. Кул, кул, Қумри. Қаҳ-қаҳ уриб кул. Наҳот сенда севги йўқ? Наҳот билмайсан. Нега сен комсомолка муҳаббатнинг кучини инкор қиласан? Ҳатто Маркс: «Мувваффақиятсиз севилган киши, ўзини комму-

низмда ҳам бахтсиз ҳис этади», — деган. Нега сиз инкор қиласиз? Нега тушунмайсиз?

Қумри. Сен тушунасан. Фақат сен, биласан. Фақат сен марксист. Байталмон! (Зарб билан юриб чиқади.)

Орзуманд анча сүэсиз қолади.

Орзуманд. Бир күзгү бўлсаки, дилни фол кўрса, эзилган руҳимни поймол кўрса. Эҳтимол... Эҳтимол...

Парда

ОЛТИНЧИ ВОҚЕА

Саҳна. Биринчи кўринишдаги жой.

Профессор. Бир вақтлар, болаларим, ўғлим Михаил Семёнович коммунист эди. Мен уни ёмон, кўрагар эдим. Пролетариат инқилобининг моҳиятини тушунмаган эдим. «Мен, мен фан кишиси. Менга инқилобнинг даркори йўқ. Мен фанни поймол қилишга бормайман», дейяр эдим унга. Ўз ўғлим билан чиқишимас эдим. Ҳатто Петрограддан: «Ўғлингиз Михаил Қишики саройни олишда пролетариат инқилобининг содик солдати каби ҳалок бўлди, таъзиямизни қабул қилинг», — деб телеграмма олганимда ҳам оёқ қоққаним йўқ. Бошимдан кепкамни олганим йўқ эди. Энди — кейин англадим. Билдим. Хаёлдан ҳақиқат ярататётган бу борлиқ менга тушунтирди. Шундан кейин ўғлим Михаилнинг ўрнини босгани турдим. Танамда жоним бор, то сўнгги томчи қонимга-ча пролетариатнинг оддий бир солдати каби

Қолажакмиз!! Майли, Майли, сор ўзиннг борлигини ячайрар. Газзизар мият мураббияларини шараф. Да... Советлар Итифоаси бир профессори Семён Никодимович рамони, бу мамлакат кат билади. Семён Никодимович Ягона социалистик мамлакетдин! Нахот ундан душманлик

Күмри. Хафа бўлмаш, Семён Никодимович...

Професор. Нега ҳифя бўлдиз? Сира хафагарчилик йўқ... Некин, инде энгимага?

(Хўланиб қолади.)

Күмри. Бадбаҳт!

Професор. Енгил... Не хорошо... Эх
(Чиқиб кетади.)

Күмри. Бирон бало бўлдими? Нима бўлди?

Атлас. Билмасам.

Күмри. Нега билмайсан? Бир сир бордирда...

Атлас. Ким билади... Итдан баттар кунганим курди...

Күмри. Бир балоси бордирда, ким билди? (Чиқиби.)

Атлас анима жим қолади.

Атлас. Қайдай сизни бўлди? Нега ўзим курди? Нега? Мен уннинг сабабин токи Север эдим, нега рангу қандайди? Бу шарондаги никози мураббигут билмайман. Ундан

ман. Қайси бири муҳаббат? Қайси бири тоза?
Қайсиси? Уми, ёки буниси? Билмадим. Ҳар-
қалай бундан күнглим баттар қолди. Ҳа қол-
ди... Бечора Атлас!

П а р д а

ЕТТИНЧИ ВОҚЕА

Саҳна. Якка Орзуманд.

Күнглимини хароб айлади кетди,
Севганимнинг камоли шодлик бўлмади.
Бир баҳор умрига тўйса капалак,
Менинг қалбим сира унга тўймайди.

Қани у кунларки, ой кулар сузгин,
Кутиб йўлларида термулган эдим?
Қани у кунларки, бир кўриб тутқун,
Ширин хаёлида кайф сурган эдим.

Эҳ... Қалбим, йиғлаган қонқора қақшаб,
Эҳ, ширин дамингни азасин тутгин.
Кўз ёшим айлансин юрак қонига,
Эй, умр, қайғургил, лахта қон ютгин!
Истадим у бўлсин юпанчим менинг,
Аlam бўлди ошна, кулфат ҳамроҳим.
Нафас ичдан келар, айланниб ўтга
Осмонни ҳам тешар гўёки оҳим.

Уни дедим, куйдим, куйиб кул бўлдим,
Уни дедим, ҳатто, ўзни унудим.

Хар нарсаны күрдим ўзимга душман.
Хар нарсага ортиқ душманлик тутдим.
Нега хафа қилдим профессорни?

Кечир, ұрақбар, кечир, кечир, меҳрибон!
Билмаганман сира, сезмаганман ҳеч,
Бу ёнда әкан ғалва, о, менда ҳижрон.
Овунтиrolмайман күнглимини бирпас
Ой ўтди... кетди биракай нигор,
Үйламаган эдим Нозим шундай деб,
У ўйлаган әкан мундай кирдикор.

Кайф сур!

Сафо сур!

Ишқ билан ўйна!

Ўйна,

Ўйнасанг бас,

Мен хурсанд сендан.

Ўйна,

Кул,

Кувон,

Атлас оппоғим!

Ўйна,

Ўйна севгим,

Билмайман,

Кетди...

Кетди йиғлатиб...

Ойлар ўтди Нозим билан

Ишқ ўйнайсан сен!

Бирга, бир уйда

Атлас!

Хой, Атлас... Ҳа... Ҳа...

Орзуманд, севгинг борми ҳали...

Севгим ҳали яшар күнглимда, ўлмас!

Фақат, севгувчим йўқ, у кетди ташлаб,

Севгим хароб энди... Мен бечора маст...

Эй...

Саҳна. Профессорнинг кабинети.

Профессор. Койима, ўғлим, койима! Ҳали сенинг бутун умринг, ёшлигинг олдда. Шунга ҳам шунчалик ўзни олдиришми? Муваффақиятсиз севган киши ўзини коммунизмда ҳам бахтсиз ҳис этади. Лекин, Маркс шу муҳаббатни деб бутун яшашдаи, ижоддан возкечиш керак деган эмас! Одамзод тарихининг Данте, Бетховен каби кишилари ҳам муҳаббатдан муваффақиятсиз бўлганлар. Аммо уларнинг яратганлари... биласизми, Дантенинг шеърлари, Бетховенning музикасини минглаб, миллионлаб бахтли муҳаббат кишилари ўқийдилар, тинглайдилар... Сенга ҳеч ким севма демайди. Марҳамат, сев! Лекин... Кураш кунларини эсласанг... Бир қоронги уй, ўрнидан тургани дармони етмаган бир кампир тир ўйинида изиллаб туриб, эмгаклаб, пайпаслаб аллакимни ахтаради. Топди. Ерга таяниб туриб, пешонасидан ўпди. Қуриб-қақшаб кетган кўр кўзларидан сўнгги томчи ёш тўқди. Энг охирги қариндоши, ҳаётининг устуни — яккаю якка ўғлини фронтга жўнатди. Дому дараксиз кетди. Кампир бечора ўғлининг фироқида тамом бўлди. Эсласанг — оналар болаларини, болалар оналарини, эрлар хотинларини, хотинлар эрларини йўқотадилар. Бу ҳам севги. Аммо, севгиларнинг ҳижрони тун бўлмади. Ҳозир улардан сўрасанг, йиғламай-нетмай, сенга бутун тарихни айтиб берадилар. Чунки улар биладиларки, шу билан кенг, ялпи ижодий ҳаёт қуриш дарвозасини очдилар.

Үрнидан туради. Орзуманднинг олдига келади.

Қизиқсан, ўғлим, бордию мен ҳам севилган бўлсам, нима қиласарди? Рашк? Эскилар рашкнинг кучи зўр, дейдилар. Рашк қил, марҳамат. Аммо ҳаётингни ўлдирма. У керак. Хафа бўлма: у кетган бўлса, кетибди. Оғир, биламан, ўғлим, биламан. Аммо у сенинг бутун умрингни белгилай олмайди. Қойима, тузукми, болам?

Орзуманд жим. Профессорга секин-секин қарайди ва яна бошини пастга солади. Атлас киради. Орзуманднинг кўриб қайтади.

Қумри. Атлас! (*Чопиб орқасидан чиқади.*)

Орзуманд. Мен чиқай, Семён Николаевич, мен чиқай... Билмадим... Иши бор шекили. Менинг олдимда киролмайди. Мен бор ердан қочади. (*Чиқади.*)

Бирпасдан сўнг саҳнага орқама-орқа Атлас, Қумрилар кирадилар.

Атлас. Мен сизни ўз опам деб биламан. Қумри опа.

Қумри. Нима бўлди?

Атлас. Бўлар иш бўлди. Ўзимта-ўзим қилдим. Гапирай дейману...

Қумри. Гапир, опаси!

Атлас. Мен бахтимдан нолимоқчи, ё ундан гина қилмоқчи эмасман... Лекин...

Қумри. Ҳа?

Атлас. Гапирмоқчи ҳам эмас эдим...

Қумри. Гапир, опаси!

Атлас. Алдади.

Қумри. Ким?

Атлас. Шундай одам эканки, ҳеч мен

ТҮҚҚИЗИНЧИ ВОҚЕА

Саҳна қоп-қоронғи. Бирөвнинг папирос чеккани кўринади ва бирсвинг йиғлагани эшитилади. Папирос чеккан—Нозим, йиғлаган—Атлас.

Атлас. Йиллар ўтдилар, ёзги сувлар каби сарғайиб фақат хаёлгина қолди. У ҳам энди ўз ширинлигини бой бериб, юрагингга игна ургандек санчар бўлди. Ихтиёrsиз эслаб кетасан киши... Эслаб дард орттирасан... Бу юрак шундай бебаҳо нарса эканки, ҳам шодлигинг, ҳам қайғунгни сақлайди. Агар у ҳам сенга кўринадиган бўлганда, ўзлигини алдатар, ўғирлатар эди. Шундай эмасми? Мен шу кунлари ўша билан, юрагим билан гаплашаман, дардлашаман. Ўзимга-ўзим тасалли бераман. У эслаб, орзу қиласди. Ростдан, агар эсласам, ҳали кўз ўнгимда: соchlарим тараплан, кўзларимда шўх ва ўйноқи кулги, юзларимда нур каби қизиллик, юрак тўла армон. Орзу-ҳавас... Эҳ... Мен айблими? Нима гуноҳ қилдим? Кўзларимда бирон айбнинг расми борми? Расм солғанми гуноҳ? Мен ўзим билмайман. Кўролмайман. Одам узундан-узоқ ерларга нигоҳ ташлайди, дунёдунё нарсаларни кўради-ю, нега ўз кўзларини ўзи кўра олмайди? Сен қара, сен кўр, кўзим оқида сарғайиш, қорачиғида эса толиш, уйқусиз кечалар қорайтирган мижжа. Маъюс, фақирона, кенг дашт қоронғилигида якка жинчироқ каби нурсиз нигоҳ, бошқа ҳеч нарса. Ҳеч нарса, ҳаммасини сен хароб қилдинг! Ҳаммасини сен алдадинг! Ширин сўзларига учиман. Ёлворганларига инонибман, алданибман. Қизлигида ёқсан Атлас, она бўлгач, ёқмай қолдими, бечора гул хазон бўлди. Бе-

чора булбул лол бўлдими, лаззат тополмадингми энди, а? (Пауза.) Мумкин бўлса, болангни қайтариб берар эдим. (Ўйланиб қолади.) Сенгами? Йўқ? Бу меники. Хайр. Атлас йўқ, сенинг Атласинг йўқ! Хайр, бир умрли хайр!

Тарақ этиб эшик беркилгани билинади. Саҳна айланади — ёрдамчи воқеа. Кеча. Шамол, бўрон. Кучли ёмғир. Чақмоқ. Прожектор ўйнайди. Атлас ўтиб кетади. Саҳнага Нозим киради. Анча вақт сўёзиз қолади.

Нозим. Сен, мен кўрганларнинг биридек келдинг, кетдинг... Сайёҳда макр бўлмаса, домига ов илинармиди? Сен, фақат ва фақат нафспинг моли эдинг. Мен сендан бошқа нарса изламадим. Нозимга ўз вақтида бўлак нарса даркор эмас! У яшагани, роҳат, лаззат кўргани келган ва ўз бахтини излайди, ўз нафсини кўзлади. (Пауза.) А? Нима? Нима деб ғувиллайсан, эй, тилсиз бўрон? Ўлим? Кимга? Менгами? Ҳа-ҳа-ҳа, кўрмайсанми сендан улуғроқ, сендан кўра баҳодирроқ кучларни ҳам писанд қилмайман! Ҳа-ҳа-ҳа... (Атлас кетган томонга қараб.) Ўз баҳорини йўқотган, бечора капалак! Бор! Бориб кўр! Бари бир сенга баҳор қаёқда? Бахтининг, умрининг ҳокими бўлган нафс эгаси сенга кулиб боқармиди? Бор, бориб кўр! Ҳа-ҳа-ҳа... (Пауза.) Нима? Нима дейсан? Табиатнинг жинни боласи — дарбадар бўрон, нима дейсан? Ўлим? Ўлим? Менга, ўлим? Ўлим! Ҳа-ҳа-ҳа...

Шу кечада Нозимни томошабинга ўз фалсафаси билан энди ўлди деган қилиб кўрсатиш учун уни бўрон, чақмоқ аралаш ёмғир тамом қилиши керак.

УНИНЧИ ВОҚЕА

Саҳна. Орзуманднинг уйи. Бутилкалар юмалаган, карталар сочилган, ифлос. Маълумки бу ерда ичкилик бўлган.

Орзуманд. Кетди. Тамом кетди. Қайфурма, койима, койима! Йўқ! Унута олмайман! Ўйлаб кўринг! Учганда ўйинчи, суқлаңадиган, бўйинлари ола капитаринг бўлса... Сен унга меҳр қўйсанг... Ишқ боғласанг... Арзанда қилсанг... Уни деб неча балоларга гирифтор бўлсангу... (Пауза.)

Эй... Юлдузларга учаман. Сомон йўлларга етмай мушак ёрилади. Бутун фазони ёнғин олади. Орзуманд кул бўлиб, тўзиб ерга тушади. Раҳми келса, у шунча вақтли дўстлик ҳурмати учун бир дона кул гардини олиб, оппоқ рўмолчасига ўраб олиб қўяди. Ҳар кўрганда бир эслайди. Ҳар эслаганда, бир йиғлайди. Ҳа... мен уни ўзим деб билардим. Мен унда ўзимнинг расмимни кўрган эдим... Ҳа... койима муҳаббат... бу дард узоқ сафарга чиққан карвон каби аллақаёқларда из қолдирди... Севгим хароб... Ҳей-й...

Жим қолади. Шу фурсат, кутилмаганда Атлас киради ва бош эгиб қолади.

О, ўртоқ Раҳимова, марҳамат, марҳамат... Мендан сизга тағин нима керак?

Атлас. Отимни унутдингизми, Орзу ака?

Орзуманд. Ҳа? Унутдингизми? Йўқ! Бошқалар унуган. Бошқалар унуган.

Атлас йиғлаб ташланади.

Кетганды тоза кетдинг. Энди бу ифлос билан қайтдингизми? Ҳа!

Атлас қаттиқ йнглайди ва дод деб эшикка ташланади, чиқади. Орзуманд сочларини юлиб қолади, анчадан сүнг қалтираб гапиради.

Ниҳоят муҳаббатим ўлди?! Шунча азоб, шунча уқубат чекиб, энди... энди ўлимми? Йўқ! Йўқ! Атлас... Атласим! (Эшикка ташланади.)

Парда

УН БИРИНЧИ ВОҚЕА

Саҳна. Биринчи кўринишдаги жой. Профессор ишлаб ўтиради. Ярим кеча. Эшик бирдан тақиллади. Профессор очади. Орзуманд киради.

Орзуманд. Қелмадими?

Профессор. Ким, болам?

Орзуманд. Атлас.

Профессор. Йўқ, нима қилди?

Профессор гапириб бўлмай, Орзуманд орқасига қайтиб кетади.

Ая-я-я-яй...

Профессор ўйланиб келиб, яна ўтириб ишлайди. Анчадан кейин Атлас секин киради. Профессор сезмайди. Атлас ҳолсиз йиглайди. Профессор югуриб боради.

Нима бўлди, болам? Атлас, Атлас, қизим!

Атласни кўтаради, суюйди. Атлас секин бошини профессора кўтариб, оғир бир вазиятда сўзлайди.

Атлас. Билмаганман, сезмаганман, ғам ели сочимни ёэди. У оқ тарайман деб түздирди. Кечириңг, мен билмадим. Дунё тұла ҳасрат деса, инонибман. Эркам, құзичноғим деса, алданибман. Мен ундан тоза муҳаббат қидирибман. Айта берсам, юрагимда дардим, тилемда нолам күп. Билмасдан босдим у тиканни. Бир кун... бир кун қўймади, уйига олиб борди. Ундан кейин... (*Йиглаб.*) мажбур бўлдим. Кетдим, Семён Николаевич...

Орзуманд киради.

Орзуманд. Атлас! (*Чопиб келиб Атласга ташланмоқчи бўлади.*)

Атлас профессорга ташланади.

Атлас. Отамсиз, дадамсиз, Семён Николаевич!

Профессор. Қайғурма, қизим! Севгиларнинг чуқур бир муаммоси бор! У меҳнат билақ ечилади! Гоҳилар қуруққина «яшайман, севаман, азоб чекаман», деб ўзларича фараз қиласылар. Лекин унинг фаҳмини билмайдилар! Муҳаббат ҳаёт борлиги учун борва кераклиги учун керак! У ўйинчоқ эмас! У билан ўйнамайдилар, ростми? Ўзингга олма, қизим! (*Атласнинг соchlарини силайди.*)

Орзуманд. Ана келадилар! Қеладилар! (*Пауза.*) Ичимдан келадилар! Яңги туйғу, янги ҳис оқини ичимдан келади! Семён Николаевич! Мен ота бўламан! Атлас, оппоғим, унут ҳаммасини, унут! Ой каби ёшлик олdda, булбул каби бийрон, у ҳали ҳам ғам ели сочингни түздирмаган. Мен уни ишқим билан оппоқ қилиб тарайман. Севаман, севаман.

Атлас! Атласим... (Атласга ташланади. Ачоқлашади.)

Профессор. Боражак жамиятимиз одамнинг бутуни ҳислари ва хусусиятларининг гуллаш давридир. Орзуманд, ичингда янги ҳислар оқини қўзғалган бўлса, умрингни энди бошлабсан. Атлас, қизим, ҳали достонинг тамом бўлгани йўқ. У олдинда. Олдинда чаман боғлар, боқсанг... (*Томошибинни кўрсатиб.*) Замондошларингга ваъда бер, булар билан ошна бўл! Ваъда берки, она бўласан, она! Келажак умринг достони энди битилади. Орзуманд, сен ҳам буларни ишонтири, ота бўласан, ота!

Орзуманд. Туғилсин, кўзларим кўрсин. Ҳавасларим ушалсин. Бегона эмас. Ўғил бўлса Рева, қиз бўлса Люция қўямиз отини. Ҳа, замондошлар! Ота бўламан! (*Атласни ачоқлайди.*)

Профессор. Бу эртак эмас, ҳаёт, болаларим!

Тамом

БАДИЙ ИЖОД ХАЗИНАСИ

Мен улуг рус шонрн А. С. Пушкин ижоди билан бевосита унинг «Боғчасарой фонтани» поэмасининг таржимаси устида ишлашимдан анча илгари таниш эдим ва шонир шеърнити руҳини озми-кўпми тасаввур этар эдим.

Таржимани бошлашдан аввал «Боғчасарой фонтани» поэмасининг яратилиши тарихини ва унинг бадиний шаклий хусусиятларини чуқур ўрганишга тўғри келди. Мен шонир ижодий фантазиясининг ёрқин парвозидан, бўёқлар гаммасининг ранг-баранглигидан ҳайратга тушдим ва лол қолдим.

Поэмали ўзбек тилига ўгирини жараённида мен шонир сифатида нималарни ўргандим ва ижодим нималар билан бойинди?

Ўз қаршимда шеърий маданиятимни юксакка кўтаргувчи, бадиний маҳоратни эгаллашимга ёрдам бергувчи, улкан бадиний ижод хазинаси турганлигини чуқур ҳис этдим. Энг аввало, муҳим бир мавзуни бунчалик кенг ёритиб бериш учун, бадиний тасвири воситалари зиммасига чуқур маъноларни юклаш маҳоратидан қойил қолдим.

Пушкин мазкур поэмада қаҳрамонлар турмуш шароитини типик деталлар орқали ёрқин акс эттиради. Нозик штрихлар билан мукаммал образлар галереясини яратади.

Бутун совет ёзувчилари ва шонирлари сингариг мен учун ҳам Пушкин бадиний ижоднинг шундай юксак баркамол чўққисики, унга нисбатан ўз ижод йўлингнинг ҳаққонийлигини аниқлаш мумкин.

УСМОН НОСИР
«Правда Востока», 1937 йил, 33-сон.



IV

*...Гүзал Қавказ осмони — шиша,
Қанот қоқар жаннат матруди.
Пастда Казбек. Үнда ҳамиша
Қор ярқирап — олмос ҳудуди.*

БОҚЧАСАРОЙ ФОНТАНИ

Қовоқ солиб ўтирад Гарой,
Лабларида каҳрабо чилим.
Даҳшатли хон атрофида жим
Бош эгиб тек ту'арди сарой.
Жимжит эди бутуң кошона:
Ҳамма хоннинг хафа юзидан
Ғам ва ўтли ғазаб изидан
Пайқар эди мубҳам нишона.
Аммо, мағрур соҳиби фармон.
Қўлларини бир силтаб солди:
Барча секин тарқалди ҳар ён.
Қўшклар аро бир ўзи қолди,
Эркин нафас олди сийнаси.
Тўлқинланиб билмай сукутни
Ўйнаб турған кўрфаз ойнаси
Акс этгандай қора булутни
Унинг жиддий манглайи аёи
Дил тўлқинин айларди баён.
Мағрур дил не ғам-ла тўлмиш.
Қандай фикр' билан, банд бўлмиш,
Яна Рус-ла жанг қилмоқчими,
Ё Польшани танг қилмоқчими?
Нега хафа, не у сантирад,
Ва ё қонли ўчми ёндирад?
Еки қўшин айламуш исён,
Еки тоғли халқ жангларидан,
Гинояннинг найрангларидан
Ташвиш тортиб ўйланарми хон?

Йўқ, энди у чарчаб қолмишdir,
Зерикмишdir шуҳрат, зафардан.
Бераҳм қўл ортиқ толмишdir.
Хаёл узоқ қонли сафардан.
Наҳот, ҳарам ичра хиёнат,
Наҳот, елга учиб диёнат
Асира қиз жиноят қилмиш,
Кофирга дил иноят қилмиш.
Йўқ, Гаройқинг хотинлари ҳеч
Бундай ишга журъат қилмаслар,
Мунгли нола чекиб эрта-кеч,
Ёмонликни асло билмаслар.
Ойна уйда ўсар гул каби
Ой юзлари зиндан ичра берк,
Зулм остида, гўё қил каби
Уларда ҳад йўқдир, йўқдир эрк,
Ою, йиллар навбатма-навбат
Ғамгин оқин билан ўталар,
Билдирмасдан ёшлиқ, муҳаббат
Барчасини олиб кеталар.
Кунлар бирдай, кечадир ғамда,
Битта-битта имиллар соат,
Ялқовлик амр этар ҳарамда,
Кам кўринар сафо-фароғат.
Еш жувонлар қайғуга тўлиб,
Бир иш қилиб овунмоқ бўлиб,
Зеб беришиб кийим кийишар,
Гаплашишар, ўйнаб ейишар.
Ёки ўйноқ сувлар сасида,
Тоза шаффоф замзамасида
Тўп-тўп бўлиб сайр этишадир
Ўрангининг зич соясида.
Ортларида уларни пойлаб,
Ёвуз оға юрар ҳайҳайлаб,
Ундан қочиш, беркиниш бекор:
Ҳасадли кўз, динг қулоғи бор,

БОҚЧАСАРОЙ ФОНТАНИ

Қовоқ солиб ўтирад Гарой,
Лабларида каҳрабо чилим.
Даҳшатли хон атрофида жим
Бош эгиб тек туради сарой.
Жимжит эди бутуң кошона:
Ҳамма хоннинг хафа юзидан
Ғам ва ўтли ғазаб изидан
Пайқар эди мубҳам нишона.
Аммо, мағрур соҳиби фармон.
Қўлларини бир силтаб солди:
Барча секии тарқалди ҳар ён.
Кўшклар аро бир ўзи қолди,
Эркин нафас олди сийнаси.
Тўлқинланиб билмай сукунти
Ўйнаб турган кўрфаз ойнаси
Акс этгандай қора булутни
Унинг жиддий манглайи аён
Дил тўлқинин айларди баён.
Мағрур дил не ғам-ла тўлмиш.
Қандай фикр билан, банд бўлмиш,
Яна Рус-ла жанг қилмоқчими,
Е Польшани танг қилмоқчими?
Нега хафа, не у сантирад,
Ва ё қонли ўчми ёндирад?
Еки қўшин айламуш исён,
Еки тоғли халқ жангларидан,
Гиноянинг найрангларидан
Ташвиш тортиб ўйланарми хон?

Иўқ, энди у чарчаб қолмишdir,
Зерикмишdir шуҳрат, зафардан.
Бераҳм қўл ортиқ толмишdir.
Хаёл узоқ қонли сафардан.
Наҳот, ҳарам ичра хиёнат,
Наҳот, елга учib диёнат
Асира қиз жиноят қилмиш,
Кофирга дил иноят қилмиш.
Иўқ, Гаройңинг хотинлари ҳеч
Бундай ишга журъат қилмаслар,
Мунгли нола чекиб эрта-кеч,
Емонликни асло билмаслар.
Ойна уйда ўсар гул каби
Ой юзлари зиндон ичра берк,
Зулм остида, гўё қил каби
Уларда ҳад йўқdir, йўқdir эрк,
Ою, йиллар навбатма-навбат
Ғамгин оқин билан ўталар,
Билдирмасдан ёшлиқ, муҳаббат
Барчасини олиб кеталар.
Кунлар бирдай, кечадир ғамда,
Битта-битта имиллар соат,
Ялқовлик амр этар ҳарамда,
Кам кўринар сафо-фароғат.
Ёш жувонлар қайғуга тўлиб,
Бир иш қилиб овунмоқ бўлиб,
Зеб беришиб кийим кийишар,
Гаплашишар, ўйнаб ейишар.
Еки ўйноқ сувлар сасида,
Тоза шаффоф замзамасида
Тўп-тўп бўлиб сайр этишадир
Ўрангининг зич соясида.
Ортларида уларни пойлаб,
Евуз оға юрар ҳайҳайлаб,
Ундан қочиши, беркиниш бекор:
Ҳасадли кўз, динг қулоғи бор,

У ҳийлакор, у лаганбардор,
Ҳар бир ишдан воқиғ — хабардор.
Унга ўла ўрнашмиш мангу
Абадий бир тартиб саройда.
Унга хоннинг эрки ҳар жойда
Ягона бир қонундирки, у
Уни қуръон фарзидек билар;
Дилда сақлар ва бажо қилар.
Унинг кўнгли севги истамас,
У бут каби сезгидан маҳрум,
У ҳиссизлик дамида маҳкум:
На кўз ёши, на юмшоқ ңафас,
На таънага бермас эътибор.
Асиirlар чеккан оҳу-зор
Унга асти қилмайди таъсир.
Пинагини бузмайди тақир,
Ёлборишига қулоқ солмайди;
Ҳароратни қилмайди писанд;
Ҳеч на уни юмшатолмайди,
Тош қалби-ла мағур' ва хурсанд.
Унга хотин одати маълум,
У кўп кўрмиш, ҳар ерда ҳар зум
Ҳурликда ҳам, эрксизликда ҳам
Юмшоқ нигоҳ, кўзлардаги нам
Кўнглига ҳеч ҳоким бўлолмас.
У уларга ортиқ ишоцмас.
Соч ёзишиб ҳарам қизлари
Асиralар чўмилар экан,
Сеҳр сочган гўзал юзлари
Чашмаларда кўмилар экан,
Қип-яланғоч қизларга беқайд,
Беэътибор телмуриб, шу пайт
У пойлоқчи ҳозирдир яна,
Тутқунларга нозирдир яна.
Қечалари барг ҳам мизғиру,
У ухламас, оҳиста босиб,

Хар эшикка бир қулоқ осиб,
Харам ичра танҳо изғир у:
Ким дам олар, ким тушда инграр
Ким оҳ тортар,— ҳаммасин тинглар.
Уйдан-уйга билдиримай кўчиб
Кенг ташлайди у маккор домни:
Биронтаси сандира, чўчиб
Тилга олса бегона номни,
Ё мабодо дўстига бир оз
Тақдиридан койиб, қилиб роз —
Дилдагини айласа изҳор,
Балоларга бўлар гирифтор!
Гарой нега тинмай чекар ғам?
Чилим ўчиб қолмиш қўлида.
Ботинолмай дам олгани ҳам
Остонада, хоннинг йўлинда
Имо кутиб турадир оға,
Ибо тутиб турадир оға,
Ўйга ботган ҳукмдор турар,
Олдидаги дарча очиқ, у —
Қўнгли чексиз қайғуга тўлган.
Индамасдан оҳиста юрар
Кечагина севимли бўлган
Хотинларин қабрига тўғри.
Хонни кутиб, кўриш кўйида,
Ўйнаб турган фонтан бўйида
Ипак гилам узра ўйнашиб,
Бир тўда шўх қизлар осуда,
Ултуришар эди яйрашиб
Болалардай шодланиб, сувда
Мармар тубда кўринган лаққа
Гир-гир юзиб юрган балиққа
Термулишар эди яйрашиб.
Гоҳилари унга атайлаб
Олтин сирға ташларди бойлаб
Жориялар атрофда хушбўй

Шарбат ташлаб юрарди. Ногоҳ,
Шириң құшиқ жаранглаган күй
Бор ҳарамни айлади огоҳ:

ТАТАР ҚУШИФИ

I

Иифи жафоларни бошдан күтариб
Тангри үзи берар охирда эхсон:
Бахтиёрдир, йиллар сүнггида қараб
Макка бориб зиёрат қылган инсон.

II

Бахтиёрдир, Дунай соҳилларини
Қони билан тақдис этган баҳодир:
Жаннат қизи ёзіб кокилларини
Унга шириң күлгі билан боқадир.

III

Аммо, Зарема, эшиткил тағинда,
Дунё ва роҳатга бермай эътибор,
Худди гулдай сени үз қучогинда
Эркалатган ҳаммасидан баҳтиёр.
Үлар күйлар. Аммо қани у,
Мұхаббатнинг юлдузи қани,
Ҳарам күркі — кундузи қани,
Қайда қолди Заремабону?
Ҳайҳот, унинг гул ранги сўлмиш,
Ҳайҳот, дили қайғуга тўлмиш.
Мактовларга солмайди қулоқ,
Кўзларида ёш булоқ-булоқ,
Яшин урган хурмодек қадди
Букулмишдир, йўқ энди ҳадди

Хеч на унга ёқмасдан қолди,
Чунки, Гарой боқмасдаң қолди.
Вафосизлик қилди хон... Аммо,
Эй гуржи қиз, сен-ла чиройда
Кім тенглашар! Ҳаттоки ойда
Ваъда қилса, бўлур муаммо.
Чамбар қилган сочинг, эй пари,
Илон каби юрак ёрадир,
Ярқираган кўзинг жавҳари
Кундан ёруғ, тундан қорадир.
Дил дардини кимларнинг саси
Сендан кучли баёнлай билар?
Кимнинг ширин-шакар бўсаси
Сеникidan жонлилик қилар?
Сенга бир йўл кўнгли тушган эр
Қандай қилиб бошқа кўркни дер?
Лекин, лоқайд, золим Гаройхон
Ҳарамига Польша қизини
Асири қилиб олгандан буён,
Сендан нари тутиб ўзини
Хўрлаб сени ташлаб қўйди-ю,
Ўзи ғамгин, тунлар беуйқу
Танҳоликни айлади одат.
Қўлларингдан кетди саодат!..
Еш Мария яқиндагина
Ўзга диёр қўкини кўрди:
Гулдай кўрки билан қизгина
Ўз юртида гуллаб югурди.
Фахрланар эди у билан
Қариб қолган отаси ҳар он:—
Лобарим,— деб мақтанув билан
Эркалатар эди беармон.
Унинг бола эрки чол учун
Қонун эди, тингларди бутун,
Чолни қийнар эди бир тилак:
Истардики баҳор кунидак

Очиқ бўлсин қизининг баҳти,
Хушнуд кетсин умрбод вақти.
Заррагина қайғу ҳам уни
Ранжитмасин,— дер эди у чол,
Ҳеч бир нарса бирон дам уни
Ланж этмасин,— дер эди у чол.
Ҳатто эрга чиққанида ҳам
Хотирласин,— дерди — туш каби
Ўтиб кетган, фунчадай сабий
Беташвишу беозор, беғам
Яшнаб юрган қизлик чоғини,
Осмондай кенг эрк қучоғини.
Унинг юмшоқ севимли нози,
Табиати, лазиз овози,
Ениб турган мовий кўзлари,
Доно-доно ширин сўзлари
Бир-биридан жозибадорди,
Ҳаммасида ажиб куч борди.
Очиқ қўлли, сахий табиат
Аямаган эди борини,
Санъат билан у нажиб хилқат
Безар эди гул дийдорини.
Сеҳр тўла арфа билан қиз
Уй базмини жонлантиради.
Амалдорлар, бойлар изма-из
Орқасидан излаб юради.
Йигит яланг «Оҳ...» деб ўйида,
Азоб чекар эди кўйида.
Лекин, гўдак бола эди у
Қўнгли ишқни билмасди асло,
На ками-кўст, на ғам, на қайғу,
Юрагини тилмасди асло.
Отасининг қасрида озод
Ўртоқлари билан ўйнаб шод.
Учар қушдай ҳур ва хурсандди.
У кўпданми бу ерда банди?

Бир вақт татар түплари маңкам
Дарё каби Польшани босди.
Хирмонларга тушган ёнғин ҳам
Бу қадар тез ёйилолмасди.
Кунпаякун бўлиб урушда
Етим қолди гуллаб ётган юрт,
Бу бераҳм ёвуз юришда
Фарёд солди қонга ботган юрт.
Бутун атроф қайғуга толди:
У кулгилар, ўйинлар битиб,
Эркалатган қуюнлар битиб,
Ҳашаматли сарой бўш қолди.
Мариянинг уйи жимжит, бўш...
Уй маъбади ичра бир тўда
Мумёланган ўликлар хомуш
Роҳат қилиб, совуқ уйқуда
Князликда махсус иишон-ла,
Олтин тож-ла, ҳайбатли шон-ла.
Ётар экан, у ерда яна
Пайдо бўлмиш янги сафана...
Ота гўрда, асоратда қиз...
Кошонада баҳил бир ворис
Амри фармон бериб юрадир,
Тавқи лаънат остида, беор
Хароб бўлган юртни айлаб хор
Бадном этиб, ерга урадир.
Ҳайҳот! Сақлар қўйнида қулдак
Боғчасарой ёш князъ қизин,
Эрксизликда ёш тўкар гулдак
Сарғайтириб Мария юзин.
Аяиди у баҳтсизни хон
Унинг мунги, у чеккан фифон
Уйқусини безовта қилиб,
Гаройга ҳеч бермайди омон.
Бечорага хон раҳми келиб.
Қатъий ҳарам қонунларини

унга атайлаб.
и на күн, на тунн
ірмайды пойлаб,
кайига уни
, парволи дасты
этқизмас асти;
ох тикмакка
унинг кир' кўзи;
лан қиз якка
а чўмилар ўзи,
ғамгни оромин
тай, бўлмай — деб зомни
м қўрқар ичида;
: бир йироқ бурчида
шижозат эткан.
самовий бир жон
зи, узлатга кетган.
еч тинмасдаң ҳамон
нинг олдида бутун
ниб тураг куни-тун.
қиз кўнглини юпатиб
кечган ўтган замон-ла
лини дилга эслатиб,
шар ювош имон-ла.
ёш тўкар тинмай қиз
шлардан нарида, ёлғиз:
матроф ғарқ бўлмиш яксар
кларча бир ишрат ичра,
киза-ла ажралган ҳужра
анамни беркитиб асрар.
иң ўйлар қурбони у дил,
уқ кайфлар орасида ҳам,
гаровни сақлайди ҳар дам,
илоҳий ҳисни муттасил...
қорайди; босди қоронғу
вриданнинг гул боғларини;

Бор оламни масть қылди уйқу,
Гуллар эгди япроқларици,
Узоқлардан булбул зорини
Эшитаман; ой дийдорини —
Күрсатадир юлдуз кетидан;
Күм-күк, тоза осмон бетидан
Нур түкадир гулзор боғларга,
Водийларга, ўрмон, тоғларга.
Боқчасарой күчаларида
Кечки пайтлар, оқ рұмол ўраб,
Оппоқ ойдин кечаларида
Бир-биридан ҳол-аҳвол сүраб,
Гаплашишиб ўтириш учун
Оддий татар хотинлари тек
Липпиллашиб енгил соядек
Үйдан-уйга кезишар бутун.
Сарой тинчғаң, ухлаган ҳарам
Тинч роҳатга чўмир парвосиз;
Тун тинчлигин бирон нарса ҳам
Бузолмайди, содик муҳофиз
Ўзи кезиб чиқиб бор-йўқни,
Ётмиш, аммо тинч қўймас ташвиш
Ҳатто унда ухлаган руҳни,
Хиёнатни кутиб хавфланиш
Ором бермас асти ҳам бунга:
Гоҳ кимцингдир шитирлагани,
Гоҳ бироннинг пичирлагани,
Гоҳ қичқириқ эшитилар унга.
Бекорларга алданнаб, бирдан
Сапчиб турар, қалтироқ босар;
Атроғига тинч қулоқ осар...
Ҳамма сокин, сас йўқ бир ерда;
Фақат ширин куй фавворалар
Мармар ҳовуз ичра ўйнашар,
Фақат булбул дили поралар
Севимли гул узра куйлашар...

Булар уни узоқ банд этар,
Яна такрор уйқуга кетар.
Қандай хушдир билгучиларга
Шарқ кечасин қора чиройи!
Пайғамбарңы севгүчиларга
Қандай ширин боқадир ойи!
Уларнинг уй — ўчоғларида,
Мағтун этар гул боғларида,
Ой остида сирларга тўлган,
Тинчлик билан ҳам сухбат бўлган,
Шаҳват билан дарду фароғат
Тошиб ётган ҳарамларида,
Кечаларнинг тинч дамларида
Қандай кўрк бор, қандайин роҳат!
Хоннинг ҳамма хотинлари тинч
Ухлар эди, биттаси нотинч
Ухлай олмай, ўрнидан туриб,
Эшигини очди-ю, аста,
Битта-битта оҳиста юриб,
Ташқарига чиқди бир пастда...
Қушдай мудраб, кўзи илиниб
Қари оға олдида ётар.
Агар бу иш унга билиниб
Қолса, умри қайғуга ботар...
Оҳ, у чолнинг қаттиқдир қалби,
Ялинганга бермас эътибор:
Уйқуси ҳам алдамчи, айёр!
Ёнбошидан секин, руҳ каби,
Сездирмасдан ўтиб кетди у.
Бир эшикка бориб етди-ю,
Титраб секин очди қулфини...
Ичкарига кирди; ҳам уни
Сирли ваҳим босди шу замон.
Ажабланиб боқди тўрт томон:
Шамдон ёнар, тўкар сўник нур,
Ялтирайди бурчакда бир бут,

Қиз ётадир, юзида сукут,
Күксіда хож порлаб күринур.
Эй гуржи қиз, булар ҳаммаси
Эслатадур сенга мозини.
Гүё ўтган кунларнинг саси
Айтган каби бўлди розини.
Қўз ўнгидаги тинчроҳат билан
Ухлаб ётар у князъ қизи
Қизликка хос ҳарорат билан
Анор каби қизариб юзи.
Ошкор экан сарин ёш изи,
Заиф кулги остида ёңар:
Ёмғир ювиб, ўчиб кетган ранг
Ойниг хира нурида аранг
Худди шунга ўхшаб товланар,
Гүё, жаннат ўғли осмондан
Учиб тушиб, ухлаб ётгандай,
Асирага ачиниб жондан.
Үйқусида йиғлаб ётгандай...
А, Зарема, не бўлди сенга!
Чидолмади, қалби сиқилди,
Беихтиёр ерга йиқилди,
Ва ялиниб: «Ачингил менга,
Рад этмагин арзимни!»— деди.
Унинг сўзи, у чеккан фифон
Ухлоқ қизни чўчитиб, шу он
Тинч уйқудан уйғотган эди.
Князъ қизи туриб, олдида
Бегона бир хотинни кўрди;
Қўрқиб, унга қараб олди-да,
Ҳаяжон-ла қалтираб сўрди:
«Кимсан? Тунда, танҳо нечун сен
Бу ердасен?»—«Сенга келдим мен:
Мени сақла; тақдирим учун
Менга фақат қолди бир чора...
Раҳм айласанг, йўқолса зора

Умрим уфқын қоплаган тутун.
Бахт қўйнида кўп ҳузур қилдим,
На қайғуни, на ғамни билдим...
Ўтди ором берган у соя,
Тингла, ҳалок бўлмайин зое.
Мен бу ерда туғилганим йўқ,
Менинг юртим йироқдир, йироқ...
Ўтган кунлар, у дардли фироқ
Ёдимдадир ҳали ҳам тўлиқ.
Ёдимдадир гуллаган боғлар,
Осмон билан ўпишган тоғлар,
Тоғдан оққан ирмоқлар, сойлар,
Ўтиб бўлмас ўрмон-тўқайлар;
Ёдимдадир кечган саодат
Ўзга қонун, ўзга бир одат.
Аммо, қандай тақдир-ла, нечун
Ўз юртимдан айрилганимни,
Бу ёқларга қайрилганимни
Билмайман мен; фақат, қора тун,
Елкан узра турган одаму
Ҳамда денгиз эсимда холос...
Шу чоққача қўрқинч ва қайғу,
Аламлардан мен эдим ҳолос.
Фовғадан чет, тинчликда жандон
Ҳарам ичра гуллаб юрадим,
Йтоатли кўнгил-ла ҳар он
Ишқ дарсини кутиб турадим;
Бу яширин орзуларим тез
Ушалдилар. Қонли урушдан
Чарчаб даҳшат сочган юришдан
Қайтиб келди ҳарамга хунрез.
Таъзим қилиб хоннинг олдига
Биз ҳаммамиз чиқдик. У менга
Диққат билан индамай, сўзсиз
Очиқ, нурли назарин солди,
Сўнгра, мени чақириб олди...

Шундан берли биз ками-күстсиз
Тиним билмай, роҳатда масур
Нафас олдик баҳт билан ҳардам;
Бирон йўл ҳам на фитна, на ғам,
На азобли рашкнинг ситами,
На азооли рашкнинг ситами,
На хафалик ва на алами
Бизга ташвиш сололмаганди,
Вақтимизни ололмаганди.
Мария, сен дуч келдинг унга,
Бир кўришда хуш келдинг унга...
Шундан берли кўнгли торайди,
Жиноятли ўй-ла қарайди!
Хиёнат-ла етказиб озор
Эшитмайди ҳеч итобимни;
Сўрамайди асти тобимни,
У, қоладан, фифондан безор;
У, эскидай менга топинмас,
Менда энди эскидай нафис
На ширин сўз унга, ва на ҳис
Гўё битган, гўё топилмас.
Шикоятга бедахлсан, сен
Мен биламан, айб сенда эмас...
Тингла мени: чиройлиман мен,
Менга ҳеч ким тенглашай демас.
Бир сенгина ҳарамда бутун
Рақиб бўла олардинг менга;
Аммо, айтиб қўяй мен сенга.
Туғилганман эҳтирос учун,
Сен мен каби сева олмайсан;
Совуқ кўркинг билан сен нечун
У бир ожиз дилни қийнайсан?
На ҳаққинг бор, на ҳаддинг сенинг,
Қўй Гаройни мёнга; у менинг.
Бўсалари ёнар бетимда,
Иссиғи бор ҳали этимда,

Менга қатъий қасамёд этган.
Борлиғим-ла күпдан армонин,
Үй ва хоҳиши, бутун фармонин
Бирга қўшган, иттиҳод этган;
Хиёнати мени үлдирав,
Хазон этар, гулдай сўлдирав..,
Мен йиғлайман, кўргин, тизимни
Букдим, энди қаршингда мана.
Сарғайтирма менинг юзимни,
Ялинаман, қайтариб яна
Севинчимни, оромимни бер,
Ул бурунги Гаройимни бер...
Менга зарра этма эътиroz;
У меники; сенга асиридир,
Йўлларингда кўзи басиридан.
Хоҳ таҳқирла, хоҳи қилиб роз,
Не истасанг, айлагил шуни,
Аммо, бездир ўзингдан уни.
Онт ич... (гарчи мен қуръонни деб,
Муҳаббатни ҳамда хонни деб
Ўз динимни сотган бўлсам ҳам,
Аммо, менинг онамнинг дини
Сенинг дининг эди) кел, мени
Халос айла, ёд этки қасам,
Ўша дил-ла онт ич Гаройни
Заремага қайтармоқ учун...
Аммо тингла: эсла худойни,
Гар, йўқ десанг, ханжарнинг кучин
Кўрсатмакка қодирман оз-моз,
Зеро, менинг ватаним Кавказ».
Шу сўзларни айтди-да, бирдан
Фойиб бўлди дарров у ердан,
Таъқиб этмоқ учун изма-из
Ботинолмай, дов қилмай дили
Орқасидан, чиқолмади қиз,
У азобли эҳтирос тили

Бейб қизга асти маълуммас:
Аммо унинг овози у сас
Сал аниғу ажойиб эди,
Қўрқинч эди, ғаройиб эди.
Қандай ёшлар, қандайин фарёд
Бу хўрликдан айлайди озод?
Не кутадир уни? Наҳот, у
Қолган аччиқ ёш кунларин, бу —
Асоратда ўтқазадир хор?
Эй худойим, эй парвардигор!
Агар Гарой бахтсизни мангу
У маҳбусда унутса эди,
Ё, ғамлардан халос айлаб, у
Тез ўлимга юз тутса эди,
Қандай шодлик билан ғам тўлган
Бу жаҳонни отар эди қиз!
Кўпдан ўтган ҳаётнинг лазиз
Лаҳзалари, кўпдан йўқ бўлган!
Не бор энди унга дунёда!
Вақти етди, куталар уни:
Катта очиб тинчлик қўйнини
Чақираплар уни самода.
Кунлар ўтди, кетди Мария,
Тарки умр этди Мария.
Кўпдан орзу этган оламни
Янги малак каби ёритди.
Аммо уни, гўзал санамни
Нелар сиқди? Нелар ҳоритди?
Нечун, нечун даф этди тобут?
Нелар уни айлади нобуд?
Асоратми, ҳасратми, ғамми
Эрксизликда тортган ситамми,
Қасалликми ё бошқа бир жар
Ким билади? Үлмиш бехабар...
Латофатли Мария ўлмиш...
У ёш ғунча очилмай сўлмиш!..

Бүшаб қолмиш тумтайган сарой:
Уни яна қолдирмиш Гарой;
Яна ўзга қирғоқлар томон,
Евуз юриш бошламиш ёмон;
Тағин түфөн, бүрөнлар аро
Ғамгин учар қон қусиб хунрез:
Аммо, унинг юраги қора,
Оловланар унда бошқа ҳис,
У күп чоқлар түқинишларда
Қиличини тикка ушлар-да,
Яна бирдан қотиб қоларди,
Жинниларча назар соларди
Атрофига бўзариб, гўё
Вахимага тўлгандай дили,
Алланелар ғулдираб тили
Ёш тўкарди бамисли дарё.
Унутилган у содиқ ҳарам
Хон юзини кўрмайди бу дам;
Унда азоб қўйнида маҳкум!
Совуқ мухсий қўлида мазлум
Қаримоқда хотинлар ғамда.
Кўпдан, улар ичра ҳарамда
Гуржи хотин кўринмас, уни
Муҳофизлар дарёга отган,
Бечора сув остига ботган...
Князъ қизи маҳв ўлган туни
Бажарилиб бу қонли жазо
Кўзин юмган Зарема... Э воҳ,
Қандайгина бўлмасин гуноҳ,
Кўп даҳшатли бўлган бу жазо!
Кавказ олди тупроқларини,
Русия тинч қишлоқларини
Уруш билан қилиб минг вайрон
Тавридага қайтиб келди хон.
Саройни чет бурчини сайлаб,
Марияга эсадалик айлаб

Мармарлардан ясатди фонтан.
Тепасига хож ўрнатилмай,
Мусулмонлар ойи осилмиш
(Бу албатта, бўлмағур бир иш,
Нодонликнинг айби бутунлай.)
Езувлар бор, кечиб кўп йиллар
Ҳали ўчиб кетмаган улар.
Холи мармар ҳовуздан сувлар
Қирғоқлардан тошиб гувиллар.
Тиним билмай, тўхтамай бир он
Доно-доно ёш тўкар фонтан:
Уғли ҳарбда жон берган она
Худди шундай йиғлайди ёна...
Ўтмишцинг бу ривоятини
У ёқларда қизлар билишган
Сўнгра ғамгин ҳайкал отини
«Ёш фонтани» бўлсин дейишган.
Мен шимолни ташлаб ниҳоят,
Базмларни кўпка унутиб,
Боқчасарой томон йўл тутиб
Мудраб кўшкни қилдим зиёрат;
Халқ офати, жонгори татар
Ишрат қилиб, базмлар қурган,
Урушлардан сўнгра бехатар
Беками-кўст фароғат сурган
Тинч уйларда, боғларда — сездим —
Ҳамон роҳат яшар куну тун;
Сувлар ўйнар, гул чечак отар
Ток занглари товланиб ётар,
Деворларда ярқирар олтин.
Мен у ерда,— тинмай оҳ уриб,
Йиғлаб, ҳақиқ тасбеҳ ўгириб,
Баҳорида яшнамай сўлган
Хотинларнинг макони бўлган
Панжаралик дарчалар кўрдим,
Кунгиралик парчалар кўрдим.

ДЕМОН¹
Шарқ қиссаси

БИРИНЧИ БУЛИМ

I

Қувғинди рұх, қайғули Демон
Гуноқкор ер узра учарди.
Масъуд күнлар хаёли шу он
Күз олдидан бир-бир үтарди:
Малак әди тоза ва масъум,
Хандон әди арши-аълода.

Хатто юлдуз мовий самода
Айлар әди унга табассум.
Ташна боқар әди ҳар' замон
Олов сайёralар диёри
Қуюқ туманларнинг қўйнидан
Аста кечгаң карвонлар сари.

У замонлар, даргоҳи улуғ
Худовандни севар, ионар —
Эди. На кин, на шубҳаси бор
Бу баҳтиёр ва тўнғич махлуқ!
Бекор, бебурд кечган асрлар
Васвасага солмаган имон
Тоза әди... Тағин нималар...
Эслагани йўқ әди имкон!

¹ Иблис.

II

Жаҳон дашти ичра беватан
Кезар сарсон, қувулган наби,
Йиллар ўтар, яна йиллардан
Навбат кетар, минутлар каби.
Шод эмас у, ки ерда хоқон
Фанони дер, истар фароғат,
Шунинг учун ҳар ерда, ҳамон
Завқ олмасдан, сочар шарорат.
Санъатининг чеки йўқ кўкдай,
Хоҳишига қаршилик кўрмай
Шунча кезди, шунчалик юрди...
Сўнг ниҳоят, кўнглига урди.

III

Гўзал Қавказ осмони — шиша,
Қанот қоқар жаңнат матруди.
Пастда Казбек. Унда ҳамиша
Қор ярқирап — олмос худуди.
Чуқур жарда илон инидек
Гирдоб ўраб кўринар Дарёл.
Елкасида кўпик — бароқ ёл
Худди шердай сакрайди Терек.
Ўйноқи сув қўнғироқ чалар...
Тоғ тепада кезган жонивор
Кўкда учган паррандаки бор
Ҳаммаси ҳам ҳайратда қолар.
Елкан каби осмонда юзган
Енғил қанот, олтин булутлар
Уни бирга олис жанубдан
Шимол ёққа кузатиб борар...
Зумрад дарё оқар тўхтамай;
Тепасида буюк қоялар

Аммо, булар ҳаммаси, ҳайҳот!
Құзғатолмас Ибليس завқини,
Бунда минг хил ям-яшил гиёх.
Нафас олар ғуборсиз ҳаво.
Бунда тинчлик ўзи бир наво!
Лекин, Ибليس нафратли, эвоҳ!
Ой нурида марварид каби
Гул баргыда шабнам ялтирап.
Гуржи қызниң күзлари каби
Очиқ күкда юлдузлар ёнар.
Ана шундай гүзал табиат
Буни асти хурсанд қилмади.
Қувғин шайтон, бадарға хилқат
Бу борлықни писанд қилмади.
Тошдай қаттиқ күнгли юмшамай
Түёлмади на қувват, на ҳис.
Неки күрди, сира хушламай
Унга нафрат ёғдирди Ибليس!

V

Қари Гудал ўзига атаб
Қенг, муҳташам ҳовли солдирди.
Ҳар тошида минг хаста-бетоб
Құллар қонли күз ёш қолдирди.
Қүшни тоққа саҳардан тортиб,
Құлка ташлар баланд девори.
Қоядаги зинадан ўтиб
Йўл боради шўх дарё сари:
Бу йўллардан ҳар куни бир бор
Елкасига қўйиб кўзани
Енгил кўчиб гўё сузгани
Арагвага чиқарди хумор
Ёш Тамара — Гудал надраси
Ҳилпиради шоҳи чодраси...

У зүр қалъа тош қиррасидан
 Сукут билан боқарди ҳарчоқ.
 Букун бўлса, сурнай сасидаң,
 Тўлиб тошган ҳартараф, ҳарёқ.
 Қадаҳларда тоза мусаллас
 Акс этади қандилли чироғ.
 Жам бўлишган яқин-йироқ.
 Катта базм: ҳамма маст-аласт...
 Букун Гудал қизин тўй этар,
 Гўзал Тамаранинг никоҳи
 Тўрда келин, яшнаб нигоҳи
 Қизлар ичра ойни эслатар...
 Узоқдаги ҳайбатли тоғлар
 Беркитдилар қуёш ярмини,
 Чапак чалиб, ўйнаб ўртоқлар
 Руҳлантириб қизлар базмини.
 Авжи ўйин қизиб турганда,
 Чилдирмани олди келинчак —
 Ўйнаб кетди... Ҳар зарб урганда
 Гунча ёзар эди бир чечак.
 Пирпиратиб ҳилҳила енгин
 Гоҳ учарди қушдан ҳам енгил:
 Гоҳ тинарди, сузук боқарди,
 Қошларини нозик қоқарди,
 Гоҳо аста букиб тиззасин.
 Гилам узра йўрғалаб кетар
 Илон каби ўйнаб гавдасин
 Ҳар нигоҳни ўзга банд этар.
 Сўнг, боладек кулади ўзи,
 Машъаладек ёнади кўзи.
 Билмадимки, баъзан кумуш ой
 Ўйнагани хафиғ, юмшоқ нур
 Ҳаёт каби, ёшлиқ каби бой
 Бу кулгиға қандай тенглашур?..

VII

Онт ичаман, тундаги юлдуз,
Кун ботишу шарқнинг ҳурмати
Бундай гўзал, бу каби кундуз
Фусункорни олам кўрмади.
На Эроннинг буюк султони,
На жаҳонициг бирон ҳоқони
Бу хил қизиң сўролмаган ҳеч,
Бу хил кўзни кўролмаган ҳеч!
Ҳарамларнинг муздек чашмаси
Инжу каби сувлари билан
Ой баравар ноз карашмаси
Гўзалларни жуда кўп кўрган.
Аммо, бирон марта бўлса ҳам
Саратонда дим ва иссиқ кеч
Бундай қомат, бундайнин санам
У сувларда ҳапитмаган ҳеч.
Доно-доно маржондек сувлар
Уни кўрмай ўтганларини,
Армон билан кетганларини
Эҳтимолки, асти билмайлар.
Жаҳон ичра кимса бир марта
Сутдай ойдин, хилват тунларда
Бундай сочин силай олмаган
Бу хил лабга из сололмаган.
Онт ичаман, бу ёруғ жаҳон
Айрилгандан бери беҳиштдан
Бундай чирой кўрмай, ҳеч қачон
Озмаганди ақлдан-ҳушдан.

VIII

Сўнгги сафар ўйнар эрка қиз...
Тоғлар! Гудал машъаласини,
Озодликнинг шўх боласини

Балки, күрөлмассиз эрта сиз.
Тушуринди қилиб әртага
Олиб кетар күёв бир умр.
Хайхот! Кимга нозини қилур?
Қандай күнар бегона уйга?
У билади. Равшан дийдасин
Номуайян шубҳа босади.
Күтәролмай гоҳо сийнасин
Қалта-калта нафас олади.
Унинг бутун ҳаракатлари
Ифодали, содда-тӯпори,
Хўп келишган эди ўзига.
Агар, шу чоқ Иблис кўзига
Нигоҳ солса эди бу гул
Тикилганча қотиб қоларди.
Эслаб кетиб ўтмишни, ёлғиз
Бир оҳ тортиб, нафас оларди.

IX

Еҳу! Иблис қизни пайқади,
Ўша замон сезди ҳаяжон:
Ширин бир куй гўё биёбон —
Даштдай кўнгли ичра тарқалди.
У, янгидан муҳаббат-севги
Чирой санамига йўлиқди.
Тўймай боқди. Хаёли эзгу
Кечган бахти билан тўлиқди.
Эс китоби варақ ёзаркан,
Саодатли кунлари бир-бир
Юлдуз каби тизилиб пир-пиyr
Занжир каби ўтди назардан.
Бир гезли куч боғлаб чамбарчас
Янги ғамга ошна бўлди у.
Унда олди уфқни қайғу.

Түйди севги ҳаловатини:
Қайта яшаш аломатими?
Васвасага солгани қизни
Тополмади ақлида мадор.
Унутмоқми? Йўқ парвардигор
Бундай кучни, бундайнин ҳисни.
Унга асли берганмас эди.
Берганда ҳам, бу олмас эди.

X

Никоҳ учун ошиқар куёв;
Кун ботмасдан етиб бормоқчи.
Сабри тугаб, кўнглида зўр дов,
Отга босар устма-уст қамчи.
Етиб келди бехавфу хатар
Арагванинг соҳилларига.
Нортуюлар соҳибларига
Занжир каби эргашиб қатор
Дармон кетган каби тизидан
Битта-битта кўчар изидан.
Юки оғир... Бу катта карвон,
Олиб келар қайлиққа эҳсон.
Жангур-жунгур ўйнаб қўнфироқ
Ҳали манзил олис, кўп йироқ...
Сенадалнинг ҳокими ўзи
Келар карвоннинг бўлиб кўзи,
Белда камар, қилич ва ханжар
Жим-жим этар офтобнинг тифи,
Елкасида осиғлиқ — ҳам зар,
Ҳам тилладан гулдор милтифи.
Қимматбаҳо чакмон эгнида.
Шамол ўйнар барин қўйнида.
Шоҳиллардан тузалган эгар;
Гулдор юган той бўйнин эгар.

Тухум каби сағри гупурган
Гүё, бирор унга сув пурккан.
Тезоб, абжир, тузи бебаҳо
Асл саман, гүёки тилла...
Қорабоғнинг шўх югурдаги
Қулоғини чимирад ҳамон,
Ваҳимага тўлиб юраги
Кўз ташлайди тўлқинлар томон:
Тор ва хавфли ингичка бу йўл
Қирратошли буюк қоя — сўл,
Ўнг томони чуқур дарё, жар,
Ҳар минутда кутар бир хатар.
Ўзи ҳам кеч. Қорли чўққида
Шафақ ўчай-ўчай деб турар.
Туман босди. Тоғлар уйқуда...
Карвон пича тезлаб йўл юрар.

XI

Йўл устида кичик бир даҳма,
У даҳмада кўҳна бир мозор.
Душман қўли билан минг лахма
Бўлган қандайдир князъ ётар.
Уни энди авлиё дейлар,
Ҳаққига юз минг дуо дейлар.
У йўллардан биронта йўлчи
Ё ҳайит, ё жанг кетар бўлса,
Уша ерда дам олиб пича
Унга ибодат этар бўлса,
Сақланарди мусулмонлардан:
Ханжаридан, тўкар қонлардан.
Аммо, ботир юракли куев
Истамади бу ибодатни,
Бузди — гүё ўчакишган ёв
Боболари қилган одатин.

Хаелини айнитди қуимай:
У, ўйида, гүё тинч туни
Қайлигини ўпарди тўймай.
Ёхуд! Кимнинг шарпаси бўлди,
Рўбарўдан, тоғ олди қирдан
Икки соя кўринди бирдан
Ўқ чақнади. Ваҳима тўлди.
Жасур князъ чурқ этмади ҳам,
Узангида тип-тикка турди.
Палафини бостирди, шу дам
Учар отга бир қамчи урди.
Кўлида турк қиличи ёнди,
Бургут каби олға ташланди.
Ёввойи дод, бўғиқ бир фифон
Тутди бутун водийни шу чоқ.
Узоқ давом этмади. Бу он
Гуржи эрлар қочди тумтарақ.

XII

Яна тинчлик босди водийни
Ёлғиз қонли мурдалар ётар.
Йўлчиларнинг айлаб ёдини
Мўлтири-мўлтири туялар боқар.
Талон бўлган катта бой карвон
Молдан асар қолмаган сира,
Христианлар ўлиги узра
Қора қушлар уради жавлон.
Шаҳид ўлган бечораларни
Оталари ётган мозори
Чорламайди. Бечораларни
Кимга етар фифону зори?
Аза тутиб, узоқдан — улиб
Оналари келмас бошига.

Олам тұлиб, қонли ёшига
Сингиллари турмас оҳ уриб.
Қабрлари тепасида ҳеч
Шам ёқилмас саҳар, кундуз, кеч.
Аммо, бирон муруватпарвар
Едгор этиб ўтказар бир бут.
Осмонида йиғлар оқ булут,
Атрофида гул ўсар пар-пар.
Сўнгра, бундан юрар йўловчи
Бефотиҳа ўтиб кетолмас.
Узоқ йўлда бўлмай иложи
Бу ерларда дам олур бирпас.

XIII

Буғу каби тез учар саман
Худди жангга ошиққан каби.
Кўзи соққа каби ўйнаган,
Пишқириди, титрайди лаби.
Тоғлар бўйи сакрайди гоҳо,
Туёғидан елдирим чақнар.
Шамол недир тинглайди. Гўё,
Гув-гувидан ваҳм сири бор.
Ели чалкаш бўлиб пирпирар
Ҳушсиз, худди ўқдай югурап.
От устида чалқанча тушиб
Гўё, совуқ елдан увушиб
Йўлчи ётар: оқарган ранги.
Оёғида маҳкам узанги
Шилқ этади, отнинг ёлига
Бўйни тушар, боқмас ёнига.
Юган тушган унинг қўлидан,
Жилов тортмас отнинг йўлидан.
Силон ёпғиҷ шундай қизил қон,
Ўнг қон, сўл қон, ҳатто уфқ қон.

Эй чопонгич, абжир, қуш қанот
Қамон ёйи каби учган от
Баҳодирдек шарт ёриб жангни
Омон сақлай дединг хўжангни,
Аммо қандай ёзиқ бўлди бу,
Осетин ўқига учди у!

XIV

Гудал уйи ботди азага,
Йифи доди чиқди фазога,
Эшигида одам йиғилган.
Кўйиб-пишиб бунда йиқилган
Кимнинг оти? Бу бечора ким?
Хатто, осмон жавоб бермас, жим!
Юзларида ваҳима-ваҳшат
Иzlари бор, кўрқинч ва даҳшат!
Усти боши, яроғлари қон,
Боши, кўзи, оёқлари қон...
От ёлини сиқимлаб қўли,
Беҳуш қотиб қолган бир йўли.
— Шўрпешона, баҳтсиз келинчак
Маътал бўлиб кутганинг қолди,
Кўйида қон ютганинг қолди.
Аммо, сенга қандай кулажак
Бир умрга юмилган кўзлар?
Ахир, тақдир сенга не кўзлар?

XV

Беками кўст тинч оилани
Чақмоқ каби босди бу кулфат.
Кўнглини еб қайғу илони
Мусибатга бўлди қиз улфат:

Қонли ёшга айланиб қалби
Томчи-томчи оқди кўзидан.
Дами оғир... кетди ўзидан...
Гўё, боши устида каби
Сочи тўзиб ётган ўрнида
Эшитилгандай бўлди бир нидо:
«Қўй йиглама! Бекор бу яхлит
Кошки, кўзни ёши соб бўлса,
Кошки, ҳаёт шабнами тахлит.
Ёшинг мурда узра тўкилса.
Йўқ! У фақат равшан кўзингни
Туман каби қоплаб олажак.
Анор каби шу қиз юзингни
Мисдай қилиб ўтда ёқажак.
Ёринг бўлса, узоқда билмас
Сенинг чеккан оҳу-зорингни.
Энди само нурлари тинмас
Ва эркалар қомизодингни.
У жаниатда қўшиқлар тинглар...
Бу ҳаётнинг бачкана туши,
Бир ғарибнинг фифон, нолиши
Беҳишт меҳмоннинг не денглар?
Йўқ, бу ғазо асли қисматдир,
Ионон менга, дунё малаги.
Арзимайди, кўзингни арт, тур
Йигламоқнинг йўқдир кераги.
«Само худди бир денгиз
Дарғаси йўқ, беелкан.
Учар ҳисобсиз юлдуз
Туманларнинг қўйнидан.
Чексиз кўм-кўк водийда
Парча-парча булутлар
Из қолдирмай ортида
Эркин қанот қоқурлар.
Уларга ҳижрон, висол
На ғам, на севинч бермас,

Тұлқинлардан күнгил узолмай
Бош солишиб мудраб қоларлар,
Салқын Қавказ дарвозасида
Дев қоровул каби баланддан
Миноралар тоғ ёқасида.
Боқар туманлар орасидан.
Бутун олам ваҳший ва сұңғсиз
Чирой билан очилган эди.
Аммо, мағрур Иблис күнгилсиз
Хаёллари сочилган эди:
Нафрат ёғар ҳар нигоҳидан,
Тилларида аччиқ ҳақорат,
Рози бўлмай ўз оллоҳидан
Фазабланар эди у фақат.

IV

Кўз ўнгида борди бир диёр:
Жаннат каби гўзал Гуржистон.
Майда тилам ёзган водийлар
Гўё чаман-чаман гулистон.
Кумуш каби булоқлар жўшқин
Жимирлайди тубида тоши...
Шалолалар сачратган учқун
Балки, гуржи қизининг ёши.
Қора сочи бамисли сумбул
Сулув қизлар муҳаббатини
Гул шохида ўқийди булбул;
Мармар каби мусаффо туни.
Қуюқ соя ташлаган чинор,
Баргларини шаббода ўйнар...
Жим гул босган жарда гоҳилар
Қўрқиб-писиб ётар оҳулар...
Бунда севги ,бунда шан, ҳаёт,
Япроқларнинг сўнмас шовқини.

Келажаги орзусиз,
Үтмиш учун ачинмас,
Бебаҳт бўлган чоғингда
Уларни ёдингга сол,
Бенасиб ва қайдсиз
Яшашни ўрганиб ол!»
«Бахмал каби юмшоқ қора тун
Қавказ чўққисини олганда,
Ширин сўзли фусункор очун
Жимиб уйқусига толганда,
Шўх ва енгил ел юриб тоғда
Майсаларни ўйнаган чоғда,
Паррандалар безовта бўлиб
Гур учганда ваҳмга тўлиб,
Ток тагида гуллар тўйгунча
Шабнам шимиб, очганда ғунча,
Тоғ кетидан олтин ой сокин
Қўзларингга нур қўйса секин,
Учиб борар бўлдим олдингга
Саҳаргача меҳмон бўлгали,
Ипак каби киприкларингга
Жиндаккина ором бергали...»

XVI

Борған сари пасайиб аста
Узоқларда тинди бу товуш.
Ирғиб турди, нигоҳи хаста
Атрофига боқди қиз хомуш.
Қўкрагидан босди изтироб.
Қайғу билан қўрқув бирлашди.
Чўчиди-ю, бирдан қалтираб
Туйғулари гупурди, тошди.
Қафасидан чиқдими шони,
Вужудини ёндириди олов
Унутолмай ажиб нидони

Қийналади. Йўқмикан аёв?
Саҳар пайти чарчаган қўзлар
Ширингина ҳей... ухлаб кетди.
Аммо, пайғамбарона сўзлар
Хаёлини шарт қулфлаб кетди.
Чиройининг таърифи беҳад
Номуайян, соқов келгинди
Қиз олдида бошини эгди,
Янги ойдек бўлиб сарви қад.
Нигоҳида чиндан ҳам вафо
Чунон мөҳр, чунон муҳаббат
Билан хафа боқарди, гүё
Қизга ачингандай у хилқат.
У на малак, на бошқа эди,
На бу қизга қўриқчи пари
Боши узра яшнамас эди —
Камон нурларидан чимбари.
У дўзахи руҳ эмас. Ёнур.
Қувғин шайтон эмас эди,— йўқ!
Пок оқшомга ўхшарди тўлиқ.
На кун, на тун — на зулмат, на нур!..

ИҚҚИНЧИ БУЛИМ

I

«Қўй, отажон, мени қўрқитма;
Тамарангни уришмагин, бас.
Мен йиғлайман, кўргин... унутма,
Ки, бу ёшлар биринчи эмас.
Олислардан куёвлар бизга
Ошиқадир беҳуда, бекор.
Бу эл тўлиб ётибди қизга!
Мен ҳеч кимга бўлолмайман ёр!
О, сўкмагин, сўкма, отажон:

Күряпсан менинг кундан-кун
Күзги баргдек юзларим сүлғин:
Евуз оғу айлади қурбон!
Қарши туриб бўлмайдиган ваҳм —
Билан маккора руҳ қийнайди,
Мени ҳалок этади... қил фаҳм,
Ачин! Наҳот, кўзинг қиймайди?!
Ақли айниб қолган қизингни.
Ҳасратимни тўкай худога,
Ўзи сақлар бу юлдузингни.
Менинг учун бу дунё ичра
Вақтичоғлик қолмади сира.
Кўй, эртароқ бағрига олсин,
Тобут каби у қора ҳужара...»

II

Уни хилват бир монастирга
Элтиб қўйди қавму қариндош,
Қўпол қилдан бўлган усти бош
Ёш кўкракни ботирди терга.
Бари бир, наф бермади бирор
Роҳибалик усти боши ҳам,
Яна ўша: хаёли — мубҳам.
Аввалгидек кўнгли беқарор
Бари бир, у ҳийлакор нидо
Ё шам ёнган меҳроб ёнида,
Ё саждага қўйганида бет,
Эшитилар ҳамон кетма-кет...
Баъзан қора гумбаз устида
Беиз, товуш чиқармай сира,
Кўринарди у қиз қасдида
Енгил тутун қўйнида хира.
Юлдуз каби нурланар эди,
Алдаб, қайга имланар эди?

III

У монастир икки ёғи тоғ
Салқин ерда ўрнашган эди.
Терак, чинор — ғужум күк япроқ
Атрофидан ўйнашган эди...
Ўшаларнинг қўйнида гоҳи,
Оралиққа ингандан кеча,
Кўринарди то тонг отгунча
Ойнасидан танҳо ётоғин
Жимииллатган хаста нигоҳи
Ёш гуноҳкор қизнинг чироғин:
Тўрт атрофда, салқин сойларда
Тилсимликдан қуриган шўри,
Сағаналар қоровули бут,
Ўлик каби сақлаб бир сукут
Қаторлашиб ётган жойларда
Бошланарди қушларнинг жўри,
Тошдан-тошга сакраб тўймаган,
Қўнғироқлар чалиб ўйнаган
Оппоқ тўлқин урган булоқлар,
Пастга тушиб, гўё ўртоқлар,
Ҳаммаси бир бўлишиб, гуллар —
Орасидан оқиб гувиллар...

IV

Шимол ёқдан кўринар тоғлар
Эрталабки шафақ нурида,
Водийларнинг қўйин-тўрида
Кўкиш туман эриган чоғлар,
Юзин қибла томон ўгириб.
Чақирганда муаззин аzon.
Қўнғироқнинг савти ўкириб,
Монастирни уйғотган замон.

Еш гуржи қиз тикка тоғлардан
Күза олиб сувга тушганда,
Гулғунчалар очган боғлардан
Паррандалар күкка учганда,
Кумуш қорли юксак чүққилар
Акс этарди тиниқ осмонда,
Кечга яқин, қуёш ботганда
Қизил нурга чўмарди улар,
Ҳаммасидан баланд ва мағур
Булутларни ёриб, тепадан
Оқ саллали, йўл-йўл тўн билан,
Кавказ шоҳи — Казбек қўриқар.

V

Аммо бундай тоза масаррат
Кирмас эди қийналиб ётган
Гуноҳкорлик ўйига ботган
Тамаранинг кўнглига албат,
Оlam унга бегона эди.
Ундаги бор нарсалар бутун
Азоб учун баҳона эди —
Ҳам оппоқ тонг, ҳам қоронғу тун
Ер юзини босгандা тинчлик,
Мизғимасдан кечалар бўйи,
Бут олдида йиқилган кўйи,
Хушдан кетиб йиғларди шўрлик,
Хўнгир-ҳўнгир юксалган йифи,
Гўё дайди ўғрининг тифи
Қўрқитарди тунги йўлчини.
Ваҳм қилиб, билмай тинчини —
«Бу — ғорларда боғлиқ алвости
Чеккаң фифон!»— деб ўйларди у.
Қулоғини олмасдан асти
Хорган отни тезлар эди: чу!

VI

Ғам-ҳасратга ботган Тамара
Деразанинг тагида танҳо.
Хаёлларга чўмилиб гоҳо,
Утиради йиғлаб бечора.
Узоқларга ташлайди нигоҳ,
Тун бўйи ҳеч тинмай кутади..
Кимдир унга дейди: келади!
Чидолмасдан тортади у оҳ.
Қайғуларга тўлган кўз билан,
Ажиб, ширин, юмшоқ сўз билан,
Бекорларга кўрингмаган у,
Бекор эрка қилмаган уйқу.
Кўпдан бери орзиқарди қиз.
Авлиёлар учун чўкса тиз,
Кўнгли ҳамон унга кетганин,
Ўзи билмай нега эканин,
Чарчаб, толиб оғир курашдан
Ором олай деса бирон пас,
Болиш ботар бўлиб оташдан,
Куйдиради, ололмай нафас.
Сапчиб туриб, қалтирайди қиз,
Гўё ишқи тундаги юлдуз,
Кўкси, бутун тани ёнади,
Нафас қисар, кўзида туман,
Ташна қучоқ бирдан қонади,
Лабда бўса эрийди шу он...

.

VII

Чойшаб ёзди шом қоронғуси
Гуржистоннинг тоғу тошига,
Келди Иблис тошиб туйғуси

Монастирга — қизнинг қошига.
Лекин унга халал бергали
Ботинолмай гангиди узоқ.
Тайёр эди, у, гүё шу чоқ
Ёвуз ниятидан кечгали.
Не қилишни билмай тентираб
Кезди девор остида сокин.
Ҳаво тип-тинч. Шамол йўқ. Лекин
Барглар ундан қўрқди дилдираб,
Қўз ташлади тепага аста;
Деразани лампа ёритар.
У англади шунда бирпастда:
Қиз кимгадир кўпдан кўз тутар!
Ана, чингар¹ жаранглаб кетди,
Эшитилди куйлаган овоз.
О, у қандай ширин, латиф соз,
Зарби кўнгил тубига етди...
Худди кўз ёшидай бирма-бир
Тўкилди у товуш, тўкилди...
Мунча нотинч юрак қурмағур;
Бардош тугаб, чоки сўкилди.
У ашула шундай соз эди.
Шундай юмшоқ дилнавоз эди,
Ки ер учун аталиб, гүё
Кўкда тўқилган овоз эди.
Унутилгаң дўст билан яна
Кўришмакни ихтиёр этган,
Тунни хилват топган-у, пана —
Иўллар билан бу ерга етган
Бирон малак эмасмикан бу?
Шунда Иблис энг биринчи бор
Муҳаббатнинг дардици туйди...
Нола чекиб дили зору зор,

Чингар — бир хил дутор.

Ишқ үтида ловиллаб күйди.
Күркіб, жилмоқ бұлди бу ердан...
Қанотини құтаролмади!
Ажаб! Қуруқ қўзидан бирдан
Ёши оқди... Ҳеч чидолмади...
Ұша жойда ҳалига қадар
Одам ёши әмас, ұша ёш,
Ұша үтдек ёш күйдирған тош,
Якка, қора, куйган тош ётар...

VIII

Қизни севар бўлиб кирар у
Марҳаматли дил билан шу чоғ,
Вақти етди, кутылған орзу
Ушалди деб үйлаб, хуш димоғ,
Шу пайт унинг ғурури, қалби,
Биринчи бор учрашар каби,
Интизорлик қалтироғини,
Лол ва мажҳул сир қийноғини,
Англади... Бу қўрқинч ҳол эди,
Ёмон тасодифга фол эди.
Тўғридан ҳам, кирсаки, унда
Нур кийинган жаннат элчиси,
Ул гуноҳкор қизнинг соқчиси
Малак яшнаб турарди тунда,
Шу чоқ қизни айлаб саришта,
Қанотига олиб фаришта,
Асради у ёвуз душмандан,
Пок илоҳий нурлар шу ондан —
Кир нигоҳни кўр қилди бутун;
Иблис кўзин қоплади тутун...
Шунда ширин салом ўрнига
Оғир итоб эшитилди унга.

IX

«Эй нияти бузуқ рух, тунда
Ким чақырди сени, айт менга!
Сенга мухлис киши йўқ бунда,
Кўп эркинлик берма ҳаддингга,
Ҳалигача бу ерда бирпас
Ёвузлик ҳеч олмамиш нафас,
Менинг ишқим, пок санамимга
Сола кўрма қора изингни.
Кет! Ўчиргим мен юлдузингни,
Сақланиб қол!»
Ва Иблис унга
Таҳқир билан жилмайиб боқди;
Нигоҳини рашк ўти ёқди.
Қайталабдан ўтли дилидан
Эски нафрат заҳари оқди.
«У меники!— деди риёкор,—
Қиз меники! Уни қолдир, бас!
Кеч қолдинг сен, эй, ҳимоякор
Мен ва унга сен ҳоким эмас!
Қизнинг фурур тўла кўнглига
Ўз муҳримни босиб қўйганман,
Сен кет, бунда мен ўзим эга,
Мен ҳукмрон, уни севганман!»
Шунда малак ғамгин кўз билан
У бечора қизга бир боқди;
Қанотини оҳиста қоқди,
Сўнгра ғойиб бўлди кўзлардан...
• • • • •

X

Т а м а р а

О, сен кимсан, сўзларинг тубсиз,
Дўзах юбордими, ё жаннат?
Не истайсан?

Д е м о н

Сен гўзалсан, қиз!

Т а м а р а

Гапир, кимсан? Жавоб бер, англат'

Д е м о н

Мен у менки, сен ярим туни
Қулоқ солиб тингладинг уни
Унинг фикри олди ҳушиングни,
Унинг дардин англаган бўлдинг,
Унинг ўйи билан лиқ тўлдинг,
У банд этди ўнгу тушингни.
Мен у менки, э гўзал пари,
Кимса сезмас, ачинмас учи,
Қулларимга мен ерда офат,
Озодлик ва идрок шоҳиман.
Мен — малаклар, кўкларга душман.
Табиатга ёвуз касофат,
Лекин, мана, боқ: доғингда мен,
Тупроқ каби оёғингда мен!
Мен келтирдим эгиб бошимни
Ишқинг майин ибодати-ла,
Энг биринчи ер' азоби-ла,
Энг биринчи тўккан ёшимни
Қабул айла, ол гўзал, буни,
Ёрит умрим саодатини.
Қулоқ солгил оҳу зоримга:
Биргина сўз билан мени сен
Яна кўкка қайтароласан.
Эй паризод, қизған ҳолимга;
Ишқинг эзгу либосин кийиб,
Ёвузлиқдан дилимни тийиб,

У даргоҳда порлоқ нур каби,
Янги малак, ёш бир ҳур каби
Қайта яшар эдим мен у чоғ,
Раҳминг келсин, аҳволимга боқ,
Ялинаман, тинглагил мени,
Асирингман, севаман сени!
Сени аввал бир йўл кўрдиму
Ажалсизлик, ҳокимлигимга
Утли нафрат, қарши бир туйғу
Чақмоқ каби тушди дилимга,
Беихтиёр, ерниңг ярми ғам,
Шодлигига ҳасад қилдим мен;
Сендей яшаш истадим мен ҳам,
Сенсиз уни фано билдим мен,
Қонсиз қалбим жимиirlаб кетди,
Умидли нур жонланди унда.
Бир дард эски яра тубида
Илон каби қимирлаб кетди,
Сенсиз нима бу абадият?
Сенсиз нима менга мулк, ният?
Қуруқ сўздир, тутмас асадир,
Худоси йўқ кенг калисадир.

Т а м а р а

Эй, маккор руҳ, чекил, эй беор,
Инномайман душманга, йўқол!
Парвардигор... Ҳайҳот! Бу не ҳол!
Сифингани йўқ менда мадор...
Ҳалокатли оғу бошимни
Ўраб олмиш, тўкар ёшимни!
Эй ҳийлакор, не керак сенга?
Тингла, мени хароб этасан!
Сўзинг оташ, заҳардир менга,
Гапир, нечун мени севасан?

Д е м о н .

Эй, гүзал қиз, нечунми?— Ҳайҳот,
Билмам!.. Янги ҳаётга тўлиб,
Янги ишқнинг асири бўлиб,
Сенда кўриб баҳтимга нажот,
Жаҳаннамнинг оғир тошини
Жиноятли бошимдан отдим,
Ҳечга бутун ўтмишни сотдим,
Кел, дардимнинг қил иложини.
Шу қоп-қора кўзларинг малак
Ҳам дўзахим, ҳам жаннатимдир
Қувфиндини этма кўп ҳалак,
Олов тушган қалбини тиндир,
Тингла мени, ишон, рост билан
Бу ерда йўқ эҳтирос билан,
Сени шундай севаманки, мен,
Асти бундай севолмайсан сен:
Барча ўйим, барча ниятим,
Очиқ кўнглим ва ҳамиятим,
Шаъну шавкат, ҳукмдорлигим,
Бутун умрим, бутун борлигим —
Ҳаётим-ла, севаман, гўзал,
Юрагимга суратинг азал
Ўрнатилмиш эди илгари.
Ажралмасдан мендан ҳеч қачон
Кўз олдимда яшиаб у ҳамон
Бирга юрган эди, эй пари!
Бу ширин ном азал бор эди:
Кўпдан менга ҳаяжон солиб,
Кеча-кундуз ҳушимни олиб,
Қулогимда майнин тор эди,
Масъуд кунларимда жаннатда
Сен билан мен эдим фурқатда,
Оҳ, агар сен билсайдингки, қиз,
Бутун умр — асрлар беиз,

Хузур қилиш ва азоб чекиши,
Евузликка мақтov кутмаслик,
Яхшиликтек эҳсон кўрмаслик,
Ўзинг учун яшаш, энтикиш,
Бу абадий курашда яна
Бекелишув ва бетантана
Кун ўтказиш — қандай оғир иш!
Ҳам ачиниш, ҳам ачинмаслик
Ҳар нарсани англаш ва сезиш,
Ҳеч нарсани кўзга илмаслик,
Ҳаммасидан таҳқир-ла безиш!..
Лаънатини ёғдириб худо,
Даргоҳидан айлагач жудо,
Табиатнинг қучоги бутун
Муздай совиб қолди мен учун.
Кўз олдимда ястаниб шунда
Мовийланди коинот; унда
Кўпдан менга таниш, зийнатдор
Сайёralар тўпини кўрдим.
Олтин тоҷ-ла учарди улар.
Оҳ, на хўрлик, баридан сўрдим,
Ҳеч биттаси назар солмади.
Эски дўстни таний олмади.
Шунда қаҳрим келиб уларни,—
Ўзим каби қувғиндиларни
Рўбарўга чақирдим. Бироқ,
У ёвуз юз, ёвуз кўзларни,
Эвоҳ! Таний олмадим у чоқ.
Бу аҳволдан қийналдим ёмон:
Ваҳимага тўлиб шу замон,
Қанотимни силкиб йўл олдим,
Қайга? Нечун? Ўзим билмасдан,
Эски дўстлар кўзга илмасдан,
Унудилар... Мен якка қолдим:
Шундан кейин жаҳон мен учун
Беҳишт каби тор ўлди бутун,

Оқимнинг ҳур истаги билан
Борар жойин, манзилин билмай,
Бесукуну ҳамда беелкан
Оқиб кетаётган кемадай;
Гоҳи пайтлар саҳарда ёлғиз,
Кўк гумбазда қорайиб юрган,
Тўрт тарафга ўзини урган,
Худо билсин, қайдан, қай сари
Тиним билмай бемақсад, беиз,
Учган булут парча сингари
Мен ҳам учар эдим бекарор,
Ҳамдам излаб ўзимга зор-зор!
Инсонга кўп ҳоким бўлмадим,
Ўргатмадим гуноҳларга кўп.
Яхшиликни тамом хўрладим,
Одилликни ерга урдим хўп.
Узоқ эмас... Тоза имоннинг
Алангасин ўчиридим осон...
Меҳнатимга арзирми ҳеч он
Аҳмоқ, мунофиқи инсоннинг?
Мен қийналдим, жаҳондан бездим.
Тоғлар аро беркиниб кездим.
Худди кўкдан отилган юлдуз —
Тун қўйнидан дайдидим ёлғиз,
Танҳо йўлчи тунда йироқдан
Макрим билан бир ўт кўрарди,
Отини тез унга буради.
Бориб-бориб баланд қирғоқдан
Жаҳаннамга тўнтариларди,
О! Бекорга фарёд қиласарди,
Жар тошлари ботарди қонга...
Парча-парча бўлган инсонга
Эътиборсиз кулиб боқардим,
Шодланардим, қанот қоқардим,
Аммо тезда ғазабнинг қора
Бу ўйини ёқмасдан қолди,

Қон сайлидан күзларим толди!
Мен исёнкор табиат аро
Дил зорини босмоқчи бўлиб,
Бузуқ йўлдан қочмоқчи бўлиб,
Унутилмас нарсаларни ҳам
Унумоққа онт ичиб маҳкам
Бор оламдан тамом жирканиб,
Кучли бўрон билан урушда,
Чақмоқ, туман ичра бурканиб,
Қуюнларни ўйнаб буришда,
Булутларнинг устида учдим,
Кенг фазонинг қўйинини қучдим,
Келиб кетган ҳамда келгуси
Одамларнинг барча қайғуси,
Барча меҳнат, барча кулфати,
Барча чеккан ғам, уқубати,
Ҳаммасини жам қил ўзингга;
Сўнгра менинг ҳали сўлмаган,
Оlam унга иқрор бўлмаган,
Танилмаган зўр азобимдан
Бир лахзани келтири кўзингга...
Улар нима бунга нисбатми?
Одам недир? Недир иш, умри?
Келиб кетган ва келиб кетар...
Умид борки, ҳукмдор тангри,
Ҳукм этса ҳам афв эта олар!
Менинг қайғум бўлса, муттасил,
Шу ердадир, ҳеч қачон ўлмас,
У мен каби абадий, асл,
Мендеқ унинг охири бўлмас!
У ажралмас, мен билан яшар,
Гоҳ илондек ўйнар, тўлғанаар,
Гоҳ оловдек куйдириб ёнар,
Гоҳ тош каби фикримни босар,—
Ўлган умид, ўлган эҳтирос
Қабридир у. Асти бузилмас!..

Т а м а р а

Қайғуларынг не керак менга?
Бас қил дедим, бас дедим сенга.
Гуноҳкорсан...

И б л и с

Сенгами, ҳур қиз?

Т а м а р а

Эшитарлар...

И б л и с

Танҳомасми биз?

Т а м а р а

Худойим-чи?

И б л и с

Бизни кўрмас у,
Қўк билан банд, ерни сўрмас у.

Т а м а р а

Жазолар-чи, дўзах ўти-чи?

И б л и с

Ҳеч гап эмас, тинглагин пича,
Сен сазамни урмасанг ерга
Дўзахда ҳам бўлармиз бирга.

Тамара

Эй туйқусдан йўлиққан, дўстим,
Ким бўлсанг бўл, бари бир жўшдим,
Роҳатимни мангу йўқотиб,
Ажаб мажхул фараҳга ботиб,
Ихтиёrsиз тинглайман сени,
Агар борди алдасанг мени,
Сўзинг ёлғон бўлса мабодо...
Бу на шараф! Раҳм эт, эй худо,
Менинг кўнглим сенга не керак?
Сен кўрмаган барча қизлардан,
Чирой шоҳи у юлдузлардан
Наҳот кўкка мен қимматлироқ?
Улар ҳаёт! Ҳаммадан гўзал,
Таърифи йўқ гул чиройларин
Ердагидек қизлик жойларин
Ўлим қўли бузмаган азал.
Йўқ! Сен менга қасамёд айла,
Ўйларингдан кеч, барбод айла,
Кўрасанми ғам чекаман мен,
Хотин ҳиссин кўрмоқдасан сен!
Юрагимда шубҳа бор сенга...
Аммоқи сен барчасин туйдинг,
Ҳаммасини биласан, сўйдинг,
Раҳминг келар албатта менга!
Онт ич... ёвуз бисотингдан кеч,
Ваъда берғин, инонтири, уқтири,
Наҳот, бўлак бузилмаган ҳеч
На бир қасам, на ваъда йўқдир?

Иблик

Онт ичаман, хилқатнинг боши,
Ҳамда унинг сўнг нафаси-ла,
Жиноятнинг уятли тоши,

Ҳақиқатнинг тантанаси-ла!
Онт ичаман, зафар орзуси,
Инқирознинг қайғуси билан,
Васлинг билан ҳамда бўлғуси
Дардли ҳижрон қўрқувси билан,
Онт ичаман, муте руҳлару,
Дўстларимнинг тақдирлари-ла,
Менга душман малакларнинг у
Қонсираган шамшарлари-ла,
Онт ичаман, кўк-ла, дўзах-ла,
Ер санами сан-ла ва ҳақ-ла,
Сеңинг сўнгги бир нигоҳингу
Энг биринчи ёшинг, оҳингу
Лабларингнинг гул дамлари-ла,
Ипак сочинг бурамлари-ла,
Онт ичаман, айш-ла, кулфат-ла,
Онт ичаман, бор муҳаббат-ла,
Эски ўчдан тамом воз кечдим.
Кечдим мағрур ўйлар бағридан.
Бундан бу ёқ мақрим заҳридан
Йўлдан озиб қийналмас ҳеч ким!
Энди осмон билан келишмоқ,
Севмоқ сифинмоқни истайман.
Энди эзгуликка эришмоқ,
Унга инонмоқни истайман.
Энди бутун бу оламдаги
Касофати руҳимни қувай
Кўз ёшим-ла пешонамдаги
Кўк, бу дунё тинч ва воқифсиз
Чечаклансин, гулласин менсиз!
О! Ишонгил: Шу замонгача
Висолингга етишиб, сени
Англай олган фақат менгина.
Оёғингга — ҳокимлигимни,
Эрку, ишқу то имонгача
Тўкиб солган фақат менгина.

Ишқингии қиз, ҳадядек букун.
Мен кутаман, айла ҳамият:
Бир марҳамат, бир онинг учун
Қурбон сенга бу абадият.
Йўлларингда, эй тоза санам,
Овораман, қалби куюкман,
Гараздаги каби ишқда ҳам
Вафодорман, инон, буюкман.
Фалакларнинг озод ўғлимани,
Сени кўкка олиб кетаман.
Бу жаҳонга хоқон этаман,
Энг биринчи ёрим бўлурсен,
Ўша ердан, эй гўзал пари,
Гўзаллиги умрсиз бўлган,
Жиноятга, ўлимга тўлган,
На севгида ва на нафратда
Бетаҳлика яшолмайдиган
Ўз нафсидан ошолмайдиган,
Майда эҳтирос-ла — ғафлатда
Қолганларнинг макони — ерга,
Разолат-у, ғам кони — ерга
Қизғанмасдан назар соларсан,
Нафрат билан ўйга толарсан.
Билмайсанми ҳалига довур
Одамларнинг ишқи нелигин?
Қон мавжидир, билмасанг — билгин,
Лекин, кунлар ўтар, қон совур,
Эй гўзал ёр, жавоб бер менга,
Айрилиққа, кўз ёшларингга,
Янги чирой, алдашларингга,
Хаёлларнинг ҳоҳиш эркига,
Ҳорғинликка, хафаликка ким —
Жиндек қарши туралар? — Ҳеч ким!
Йўқ! Сен учун, эй севимли ёр,
Тор донра ичра лолу зор
Кундош дағалликка қул бўлиб,

Қайғу билан ҳасратга тұлиб,
Юраксиз ва совуқ инсонлар,
Мугамбир дүст, ёвуз душманлар,
Самарасиз тилак, құрқувлар
Бүш ва оғир меңнат, қайғулар
Орасида гулдай сўлишни,
Бекорларга хароб бўлишни
Тақдир азал ёзмаган асло,
Бундай лаҳад қазмаган асло.
Баланд девор остида ғамгин,
Одамлардан, худодан нари
Ибодат-ла ахтариб таскин,
Беэҳтирос сўнмайсан қари.
Йўқ! Йўқ! Сени ажойиб хилқат,
Бошқа олам, бошқа бир қисмат,
Бошқа азоб, бошқа ҳаяжон —
Кутмакдадир, сен менга ионн.
Ташла, эски орзуларни сен:
Унут унинг ҳар нарсасини,
Эвазига очиб берай мен
Мағрур идрок дарвозасини,
Менга тобе руҳларни бутун,
Оёғингга чўқтирайин тиз,
Сеҳр тўла малаклардан қиз,
Жориялар берай сен учун.
Сенга аatab Шарқ Юлдузидан
Олтин жиға узиб берайин,
Шабнам териб гуллар юзидан
У жиғага тизиб берайин.
Кун ботишнинг лаъли нуридан
Бўйларингга ленталар ўрай.
Атрофингда ҳаволарни ман
Хушбўй нафис билан тўлдирай,
Қулофингни ажиб куй билан
Сира тинмай эркалатай мен,
Фирузадан, каҳраболардан

Кошоналар тайёрлатай мен,
Денгизларнинг тубларин қучай,
Булутлардан баландга учай,
Ер неъматин сенга тутай қиз,
Фармонингга йиғлаб чўкай тиз,
Севгин мени!..

XI

Ва у оҳиста
Ўтдай ёнгац лаблари билан
Қизнинг худди хандони писта
Лабларига ёпишди бирдан.
Қиз ялинди. Ёлғон сўз билан
Аллади у, ишонтириди у;
Ёниб турган кучли кўз билан
Тикка боқди ва ёндириди у.
Ханжар каби қоп-қора тунда
Ҳеч давосиз чақнади шунда.
Ҳайҳот! Ҳайҳот! Ёвуз руҳ яна
Яна бир йўл қурди тантана!
Қиз кўксига унинг бўсаси
Ҳайҳот! Ўлим заҳарин қуйди.
Қизнинг дод деб чинқирган саси
Тун тинчлигин ташвишга қўйди.
У товушда муҳаббат, азоб
Ёлворишу гина, изтироб,
Ёш умр-ла алвидолашиш,
Оlam билан сўнг жудолашиш —
Ўлим деган хабар бор эди,
Бу энг сўнгги оҳу зор эди.

XII

Шу вақтда тун қоровули
Тақиллатиб шақилдоғини,
Ҳар ён тутиб динг қулғини

Одат қилган ҳар куни йўли —
Тикка девор айланасида
Ёлғиз кезиб юрар эди тек.
Бирдан чўчиб, шарпа сезгандек
Қиз ойнасин шунда пастида
Ҳайрон бўлиб тўхтади қолди,
Атрофига тинч қулоқ солди,
Боқар экан у жимжит тунга
Икки лабнинг чўлл-чўлл бўсаси,
Заифона қийқириқ саси
Эшитилгандай туюлди унга,
Чол чўчиди, дили увшди,
Юрагига кир шубҳа тушди.
Лекин тинди ҳаммаси шу чоқ,
Фақат майин шабада йироқ
Япроқларнинг зорин бу ёқقا
Келтиради узоқ ерлардан.
Тоғ дарёси қора қирғоққа
Сўйлар эди ўтмиш сирлардан.
Вахим босди, у чол қўрқарди,
Ичдан алланелар ўқирди.
Ёвуз руҳни, қора арвоҳни,
Хаёллардан қувиб ташлай деб,
Ўйларидан ёмон гуноҳни
Дуолар-ла ювиб ташлай деб,
Дир-дир титраб ўнг қўли билан
Чўқиниб у илтижо этди,
Индамасдан, ўз йўли билан
Шошилганча тез юриб кетди.

XIII

Ухлоқ пари каби беозор,
Тобутида ётар эди қиз,
Оппоқ юзи, у гулдай узор,
Қафандан ҳам оқ эди... Эсиз,

Юмилишди киприги мангу...
Лекин киприк остидаги у
Мудраб ётган кўзлар уйғоқ деб
Ё ўпиш, ё кунга илҳақ, деб
Ким ўйламас эди боққандা,
Жигари ёш бўлиб оққандা?
Аммоқи, у кўзларга қуёш
Олтин нурни қуярди бекор,
Йиғлаб ўпид қавму қариндош;
Дил-дилидан қуярди бекор,
Йўқ! Қаттиқдир ўлимнинг дасти,
Уни ҳеч ким бузолмас асти!

XIV

Тамарани хуррам кунлари
Байрамда ҳам ҳеч қачон бу хил
Ясан билан кўрмаганди эл
Усган ерин сарин гуллари
Эски урф-одат бўйича
Қиз устинда ҳид сочишарди,
Улник қўлда қолган кўйича
Гўё ер-ла хайрлашарди.
Эҳтиросга тўла юзида
Улимдан ҳеч асар йўқ эди.
Унга боққан киши ўзида
У тирик деб кўнгли тўқ эди.
Унда мармар каби ҳам сезги,
Ҳам ақлдан, ҳисдан бегона,
Улим каби сирли ва эзги
Бир чиройдан борди нишона,
Лабларида ажиб бир кулги
Қотиб қолмиш эди беозор,
Диққат билан боққан кўзга у
Талай ғамдан берарди ахбор:
У кулгига ҳаётда жудо
Бўлаётган дилнинг нафрати.

Энг сүнгги ўй, сүнгги нияти
Хамда ерга сассиз алвидо,
Деган каби бир ҳол бор эди;
Қайғусига олам тор эди.
У бурунги ҳаёт кулгиси
Беҳудага қолдирмишди из,
Энди уни не қиласарди қиз,
Ҳоким экан ўлим уйқуси?
Бир кулгининг бир ўхши бор.
Кеч тушгаңда, қүёш ботгаңда,
Денгизда зар эриб ўтгаңда,
Қазбек узра кумуш каби қор
Бирпас асраб шафақ нурини
Иилтиллайди узоқдан қиё,
Аммо ярим жонли бу зиё
Еритмайди кимса йўлини!..

XV

Қўни-қўшни, қавм-қариндош
Ғамли сафар учун йифилган,
Қўкси қисиб, дами тиқилган
Қари Гудал кўзларидан ёш,
Фарёд қилиб йифлаб, зору зор,
Сочларини юлиб, сўнгги бор
Оқ отига минди, кўзгалди —
Барча мозор сари йўл олди.
Йўл олисдир, тинмай бирма-бир
Уч кеча-уч кундуз чўзилар.
Боболарин ёнида улар
Тамарага қазмишлар қабр.
Қишлоқларни ўт қўйиб босган,
Ғарибларни талаган, осган
Гудалнинг бир ўтмиш авлоди
Қўкка чиқиб фифони — доди
Касал бўлиб ётиб қолганда,

Гуноҳларга ботиб қолганда
Айбларини ювмоқ қасдида
Фақат бўрон ўйнаган, учган,
Қарчиғайлар зирвасин қучган
Қоя узра, булут пастида
Уругига айлаб нишона
Солмоқ бўлган эди бутхона,
Тезда Казбек қорлари аро
Бир калисо ясалди танҳо
Суяклари унда бўлди жо,
Ўша баланд қоя сал ўтмай
Гўристонга айланди базўр,
Кўкка қанча яқин бўлса гўр,
Гўё бир оз иссиқ бўлгандай?
Одамлардан нарида ҳар дам
Гўё сўнгги уйқу бузилмас...
Бекор! Ўтган севинч, ўтган ғам
Ўлганларниң тушига кирмас...

XVI

Бир фаришта мовий самодан
Олтин қанот қоқиб ўтарди,
Ул гуноҳкор жонни дунёдан
Қучоғида олиб кетарди.
У юпатиб гуноҳ қизини
Шубҳаларип қуварди уидан.
Гуноҳ билан азоб изини
Кўз ёши-ла юварди уидан:
Жанинат саси олисроқ ердан
Эшитиларкан уларга, бирдан
Уларниң ҳур йўлларин кесиб,
Худди кучли шамолдек эсиб
Дўзахи руҳ гувиллаб учди,
Қуюн каби самони қучди.
У довулдек кучли эди-ю,
Чақмоқ каби ялтирас эди,

Гуурланиб тентакларча у:
«Қиз меники! Йўқол сен!»— деди.
Тамаранинг гуноҳкор жони,
Ваҳм билан тўлиб ҳар ёни
Фариштага ўзини урди.
Дуо ўқиб қалтираб турди
Келажакнинг тақдири шу чоқ
Ҳал бўларди: чунки у тағин
Ғазаб билан солиб қовоғин
Қиз олдидা ёймиши қучоқ,
Аммо уни, эй парвардигор,
Шу чоқда ким таний олурди?
Қандай ғазаб билан у ғаддор
Аччиғланиб назар солурди.
Тўлмиш эди буткул сўнгги йўқ
Душманликнинг ўлим заҳри-ла
Юзларидан гўрга хос совуқ
Еғар эди ёвузлик, ҳийла,
«Кет шубҳалар, қора руҳи, кет!»—
Деди осмон элчиси унга:
«Кет, эй беор, чекил, эй безбет,
Энди сенинг ҳаддинг йўқ бунға!
Етар шунча тантана қурдинг,
Етар шунча сен йўлдан урдинг,
Энди ҳукм соати етди,
Парвардигор қатъий амр этди!
Утди унга синов кунлари,
Утди унга азоб тунлари,
Еринг фоний кийими билан
Шар занжири ечилди ундан.
Билгил! Уни кўпдан кутардик,
Кўпдан унга биз кўз тутардик,
У шундайин руҳлардандики,
Улар учун ҳаёт — бир дамдир,
Бетасалли, бир онли ғамдир,
У шундайин руҳлардандики,

Раб уларнинг жонли торини
Яратмишdir сарфлаб борини,
Улар асли дунё учунмас,
Ва дунё ҳам улар учунмас!
Қаттиқ баҳо билан сермеҳнат
Шубҳаларин ювди у бутун.
У қийналди, севди. У учун
Энди ишққа очилди жаннат!»
Ёвуз руҳга хўмрайиб, боқиб,
Ул фаришта кенг нафас олди,
Севинч билан қанотин қоқиб,
Кўк денгизи ичра йўқолди.
Мағлуб бўлган иблис шу замон
Тентакхона тилакларини,
Орзулару истакларини —
Ҳаммасини қарғаб беомоң
Яна мағрур, бир ўзи якка
Бурунгидек, беишқ, бепакка
Мулзам бўлиб, қайғуга толди,
Бу жаҳонда тентираb қолди!
Ҳалиғача тоғ ёнбағрида
Қойишаур водийси узра
Қуюқ булут, туман бағрида
Узоклардан кўриниб хира
Ғамгин назар ташлаб тўрт томон
У хароба туради ҳамон.
Ўша ҳақда болалар учун,
Ҳикоялар сақламиш кучин...
Рўё каби у тилсиз ҳайкал,
У сеҳрлик куңлар гувоҳи,
Қоп-қорайиб кўринар сал-пал
Дарахтларнинг ичидан гоҳи,
Пастда овул чечак отади;
Ер ям-яшил гуллаб ётади,
Гувиллаган товушлар пастда.
Тоғдан тоққа урилар аста,

Пастда майин шабада елар,
Узоқлардан карвоилар келар,
Күпикланиб, ярқираб ирмоқ,
Қуий тушмай, сакрайди ҳар ёқ,
Бегам бола каби табиат,
Ҳамиша ёш; шүх ҳаёт билан
Қуёш, баҳор, паботот билан
Күнгил очиб, ўйнар ҳар соат...
Бир замоцлар павбати билан
Ўз даврини кечирган сарой,
Худди дўсту оиласидан
Жудо бўлган, айрилган гадой,
Раиги ўчган, ғамгин боқади,
Кўнгилларни ўтда ёқади,
Унинг янги яшовчилари
Ой чиқишин кутиб туралар;
Бу уларниг ҳур байрамлари,
Чирқиллашиб, ўйнаб юралар,
Янги роҳиб, қари ўргимчак
Уя тўқир сайрашиб чик-чик.
Зангори, кўк калтакесаклар
Майдо тошлар ҳамда кесаклар
Орасида чиқишиб шомда,
Гизгизлашиб ўйнашар томда,
Астагина инидан илон
Зинапоя устига чиқар;
Гоҳ кулажак бўлиб бир замон
Қалласини пинжига тиқар;
Гоҳ узайиб, ўтган замонда
Катта уруш пайти майдонда
Эсдан чиқиб қолган қиличдек
Қимиrlамай ётиб олар тек...
Бари ваҳшат; ўтган йиллардан
Ҳеч бир ерда из йўқдир беном:
Асрларнинг қўли булардан
Секин-секин ўчиришиш тамом.

Тили йўқдир, сўзлай олмайди,
Ҳеч нарсани эслатолмайди,
На шуҳрати Гудал отидан,
На севикли қизи зотидан.
Аммо улар кўмилган мозор?
Зирвадаги бутхона омон.
Оллоҳ паноҳида беозор,
Булут ичра кўринар ҳамон,
Эшигидা қоровул бўлиб,
Бошдан-оёқ қорга кўмилиб,
Темир совут ўрнига мангу
Муз кийиниб қотиб турган у
Сақлагувчи гранит тошлар
Атрофига совуқ кўз ташлар...
Кўчай деган кўчиклар мудраб,
Совуқ уриб, музлашиб, титраб
Тўрт атрофда шалолалардек
Осилишиб турадилар тек!
Бўрон соқчи бўлиб юради,
Деворларнинг чангин суради,
Қўшиқ айтиб бақирап гоҳо,
Соқчиларни чақирап гоҳо.
Бир ажойиб калисо бор деб,
Қавказ тоғларида турар деб,
Оқ булутлар шарқдан елишар:
Сажда қилмоқ учун келишар,
Аммо кўпдан бу гўрлар узра
Ҳеч ким келиб йиғламас сира.
Тунд Казбекнииг баланд қояси
У ўлжани сақлар, кўз узмас.
Одамларнинг мангу ноласи
Уларнинг тинч уйқусин бузмас.

ОТАШНАФАС ШОИР

Усмон Носирнинг ижод майдонига кириб келиши худди майдонда зўрлигини кўрсатиб тапилган ва ҳаммани ҳайратда қолдирган паҳлавонни майдонга кириб келишига ўхшар эди. Ҳа, у ижод майдонига ёшгина ва тез кириб келди-ю, кичкина жуссаси билан жуда катта юк кўтарди. Қисқа муддат 6—7 йил ичидаги бешта шеърлар тўплами «Қуёш билан суҳбат» (1932), «Сафарбар сатрлар» (1933), «Тракторобод» (1934), «Юрак» (1935), «Меҳрим» (1936) ва уч достон «Норбўта», «Нахшон», «Шоир» ҳамда тўрт драма «Атлас», «Зафар», «Сўнгги кун», «Душман» асарларини яратди.

Бадий таржима соҳасида Н. А. Добролюбовнинг «Ҳақиқий кун қачон келади?» В. И. Киршоннинг «Улур кун» драмасини, А. С. Пушкиннинг «Боқчасарой фон-тани», М. Ю. Лермонтовнинг «Иблис» йиғмаларини, яна Пушкин, Лермонтов, Гёте, Байрон ва бошқа классик шоирларнинг бир қанчадаги шеърларини ўзбек тилига таржима қилди.

Усмон Носир ўзбек шеърнинда ўзига хос ўрини эгаллади ва ўзидан кейинги ёш ижодкор авлодларга байроқдор бўлди. Унинг бу байроқдорлиги ижодининг мафтункорлигига эди. Усмон Носир асарларини катта авлод ҳам, ўрта авлод ҳам, ёш авлод ҳам ҳамиша кузатиб борар ва интиқлик билан ўқишга шошилар эди. Унинг шеърлари оғиздан-оғизга ўтиб борди. Ҳозиргacha шоирлар ва муҳлислар унинг шеърларини ёддан ўқийдилар.

Усмон Носирнинг таржиман ҳолини ёритишда баъзи чалкаш фикрлар мавжуд. Бу фикрларга аниқлик ки-

ритиш учун бу ҳақда муфассалроқ маълумот беришга тұғри келади.

Усмон Носир 1912 йил 13 науябрда Наманган шаҳрининг «Чуқур күча» дәхасида косиб мулла Маматхұжа Мұхаммадхұжа ўғли онласида туғилди. Усмон икки ёшлигіда отаси вафот этади. Онаси Холамбиби ҳам илмли, саводли аәл бўлгани учун Усмоннинг тарбиясига катта аҳамият билан қараб, ўғлига китоблар ўқиб берар, эртаклар айтиб уни завқлантиради. Шунга ўрганган Усмон кейинчалик ҳам доим онасини эртак айтишга ва китоб ўқиб беришга мажбур қиласар әди. Усмоннинг адабиётга ҳавас қўйишига аввало онаси сабабчи бўлган.

1916 йилнинг охирлари 1917 йилнинг бошларида Холамбиби Наманган пахта заводининг ишчиси Носирхұжа Масодиқовга турмушга чиқади. Тез орада инқиlob ишларига аралашган Носир Масодиқов Қўқонда жойлашган штабга чақириллади. Шу сабабдан оила Қўқон шаҳрига кўчиб келади. Қўқонда Холамбиби яна уч фарзанд — уч қиз кўради: Равзахон, Роҳатхон, Инобатхон. У сингилларини жуда яхши кўриб, ардоқларди. Айниқса, онасини қадрлар, ёши улғайганда ҳам худди гўдаклардек унинг бағрида эркаланиб яйради. Усмон дастлаб бошланғич мактабда ўқиди. Ундаги ўқишига бўлган интилишни кўрган қариндошлари Усмонни «Дорилшафақа» деб аталган Қўқондаги З-интернатга ўқишига олиб бордилар. (Уша йиллари партия ва ҳукуматимиз болалар тарбиясига ғамхўрлик қилиб ётиб ўқийдиган мактаб-интернатлар ташкил қилган әди.)

Шу интернатда тарбияланган кўпчилик болалар келажакда таниқли кишилар бўлиб етишди. Ўзбекистон Фанлар Академиясининг собиқ президенти, академик Убай Орипов, академик Жўра Сандов, Тожикистон ССР Министрлар Советининг собиқ раиси Абдулаҳад Қаҳхоров, СССР ҳалқ артисти Ҳалима Носирова, таниқли ёзувчилар Абдулла Қаҳхор, шоирлар Ҳасан Пўлат,

Амин Умарий, Темир Фаттоҳ ва бошқалар шулар жумласидандир.

Усмон бошлангич мактабда ҳам, интернатда ҳам яхши ўқирди. У зийраклиги, илмга интиқлиги ва шитилувчанлиги туфайли тарбиячи-ўқитувчиларининг ҳам эътиборини ўзига тортган эди. Интернатда ўзбек, шарқ, рус ва гарб адабиётлари ўқитиларди. Усмон бу дарсларни мороқ билан тинглар ва ёзувчилар асарларини тишмай мутолаа қилди. Усмонда адабиётга бўлган қизиқиш борган сари кучайиб, ўзи ҳам ижод қилишга киришди. Шеърлар, ҳикоялар ёзди. У интернатдан II-босқич деб аталган тўлиқ ўрта мактабга кўчди. Бу мактабда ўқиган йиллари ижодда ҳам, жамоат ишларинда ҳам янада активлашди. У 1927 йилда комсомол сафига кирди. Шу мактабга тез-тез келиб ўқитувчи ва ўқувчилар билан суҳбатлашиб турадиган Ҳамза Ҳакимзода Ниёзийга ўқитувчилар Усмонни «Талантли ёш шоиримиз», деб таништирилар. Ҳамза Ҳакимзода Усмон шеърларини ўқиб, севиннуб уни рағбатлантириди.

Усмон 1929 йилда ўрта мактабни битириб шу мактабни битирувчилар билан Ленинградга эксперсияга борди, у ердан катта таассурот олиб қайтди. У Қўқонда очилган педкурсда ўқитувчи ва илмий мудир бўлиб ишлади. 1930 йилда Усмон Темур Фаттоҳ билан Москвага борниб кинематография институтининг сценарий факультетига кириб ўқиди. Лекин у ерда касал бўлиб Қўқонга қайтди ва яна ўқитувчилик қилиб 1932 йилда Самарқанддаги педакадемия (ҳозирги Сам Ду)нинг тилядабиёт факультетига кириб ўқиди. Университетда таълим олиб юрган йиллари устоз шоир сифатида ёш қаламкашлар Адҳам Ҳамдам, Назармат, Насрулло Даврон, Норчучук, Сайд Назар, шу сатрларининг муаллифи ва бошқаларга ижодий ёрдам бериб турди.

Усмон Носир Совет Иттилоғи бўйлаб сафар қилиб турар эди. Узоқ Шимол, Қавказ, Арманистон, Озар-

байжон бўйлаб қилган сафарларидан олган таассуротлари бадиий асарларга айланди.

Усмон Носир ҳақиқатгўй, ўз фикрига содиқ ва шу йўлда жуда ўжар ҳам эди. (У университетда обрўли бир ўқитувчи билан қаттиқ хафалашиб қолди. У ўқитувчи кўп ўтмай қамалди.) Шу туфайли Усмон университетнинг охирги курсини ташлаб, 1935 йилда Тошкентга келди. У «Ёш Ленинчи» газетаси редакциясида ишлади ва Тошкентдаги адабий муҳитдаги ижодий ишларда актив қатнаша бошлайди. Ўзбекистон Ёзувчилар союзида Усмон Носир ижодининг 10 йиллигига бағишиланган ижодий кечада ўтказилди. 1937 йилда Москвада бўлган ўзбек санъати ва адабиёти ўн кунлигига ҳам Усмон Носир қатнашди ва ўша кунларда СССР Ёзувчилар союзининг А. С. Пушкинга бағишиланган IV пленумида бир гурӯҳ атоқли ўзбек ёзувчилари билан бирга иштирок этди.

Усмон Носирнинг бу ёруғ ҳаётдан, адабий муҳитдан, ижоддан айрилиб қолиш сабабини эслайдиган бўлсак, 1937 йилларда юз берган салбий воқеаларга ва Усмон ижоди ҳақида чалкаш, нотўғри фикрларга дуч келамиз. 1936 йилда ёзувчилар йигилишида Акмал Икромов «Усмон Носир ўзбек халқининг Пушкини, ўзбек адабиётининг ёрқин юлдузи», деб мақтаганилиги учун Икромов қоралангандан сўнг Усмон Носир ҳам орадан кетган эди. Усмон ижодидан иллатлар қидирнилди. Лекин улар қидирган ғоявий нуқсонлар топилмади. Уни қоралаш учун баъзи нғвогарларнинг оғзаки ёлғон-яшириқ гапларини ва Усмоннинг «Яна шеъримга» деган шеъридаги:

Бутун умрим сенинг бўйнингда
Саҳарда қон тупурсам майли.
Мен Мажнунман, шеърим сен Лайли

деган сатрларни рўкач қилиб «Нега совет шоири қон тупуриши керак экан», деб, шоирга ғоявий айб қўйил-

ди. Шеърнинг маъносига эътибор берилмади. Шеърда шонир ўз шеърига—ижодига бўлган ишқинни билдириб, сен учун сил бўлиб қон тупурсам ҳам майли, сен учун мен Мажнунман, сен Лайли, дейди. Шонир ижодидан топилган сиёсий хато, айб шу эди!..

Усмон Носир ҳақидаги иккинчи чалкаш, хато фикр Усмоннинг ўгай отаси ҳақидаги гаплардир. Усмон Носирнинг таржимаи ҳолини ёритишда адабиётшунос А. Ражабий иотўғри фикрлар юритган. У Усмон Носир ҳақидаги диссертациясида Усмоннинг ўгай отаси Носир Масодиқовни савдогар ва золим ота бўлган, деб таърифлайди. Усмон ўгай бўлганлиги учун ота уни уйига сифдиrmай интернатга берган, деб отани асоссиз айблайди. Ваҳоланки, Усмонни интернатга берган ота эмас, ўқимишли, илмли бўлган амакиси Ибоджон Масодиқов, иккинчидан, Носир Масодиқов ҳеч қачон савдогар бўлмаган. У ҳамиша давлат ишида бўлган ва Усмонга ғамхўрлик қилиб келган. Бу ҳақда Усмоннинг ўзи: «Отанам менга қанчалик меҳр билан қараган бўлса, мен уларга шунчалик меҳрибон эдим», деган эди. Шунинг учун ҳам Усмон ўгай ота номига ўтиб Усмон Носиров (Усмон Носир) бўлган.

Ражабий ўгай отани айблаш учун яна бир факт сифатида Усмоннинг «Қаро сатрлар» шеърини келтиради. Бу шеър Усмоннинг ўзи ҳақида эмас, интернатдаги бир етим бола ҳақида ёзилган эди. Бу шеърда, отасиз қолиб, етимча деб туртки егани, дарбадар бўлиб охири интернат бағрига кирниб қувноқ яшаганини ва инқилоб даврида акаси инқилоб қурбони бўлганини эслайди. Усмоннинг акаси бўлмаган. Шундан ҳам маълумки, бу шеър Усмоннинг ўзи ҳақида эмас эди.

Эй, бу майли. Яна эсимда
Кўчаларда оққаи дарё қон.
Мен билмайман, аммо тушимда
Шунда акамни кўрдим қурбон.

«Кетдим», деган, қайтиб келмаган,
Зулмга сабри чидалмаган.
Иигит эди, сўзлар эди рост.
Фақат шуни биламан холос,

дейди шоир етим боланинг тилидан.

Усмон Носир ота-онаси ва сингилларини 1936 йили Қўқондан Тошкентга кўчириб олиб келади. 1937 йилда онладан узоқлашиб, жудоликда юрган йиллари эса синглиси Равзахон қаттиқ касал бўлиб вафот этади. Уғил, қизни йўқотиб жудолик дарди билан яшаган она ҳам 1957 йилда вафот этади. Усмон синглиси Равзахонга бағишлиб «Сенга, синглим» деган шеър ҳам ёзган эди. Ҳозир икки синглиси Роҳатхон ва Инобатхонлар кўп фарзандли бўлиб яшамоқдалар.

Усмон Носир уйланишга улгурмади. Ундан онла ва фарзанд қолмади. Шонрнинг отаси Носир Масодиқов умр бўйи давлат ишида хизмат қилиб келган. У гражданлар уруши даврида ички ишлар бўлимида хизмат қилиб, босмачиларга қарши курашган. Кейинчалик у Узбекистон ССР Министрлар Советининг боғида директор ўринbosари, Шредер номидаги боғдорчилик институтида директор ўринbosари, сўнгги йилларда, 90 ёшида ҳам Сирдарёдаги қамиш заводида директор бўлиб ишлаб келди. У республика миқёсидаги шахсий пенсиянор бўлиб, 1975 йили 103 ёшда вафот этди.

Усмон Носир 1944 йил 23 марта Кемерово облас-тининг Мариинск шаҳри яқинидаги Суслово қишлоғида оғир касаллик билан 32 ёшида вафот этди.

* * *

Усмон Носир... Бу ном 20-йилларнинг охирида қулоққа иссиққина чалиниб, 30-йиллар бошида қулоқдан тилларга ва дилларга кўчди. Усмон—асарларини китобхонлар, қаламкашлар интиқлик билан кутадиган

шонрга айланди. Уни баъзилар «Тугма шоир» десалар, баъзилар «Табиатан шоир», дер эдилар. Бу йилларда Усмон Носир 20—21 ёшларда, ҳали табиатан бола эди. «Бола бошидан» дегандек ўтмишда ва ҳозирги замондаги машҳур кишиларнинг ёшлиги шундай ажабланарли ва ибратли ўтган. Уларнинг талант ва лаёқати ёшлигидан намоён бўлган. Улуғ доҳиймиз В. И. Лениннинг ёшлигини эслайлик. Навоий, Бобур, Пушкин, Горькийларнинг ёшлиги-чи? Улар ёшлигиданоқ катталар билан тенг ақлга, фаросатга, мушоҳадага, билимга эга бўлганлар. Улар жуда кўп нарсани билганлар ва жуда кўп ишлар қилганлар. Булар ҳаммаси қизиқиши, интилиш, билиш ва ижодий меҳнат самараси эди.

Усмон Носир ҳам мана шундай интилиш натижасида ижодда болаликдан танилди. Танилганда ҳам зўр талант бўлиб танилди. Бу танилишда шоирнинг табиатан шоирлиги, ижод сирини яхши билганлиги намоён бўлди. Усмон ўзи айтгандек «Гейне билан ўртоқ тутиган, Лермонтовдан кўмак ўтиган» шоир, рус ва жаҳон шеъриятининг мафтункор фазилатларини ижодий талқин қилиш билан мустақил овозга ва ўхшаши йўқ услубига эга бўлди.

* * *

Усмон Носир ижоди икки поғонада кўринди. Биринчи поғона шоирнинг адабиётга кириб келиш даври, 20-йиллар охиридаги ижоди эди. Бу бошланғич ижодидаёқ шоир давр билан ҳамнафас бўлиб, ўша йилларнинг ижтимоий воқеалари ҳақида тўлиб-тошиб шеърлар ёзди. Лекин бу шеърларда риторика ва воқеаларни публицистик ифодалаш кучли эди. Шунга кўра бу шеърлар шиор ва чақириқ характерида бўлиб, бадний жилвасизроқ кўринди. Лекин шундай бўлса ҳам уларда шоирнинг илиқ нафаси гупуриб турар эди.

Усмон Носир ижодида Ватан, халқ, дохий Ленин ва партия мавзулари етакчилик қилди. «Дилимдадир мангуга бутун», «Ленин сағанасига», «Хақиқат қалами», «Қишлоқ», «Пахтакор», «Терим зарборлари», «Душман», «Бодом гуллаган кечаси», «Хотин» каби шеърлар шоирнинг дастлабки ижод намуналаридан эди.

Усмон Носирнинг шеърларида дохий Ленин мавзузи жуда эрта, шоир ижодининг бошланишидаёқ ёритилган эди. Ёш шоир Ленин вафоти ҳақида «Дилимдадир мангуга бутун» деган таъсири шеъринни ёзди.

Шундан кейингиша мен англадим
Улим борлигини дунёда.
Шундан кейин ҳар куни уни кўрдим,
Юрагимда, ерда, ҳавода.
Ленин учун туғилиш куни бор-у,
Аммо ўлим куни йўқлигини.
Шундан бери дилимга ўт туташган
Хаёлимда ҳамон ўша кун.
Мен Ленинни дилимга кўмганман
Дилимдадир мангуга бутун.

Бу шеър инсоният дохийси В. И. Ленинга бўлган ёш шоирнинг эътиқоди, меҳри, дохий ҳақидаги тушунчасининг ифодаси эди. Шоир 1929 йилда Москвага бориб, Ленин мақбарасини кўргач, «Ленин мақбарасида» деган яна бир шеърини ёзган эди. Усмон Носир бу мавзудаги ижодини давом эттириб, 30-йилларда «Лениннома» поэмасини ёзди. Лекин бу поэманинг кириш қисми «1870» сарлавҳа билан шоир тўпламида эълон қилинди. Поэма бутун ҳолда топилмади.

«Хақиқат қалами» шеърида шоир 20-йилларда ҳам совет тузумига, янгича ҳаётга қарши ҳаракат қилувчи душманларни фош этаётган мухбирларни олқишлиайди.

Хақиқатнй ёзасан,
Борлиқни сен кезасан.
Золим күнглин эзасан
Эркін йўлни чизасан.

* * *

Ўсмон Носир ижодининг иккитчи погонаси 30-йилларнинг биринчи ярмида кўрнди. Маълумки, 30-йиллар ҳамма соҳадаги ишларимишинг тараққиёт даври бўлган эди. Бу йилларда партия-ҳукуматимиз туэган беш йиллик планларнинг дастлабки уч беш йиллиги муддатдан олдин—ўн йилда бажарилди. Янги давр, янги ҳаёт, янгича меҳнат завқи ёзувчиларни ижодда шоштириб қўйди. Улар зўр илҳом билан ижод қилдилар ва ўз асарлари билан халқнинг кўнглига кирдилар. Бу даврда ўзбек адабиётида шеърият етакчи, байроқдор бўлди. Бу жанрнинг дастлабки вакиллари қаторига Султон Жўра, Амин Умарий, Ҳасан Пўлат, Зафар Диёр, Эргаш, Зулфия каби талантли шоирлар келиб қўшилдилар. Шулар орасида ўзига хос ижодий услуб, ўзига хос овоз ва сермаҳсул ижоди билан шоир Усмон Носир ҳам кўринди.

Усмон Носир лирик шоир эди. Бу янги янгроқ лирика ўзбек совет шеъриятидаги лирик оҳангга янада жозиба бахш этди. Шоир лирикасидаги хусусиятлар шеъриятда лириканинг янги тури, лирикада бадний соддалик ва жозибадорликнинг энг яхши намунаси бўлиб қолди. Усмон лирикасидаги асосий хислатлардан яна бири — унда ҳиссият зўр эди. Шоир шу қайноқ ҳиссият билан ўз таассуротини юрак орқали баён қилар эди. Юракка мурожаат қилиши, юрак орқали ижод қилиши туфайли у юрак шоирни бўлиб танилди.

Юрак, сенсан менинг созим,
Тилимни найга жўр этдинг.

Күэзимга ойни беркитдинг,

Юрак, сенсан ишқбозим.

Шоир ўз шеърларининг сози юрак эқанлигини, шу тоз билан тили—овози ёқимли овоз бўлган найга жўр бўлганлигини айтади.

Усмон Носир лириканинг ҳамма турида: сиёсий лирикада ҳам, гражданлик лирикасида ҳам, интим лирикада ҳам нюёб намуналар яратди. Унинг барча турдаги лирикасида коммунистик ғоявийлик, халқчиллик етакчи тенденция бўлди. Шоир инсон баҳтини ҳаётда, ишда, курашда деб билди. Шунинг учун ҳам у ўзини ёш авлод сифатида ҳаётга, меҳнатга, курашга сафарбар қилди.

Мен комсомол,
Менга бахт турмушдандир,
Ишдандир.
Жавлон этишим курашдандир.
Мен севаман турмушни
Ишини,
курашни.

Яна шоир дейди:

Мен оддий ёш эмас,
Лекин оддийликдан воз кечган—
Мешкан: танноз ҳам эмас,
Мен «ким» қизил аскар,
Қўкрагимда Ленин значоги,
Қалбимда «Капитал» билан, партия.

Шонрининг дастлабки давр ижодидаёқ ғоявийлик, замонавийлик, тематик актуаллик, ранг-баранглик мавжуд эди. Шу билан бирга у илк ижодидаёқ ўз ғоявий позициясини аниқ белгилаб олган эди.

Кеч туғилдим, аммо
Қола олмадим,
Икки бўлак йўлнинг
Аросатида
Ҳар бир сўзим синфий,
Фалсафиј, фард
Синфиј онг ётади
Фаросатимда.
(«Мен ҳам бораман»)

Шоир шеърларидаги мана шу ғоялар кейинчалик риторик тусдан қутулиб, чиройли бадний либосда кўрина борди.

Усмон Носир ўз ижодини, ўз шеърини:

Сен юрагимнинг чашма сувисан,
Сен кўзларимнинг гавҳар нурлари
Сенинг баҳонгни ким сўраса де,
«Баҳом — умринг баҳосига тенг...»

(«Шеърим»)

деб баҳолаган йилдан бошлаб шоир ижодининг янги даври, янги оқими, янги тўлқини, янги оҳангни бошланди. Бу тошқин, бу оҳанг шоир ижодининг янги камолот босқичи эди. Бу босқичда у фалсафий фикрлашни, тे-ран мушоҳадани, воқеликни лирик тасаввур қилишини ўрганди. Бу хусусияти ўз шеърларига бадний содда ифодаларда сингдирди. Унинг лирикаси сиёсат, ижти-моий турмуш, нозик туйгу ва интим кечинмалар билан суғорилди. Булар юрак садоси бўлиб янгради ва меҳр ўти бўлиб оловланди. Шунинг учун ҳам шоир шу йиллардаги шеърий мажмуаларини «Юрак», «Меҳрим» деб номлади. Шу хилда унинг шеъри юрак бўлиб урди, юраги эса шеър бўлиб оқди ва Ватан ишқи билан ёнди.

Итоат эт!
Агар сендан

Ватан рози эмас бўлса,
Ёрил! Чақмоқда айлан сен,
Ёрил! Майли тамом ўлсам!

(«Юрак»)

Юракка қилингандар бу буйруқ, бу ҳукмнома шонир ижодининг ғоявий мундарижаси эди. Унинг дилрабо, майин интим лиркасида ҳам («Икки шеър», «Юрак», «Яна шеъримга», «Монолог», «Гуллар чаман», «Боғим», «Тифлис оқшоми», «Йўлчи», «Насимага деганим»), сиёсий лиркасида ҳам («Карвон боради», «Нил ва Рим», «1870», «Ёшлиқ», «Исройл») мана шу фикр ҳукмрон эди. Бу шеърлар 30-йиллардаги ўзбек шеъриятининг машҳур намуналари бўлиб қолди. Улар оғиздан-оғизга ўтиб, ҳамманинг ёдина қолган эди. Айниқса катта ва ўрта бўғин шонрлар Усмон Носир китобларида шеърларининг ҳаммасини деярли ёддан ўқишар эди.

Усмон Носирининг «1870» шеъри «Лениннома» достонининг кириш қисмидир. Буни «1870» деб қўйилиши доҳийининг туғилган йилини эслатади. Достоннинг бу кириш қисми шонрнинг «Мехрим» тўпламида берилган. Бу достон 13 минг мисрадан ошиқ бўлиб, шонр репресияга учраганидан кейин йўқолган.

Шонр достоннинг бу кириш қисмida Россиянинг Қоили ўтмишини, адолатсизликка қарши кўтарилган исёниларни, Стенька Разини, Пугачевларнинг аянчли тақдирини эслатди.

Волга, Волга — оч руснинг ёши,
Волга, Волга фиғонли дарё.
Қуёш гўё Разиннинг боши,
Кенг бағрингда ҳамон мағрур, о...

Унутилмас йилларнинг ёди
Некрасовни зор-зор йиғлатга०

Бурлакларнинг аччиқ фарёди
Тубларингга тош бўлиб ботган...

О, тили йўқ сарин тошларим
О, бақрайган совуқ мурдалар
Қўзғолингиз, оқар ёшларим,
Юрагимни алам бурдалар.

Уҳшатишларга қаранг! Волга дарёсини алам, фифон билан тўкилган қашшоқ рус халқининг кўз ёшига, қуённи Стенька Разиннинг кесилган бошига, бурлакларнинг фарёдини эса, уларнинг бағрига ботган тошга ўҳшатади.

Усмон Носир шеърларининг мавзуи, мазмуни, характери ва табиатига қараб адабиётшунос ИброҳимFaфуров Усмон Носирни «Йўлчи», деб атайди. «У ҳар бир шеърида бизга Йўлчи сиймосида гавдаланади. У ўзини Йўлчи деб аташни яхши кўради», дейди. Бу таъбир тўғри, шоир худди саёҳатчи, Йўлчи каби юриб, йўлларда кўрган одамларни, ҳодисаларни ва табиат гўзаллигини шеър орқали суратини олади. Шоир манзили узоқлигини айтиб, йўлда кўрганларига тикилган сари кўнгил дардлари дарёдек оқишини айтади.

Йўлчиман, манзилим денгиздан нари,
Ложувард уфқининг тубига яқин.
Кўнглимда дардларим дарёдан оқин
Чайқалар, кўзларим тикилган сари,
о, йўллар!

Йўлчи шоирнинг Қавказ томонларга ҳам йўли тушган эди. Унинг «Тифлис оқшоми», «Чаренц», «Хайр, Севан», «Шафақ — узун қизил лента», «Юр, тоғларга чиқайлик» каби шеърлари қавказ халқлари ва у ерлар табиатидан олишган таассуротлар эди.

Шоир Тифлис оқшоми шеърида у ердаги гўзал табиатни завқ ва лирик ҳаяжон билан таърифлайди.

Юлдузлар ёнар... Гуржи қыздарнинг
Кўзлари каби.
Арагвадан эсган майин ел ўйнар
Барглар — асабий...
Туя мисолида оқ булат сузар.
Судралиб бари.
Осмон — каштали чодир... узоқ четлари
Куррадан нари.

Шоирнинг «Хайр, Севан...» «Яна кўнглимда эрка
бир шодлик» шеърлари Арманистоннинг мафтункор
тоғлари-ю, боғлари ва у ерларга ярашиглик халқнинг
машғулоти ҳамда гўзал жилвали қизларига бағишлилан-
ган. Арманистонни шоир ўз ватанидек ҳис қиласди.

Яна меҳрибон шонли Ватаним,
Яна гулларга чўмган бекат.
Яна ўсган шонли мамлакат,
Шонли мамлакат, салом Ереван.
Салом меҳрибон, шонли Ватаним.

Шоирнинг шимолга қилган сафари таассуротлари
ҳам яхши лирик из қолдирган. «Ёдимдадир узоқ ши-
мол», «Иўлчи», «Бир ҳодиса хаёлимдан аста кетмайди»,
«Кораб», «Денгиз ойна каби чирқирав», «Юрганмисиз
бирга ой билан».

Усмон Носир болалик, ёшлик ҳақида ҳам шеърлар
ёзди. «Эрматжон», «Мен ҳам бораман», «Кечмиш кун-
ларим», «Кашшоф ваъдаси», «Соҳибанинг тили», «На-
бин», «Оқ ювиб, оқ тараб», «Ёшлик», «Болалигимга»,
«Биринчи хат», «Юксал, оппоғим» шеърларида ёшлар-
нинг ҳаёти, ватанпарварлиги, фурури, мардлиги ва душ-
манларга нисбатан бешафқатлигини чиройли ифодалади.

Қўярмидик вайрон
Қилсин Москвани

Құярмидик бизнинг
Қонни тұксин у.

Құярмидик омон
Қора, маст ёвни,
Агар от солдирса
Чегарамиздан.

Севги — шоир шеърларининг туп-үзаги әди. У ҳар бир нарсага, Ватанга ҳам, одамларга ҳам, меңнатга ҳам, гүзәл қызларға ҳам бүлгап севгиниң жои дили билан күйлади. Бу күйда юрак садоси ва индоси эшитилип турди. Шоир айниқса, севган ёрга бүлгап севги фалса-фасини яратди.

Севги! Сенинг ширин тилингдан,
Ким ўлмаган, ким тишламаган?
Дардинг ёйдай тилиб күксидан
Ким қалбидан қонлар тұкмаган.

Сени яхши биламан, гүзәл,
Петраркани ўқиганим бор.
Буюк Римнинг сапфоси азал
Хәелимни ошиқдай тортар.

Дездемона, гунохсиз дилбар
Жигар қонларингни ичган ким?
Биламан, Отелло, биламан,
Отелло ҳақлами? — шоир жим.

Лирик чекиниб дейди шоир:

Жим! Үфқдан ботар қуёшни,
Шарт кесилган бошга үхшатдим.
Парча-парча күйган шафақлар.
Тирқираган қонни эслатди.

(«Монолог»)

Усмон Носирнинг айниқса, «Истроил», «Карвон боради» каби шеърлари фалсафий лириканинг энг яхши намунаси әди. Бу шеърлар романтик мазмуни, бадий

таъсирчанлиги билан шеър мухлисларининг эътиборини тортган эди.

Кўзни юмсан қора кафани
Соя каби бекон, беҳаёт
Бир скелет кўринди... Ҳайҳот!
Тушимми ўнг? Бу қандай сир?
«Қўрқма шоир! Мен — майиб асир
Мен одамман, кўзни очмасдан
Бешигими тебратди ўлим...
Улим! Улим! Хунук зарурат!
Тур, эй шоир, руҳингни уйғот...
Қўрқма мендан, босинқирама
Мен — гулханда ёнган Бруно,
Мен — Темурнинг қули, шоҳиди.
Мен — ҳарамда зўрланган бир қиз,
Мен — кўмирга айланган юлдуз.

(«Исройл»)

Бу ҳаяжонли мисралар Усмон Носирни ва унинг лирик ҳамда романтик тасаввурини эслатади.

Усмон Носир ёрқин лирик полотнолар, достонлар ҳам яратган шоир эди. Унинг «Норбўта» достонида халқининг илқилобдан илгариги ва кейинги ҳаёти Норбўта образи орқали тасвир этилади. Етимликда, бойлар хонадошида хор-зор яшаган Норбўтанинг инқилобдан кейинги янгича ҳаёти, Қизил Армия сафида босмачиларга қарши кураши, колхоз тузумидаги фаолияти ва Сарварой билан ўрталаридағи муҳаббат тасвирланган достон 10 бобдан иборат бўлиб, ҳаётий ва тарихий воқеаларни ўз ичига олган эди. Достондаги воқеа ўша даврлардаги типик воқеа бўлиб, ҳамма ижодкорлар ижодида қайта-қайта ёритилган умумий мавзу эди. Лекин бу мавзуни шоир янги ифодалар билан ёритишга ҳаракат қилган бўлса-да, бу достон шоирнинг дастлабки ижоди даврида ёзилганлиги учун кейинги ижодий маҳоратидаги илқ руҳ кам учрар эди.

Усмон Носирнинг иккинчи достони «Нахшон» шоирнинг Қавказ ўлкаларига, Ереванга қилган сафари таас-суротлари самараси сифатида ёзилган достондир. Унда арман халқининг ўтмиш тарихий революцион ҳәёти мисолида етим арман қизи Нахшоннинг дарбадарликда кечган аянчли ҳаёт йўли тасвирланади.

Бу мавзу ҳам «Норбута» достонининг мавзуси билан бир хил дейиш мумкин. (Бунинг сабаби тарихий давр учун бу воқеалар типик воқеа сифатида умумлашиб кетган эди: «Бой ила хизматчи» билан «Қутлуғ қон»га ўхшаш.) Лекин бу достон, шоирнинг ижодий етук йилларида ёзилганлиги учун китобхонларни мафтун қилган, шоирга хос лирик услубда эди. Ундаги чиройли тасвирий бўёқлар кўзни, дилни яйратарди.

Достоннинг кириш қисми «Багишлов» деб аталиб, унда шоир гўзал Нахшон билан танишувини ва уни интизорлик билан кутиш онларидаги ҳолатини беради.

Боғларга намозгар салқини тушди
Гуллар нам баргини қайирди аста.
Офтоб ҳам сув ичар тоғлардан пастда
Лоладек қип-қизил ўт шафақ ўчди.

Кўз тутдим, кўзларим шигорон бўлди
О, дилбар, сиймбарим, юзлари қиrmiz.
Киприги кўксига соя солган қиз
Кўз тутдим, юрагим тўла қон бўлди.

* * *

Усмон Носир бадиий таржимоилик фаолияти билан ҳам машҳур бўлган эди. Шоирнинг «Боқчасарой фонтани», «Демон» (Иблис) поэмаларини рус ва ғарбий Европа шоирлари шеърларини қойилмақом қилган таржималари адабиёт аҳлини ва китобхондарни ҳайратда қолдирган эди,

Усмон Носирнинг ҳаёти ва ижоди ҳақида адаоне, шунослигимиз ҳали етарли иш қилганича йўқ. Ҳозирча «Ўзбек совет адабиёти тарихи очерки»да берилган қисқа маълумот, Иброҳим Ғафуровнинг Усмон Носир поэзияси ҳақидаги рисоласи, шоирнинг танланган асарига Уйғуннинг кириш сўзи («Ҳаёт ва шеърият ошиғи»), А. Ражабийнинг монографияси («Усмон Носир»), шоирнинг дастлабки танланган асари («Усмон Носир») ва шоирнинг сўнгги танланган асарига У. Рашид сўзбошлари («Ўзбек шеъриятининг ёруғ юлдузи»), шунингдек газета ва журналларда чиққан бир қатор мақолалар мавжуд. Усмон Носир яна кенг ўрганилиши керак бўлган шоирдир. Уни адабиётимиз, Ватанимиз ва халқимиз ҳеч қачон унутмайди. Буни шоирнинг ўзи ҳам айтган эди.

Баргдек узилиб кетсам,
Унутмас мени боғим.
Ишимни ҳурмат қилур,
Гуллардан ҳайкал қуур
Шеърларим янгар қолур,
Минг йиллардан кейин ҳам
Унутмас мени боғим.

(«Боғим»)

Шоир яна ўтмишдаги шоирларнинг фожиали тақдирини эслаб:

Илҳомимнинг вақти йўқ, селдай келади.
Жаллоддек раҳм этмай дилни тилади.
Аёндир бир куни айлайди хароб...
Майлига, меҳримни гўёки шароб
Шимирдим. Яшайман тилсин дилимни,
Бемеҳнат севмайман тирик тиљимни,—

дейди.

Шоир яшаяпти. У севган боғида, севган элининг дилида яшаяпти.

Утқир РАШИД,
филология фанлари қандидати, доцент,

МУНДАРИЖА

Чақмоқ умри. Эркин Воҳидов 3

I

Шеърим! Яна ўзинг яхшисан

Юрак	6
Яна шеъримга	7
Болалигимга	8
Гулзор чаман	9
«Илҳомимнинг...»	11
Боғим	12
Оқ шеър	13
Ёшлик	14
Бобомнинг фалсафаси	15
Бегона	18
«Юрганимисиз бирга ой билан...»	19
«Ҳаёт ҳали менинг олдимда...»	20
Нил ва Рим	21
«Денгиз ойна каби ялтирад...»	25
Йўлчи	26
«Юр, тогларга чиқайлик...»	27
«Дўстларим, хабар олиниг...»	28
Карвон боради	29
«Ширин бўлди ҳаёт иқлими...»	30
1870	31
Дилимдадир мангуга бутун	33

II

Эртани севиниб кут

Монолог	36
Насимага деганим	39
Юксал, оппоғим	40
Едимдадир узоқ шимол	41
Қиёлар	42

Namona o'rnida qayd qilinib kalgan
KUTUBXONASI

«Мовийлик денгизи...»	51
Биринчи хат	52
«Яна күнглимда...»	57
Сенга, синглим	58
«Шафақ — узун, қызыл лента...»	59
Хайр, Севан	61
Кораб	62
Денгизга	63
Фазаб	64
Улым йүк	65
Оқ ювиб, оқ тараб	66
Қора сатрлар	69
Мен ҳам бораман	72
Бодом гуллаган кечаси	77
Қүёш билан суҳбат	87
Таъзим	93
Исронл	95
Ҳақиқат қалами	102
«Шафақ үчай деб қолди...»	103
«Құшча каби...»	104

III

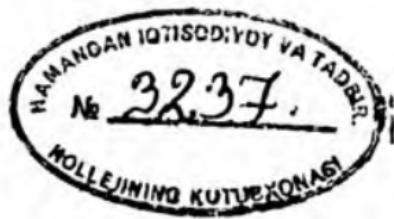
Достонлар

Кириш	106
Норбўта	113
Нахшон	140
Атлас (Драма)	191

IV

Таржималар

Боқчасарой фонтани	222
Демон	242
Оташнафас шоир. Үткір Рашид	284



На узбекском языке
УСМОН НАСЫР
МЕНЯ МОЙ САД НЕ ЗАБУДЕТ

Редактор *М. Юсуф*
Рассом *В. Немировский*
Расмлар редактори *А. Мамажонов*
Техник редактор *Р. Рахматуллина*
Корректор *Ш. Мухитдинова*
ИБ № 4127

Босмахоняга берилди 03.02.88. Босишга рухсат этилди 20.04.88
Формати 70 × 90^{1/32}. Босмахона югози №2. Адабий гарнитура. Юқори босма. Шартли босма л. 11,11. Шартли кр.-оттиси 11,11. Нашр. л. 14,32. Тиражи 35000. Заказ 1101. Баҳси. Йс.30т Шартнома 221—87

Гафур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти. 700129. Тошкент, Навоий кӯчаси, 30.

Ўзбекистон ССР Нашриёт, полиграфия ва китоб савдоси ишилар Давлат комитети «Матбуот» полиграфия ишилаб чиқарниш бирлаш масининг Бушкорхонаси. Тошкент—700129. Навоий кӯчаси, 30

